

UDK 806.1 - 801.05 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL ¹⁹⁷⁴
3

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LEVINIA 23	SR. 3	43B. 245-266	LJUBLJANA	JUL. SEPT. 1974
-----	------------	-------	--------------	-----------	-----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Jože Toporišič</i> , Stilnost oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika	245
<i>Martin Ahlin</i> , Tehnika širjenja v Pahorjevem romanu <i>Vila ob jezeru</i>	263
<i>Jerneja Petrič</i> , Slovenski in angleški nedoločnik	283
<i>Janko Kos</i> , Pozitivizem v literarni vedi	299

OCENE — ZAPISKI — POROČILA

<i>Marjeta Pečar</i> , Tuje glasovne prvine v slovenskem slovarju tujk	317
<i>Matjaž Hofbek</i> , Tuje pisne prvine v Verbinčevem slovarju tujk	329
<i>Stane Suhadolnik</i> , Dvoje novih leksikografskih del	340
<i>Franc Jakopin</i> , Tretji odzadnji slovar ruskega jezika	352
<i>Alenka Sivic-Dular</i> , Rocznik Slawistyczny, XXXIV, 1973, št. 1	358
<i>Oton Berkopec</i> , Aškerčeva pisma Čehom	360

TABLE OF CONTENTS

STUDIES

<i>Jože Toporišič</i> , Stylistic Markedness of the Morphological Categories of the Slovene Literary Language	245
<i>Martin Ahlin</i> , The Expansion Technique in Pahor's Novel <i>Vila ob jezeru</i> (A Villa on the Lake)	263
<i>Jerneja Petrič</i> , The Slovene and the English Infinitive	283
<i>Janko Kos</i> , Positivism in Literary Scholarship	299

REVIEWS — NOTES — REPORTS — SOURCES

<i>Marjeta Pečar</i> , Non-Slovene Sound Elements in a Slovene Dictionary of Foreign Words	317
<i>Matjaž Hofbek</i> , Non-Slovene Orthographic Elements in Verbinč's Dictionary of Foreign Words	329
<i>Stane Suhadolnik</i> , Two New Lexicographic Works	340
<i>Franc Jakopin</i> , The Third Reverse Dictionary of the Russian Language	352
<i>Alenka Sivic-Dular</i> , Rocznik Slawistyczny, XXXIV, 1973, No. 1	358
<i>Oton Berkopec</i> , A. Aškerč's Letters to Czechs	360

Uredniški odbor: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje), Franc Zadravec

Odgovorni urednik: Jože Toporišič

Naročila sprejema in časopis odpošilja: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

*

Editorial Board: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec

Editor: Jože Toporišič

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

0 Stilnost oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika

Načelo — kjer je izbira, gre za stilnost — velja tudi za slovnične kategorije: enobesednost (oz. enodelnost) proti večbesednosti (oz. večdelnosti), pripadnost besedni vrsti z ev. derivacijsko zgodovino ter na koncu vse kategorije posameznih besednih vrst, pri samostalniški besedi npr. spol (z živostjo in človeškostjo), vrste, paradigma števila, oseba, določnost, sklon. Poleg samostalniških je obdelana še stilnost pridevniških in glagolskih kategorij.

The principle — if there is a choice, then there are stylistic markedness — applies also to grammatical categories. Among these I rank already the category of whether a particular phrase consists of one word (or: one part) as distinct from a phrase consisting of more than one word (or: one part), then the category of the adherence of a particular phrase to a particular part of speech, together with its possible derivational history; with the substantive word, e. g., gender (including the features 'animate' and 'human'), class, number paradigm, person, definiteness, and case.

1 Osnovna enota oblikoslovja je beseda v nasprotju z besedno zvezo (stalno ali prosto). Tako se postavlja vprašanje o eventualni stilni različenosti enobesedne proti večbesedni izraženosti določene predmetnosti; na mislih so nam nasprotja kot: *mizica — majhna miza*, *Julijci — Julijske Alpe*, *tak — tak/te vrste*, *grešiti — delati greh* ipd.

10 Potencialno stilno vlogo ima (včasih samo v pisavi) tudi razlika med enodelno in večdelno besedo; prim. *kdorkoli — kdor koli*, (*z*) *redkokom — redko (s) kom*, *spomniti se — spomniti se na* ipd. (Tu so seveda izvzeti brezvariantni primeri s prostim morfemom tipa *smejati se*, ne pa tudi enaki variantni, kot npr. *smučati — smučati se*.)

2 Naslednja osnovna oblikoslovnja kategorija je besedna vrsta.

20 Stilna potencia se tu nakazuje zlasti pri konverznih prehodih iz ene besedne vrste v drugo: prim. *obsojeni, obtoženi* v pomenu 'obsojenec, obtoženec', kar je v besednovrstnem razmerju do pridevniškega deležnika na *-n/-t* (enako je tudi pri deležniku stanja: *ovdoveli*). Zelo značilno je za te stvari razmerje »opisnih« glagolov proti navadnim, npr. *biti zelen — zeleneti se*, *postajati zelen — zeleneti*, *delati zeleno — zeleniti*. Pri pridevniških besedah so tipični primer konverzije zlasti »nesklonljive« (tj. sklonljive s končnicami *-ø*) količinske pridevniške besede, kakor *več, mnogo, veliko* ipd.; nekatere od njih so poleg tega zlasti pogovorno sklonljive še z glasovnimi končnicami (prim. *z več ljudmi/z večimi ljudmi*). Nadaljnji primeri stilno učinkujočih konverznih pridev-

nikov: *bomba* (zveze kot *bomba film, film je bomba* — namesto *dober*), *njega* (*njega oče*, ali *nje pogledi* — namesto *njegov, njeni*). Posebno zanimiva je stilnost na podlagi homonimije npr. nedoločnika kot glagolske oblike in nedoločnika kot samostalnika, npr.: *ne more jesti* — *daj mi jesti, imaš kaj za jesti, dobrega jesti (in piti)* ipd. Samostalniška raba nedoločnika je v stilnem nasprotju z navadnimi izglagolskimi samostalniki (ki pa jih je tudi lahko več vrst), npr. *jesti* — *jed (jedilo), piti* — *pitje (pijača)*. Primer za konverzijo polnopomenske besede v členek: *H u d i č a sem videl, 'Nič nisem videl'* ali *K a j bi hodil tja, 'Ne hodi ...'*.

21 Še neprimerno več je stilnega pri slovničnih kategorijah besednih vrst.

210 S tega stališča si podrobneje oglejmo t.i. pregibne besedne vrste.

2100 Prva možnost stilnega učinkovanja je že v nasprotju pregibnost različne vrste iste oblikoslovne enote (npr. sklanjatev kakega samostalnika), nato pa v okviru dane oblikoslovne kategorije, npr. pridevnikov ene vrste nasproti pridevnikom druge vrste: za prvo primerjaj: (*dolgi*) *a*, (*dolgega*) *a* proti (*dolgi a*, (*dolgega*) *a*-ja ali: *pet ljudi, petim ljudem* proti *pet ljudi, pet ljudem*; za drugo: *prvi ljudje, prvih ljudi* proti *pet ljudi, pet ljudem* proti zbornu nesklonljivim *več ljudi, več ljudem* (ali pri navadnem pridevniku *mladi ljudje, mladim ljudem* proti *nobel ljudje, nobel ljudem*). — Pri glagolu obstaja spreganje z -*o* ob nedoločniku, npr. *Jaz oditi, ti potem priti* (tako je govoril Robinsonov Petek, in pogosto govorijo tako npr. tudi Nemci s svojimi »gastarbajterji«). Zdi se, da je razmerje spreganje nespreganje tudi med glagolom in medmetom, npr. *Miška smukne v luknjo* — *Miška smuk v luknjo* (kjer stilno učinkuje še oblikovno neizražena naklonskost — *smuk* v zgornjem stavku je lahko ali sedanjik ali velelnik, prihodnjik bi nemara bil *Miška pa bo smuk v luknjo*). — Pogojno gre sem še možnost stopnjevanja, in sicer pridevnika in prislova s priponskim ali prislovnim obrazilom: prim. stilne primer-nike *mrtvejši, živejši* (kolikor je tu stopnjevanje sploh možno v prenesenem pomenu), ali *lepši* — *bolj lep*.

2101 V posamezni besedni vrsti je stilnost ob vsaki njeni kategoriji: tako pri samostalniških besedah (*človek, grad, kdo, kaj, de-žurni*) lahko govorimo o stilnosti kategorije spola (s podspoloma živost in človeškost), sklona, števila, sklanjatvene paradigme, osebe, določnosti, pri pridevniku so seveda spet druge kategorije, pri glagolu tretje, ipd.

O vsem tem le obrisno.

21010 Kategorije samostalniške besede.**210100** Stilnost spola.

2101000 Kaže se v glavnem v zvezi z rabo moške oblike samostalnika na mesto oblikovnega feminativa, in sicer tako v povedkovi (*Ta tovarišica je doktor*) kakor v prilastkovni (*tovarišica doktor* nam. *tovarišica doktorica*) rabi. Vsaj pokrajinska opozicija je možna tudi v drugih funkcijah (npr. *Doktor je prišla, Debevec je učiteljica, Srečala sem Debevec* — vse nasproti običajnim *doktorica, Debevčeva, Debevčeva*). Nasprotni paralelizem tega so primeri kot *Janez je kuharica in pestunja*.

2101001 Posebno zanimiv problem so dvospolna poimenovanja: Tip *fante* je moškega ali srednjega spola, prvič učinkujoč manjšalno-ljubkovalno, drugič slabšalno. Take pregenerizacije — če jih smemo tako imenovati — se sicer navadno (in verjetno celo v tem primeru) opravljajo s priponskimi obrazili (prim. za ženski spol *tista Reza* — *tista Režče*), razen seveda večinoma pri posamostaljenih zaimkih (prim. *To bo mene učilo!* v pomenu 'ta siromak, ta reva'). — Prav izoliran je primer besede *dekle*, kjer se bijeta naravni in slovnični spol; uravnavanje po naravnem spolu je stilno (*Dekle je po vodo šla*). — Za slovensko slabo govoreče, npr. za Nemce polpretekle dobe, je bila značilna tudi raba ženskega spola namesto moškega (prim. *Jaz že povedala*, v pomenu 'sem že povedal').

2101002 Nepolna dvojničnost, in sicer žensko-srednja, je pri poimenovanjih za pokrajine ali države, npr. *Štajerska, Norveška* — *Štajersko, Norveško*; prihaja do zapletenih mešanih sklanjatvenih vzorcev, kot npr.: *Štajerska -e -i -o -i/-em -o* (običajno), proti stilnemu *Štajersko -ega -emu -o* (vendar je to isto kot v prvi paradigmi) *-em -im* (mestnik je še zelo običajen).

2101003 Stilno učinkovanje na podlagi spola samostalniških besed je zelo očitno pri obravnavi nekaterih prevzetih ali na novo tvorjenih besed. Za primer prvega vzemimo *butik*, ki je v daja-jočem jeziku ženskega spola, obenem pa ima glasovni končaj, ki v slovenščini besede uvršča (kolikor ne gre za osebe žen. spola) med samostalnike moškega spola. Tisti, ki hočejo besedi ohraniti prvotni spol, morajo zaradi mrtvosti slovenske 2. ženske sklanjatve take besede prevesti v 1. žensko sklanjatev (torej ji dati imenovalniško končnico: *butika*) ali pa jo prišteti k maloštevilni tretji ženski sklanjatvi (to je sklanjatev z neglasovnimi končnicami). — Čisto enako je z besedami, nastalimi s krnitivjo do minimuma večbesednih poimenovanj in nato

z združitvijo teh krnov v samostojno besedo, npr. *TAM* iz *Tovarna avtomobilov Maribor*, ali *RIS* iz *Republiška izobraževalna skupnost Slovenije*. Ženski spol zveni kolikor toliko naravno v teh primerih le, ko gre za jasno konkurentnost takih poimenovanj z enobesednimi poimenovanji za isto stvar, npr. *SAZU* = *akademija*, sicer je nezaznamovani spol moški (prim. že: v *Nuku/NUKU v Narodni in univerzitetni knjižnici*).

210101 Podspol *človeškost* (izraža se samo pri zaimkih *kdo* — *kaj* in tvorjenkah iz njih, npr. *nekdo*, *marsikaj* ipd.) se stilno uveljavlja v rabi zaimka *kdo* za nečloveško (npr. *Kdo je ta Tone Bogar* nam. *Kaj je...*) in sinhrono — vsaj površinsko — tudi v primerih kot pogovorno *Koga si rekel* (čeprav gre tu zgodovinsko verjetno za obliko zaimka *koti*). Prim. še predložne zveze *Za kogá (se prepirata) 'zakaj, za kaj'*.

210102 Podspol *živost* ima več stilnih učinkovalnih možnosti (podspol *živost* v okviru moškega spola zajema tudi podspol *človeškost*). Stilnost te kategorije izhaja najprej iz nejasne razmejenosti živega nasproti neživemu (tako npr. že, kar se tiče srednjega spola, prim. *Srečal je dekle/dekleta*); tudi prenesena raba prvotno živega na neživo ni zmeraj jasna, prim. *poznati Forda* — *voziti forda* (avto); isto je pri analognem prenosu kategorije živosti s poimenovanj z izrazito pripono na poimenovanja za neživo (z isto pripono): *Srečal sem Vipavca* — *pil sem vipavca* (prvič prebivalec, drugič vino). Poleg te naravne stilne zaznamovanosti imamo še umetno, ko npr. iz napačnega predpisa slovnice uveljavljamo zelene »pravilne« oblike in s tem lahko ustvarimo izročilo (npr. *imeti rak* nam. *pravilnega imeti raka*). Tipični primeri naravnega omahovanja so npr. nekatera imena za avtomobile: *vozim fička/forda* proti *mercedesa/mercedes* ipd. Iz otroškega govora so znani primeri oživljanja vsega neživega, npr. *Janezek, daj mi stolčka (poberi kruhka...)*.

210103 Kategorija živosti je po svoje pri t.i. navezovalnem tožilniku, enakem roditelju, tiče pa se v glavnem pridevniških besed, pri samostalniških pa je zanimivost oblika za živo v množini pri os. zaimku za 3. osebo (*Videl sem njih (poleg nje) in tebe*).

210104 Potencialno stilotvornost daje menjava določene vrste samostalniške besede z drugo, npr. lastnega imena z občnim (*Francoz* → *francoz*), ene vrste občnega imena z drugim (*železo /snov/* → *železo /predmet/*), tako tudi pri zaimenskih samostalnikih. Transformni status t.i. osebnega povratnega zaimka (bolje splošnega osebnega) daje možnost realizacije primarne globinske besede, zlasti osebnega zaimka, kot

stilne variante (*O v a s / s e b i k o t v o d i l n e m u s l u Ź b e n c u , n o č e t e g o v o r i t i*), značilno zlasti za tiste, ki se slovenskega jezika učijo. Na splošno se občutijo stilno — imenoval bi jih — nepronominalizacije (prim. *Janez je sosedov sin. J a n e z j e k o v a č* nam. *Janez je sosedov sin, je kovač*, kjer je *Janez* pronominaliziran z \emptyset).

Tudi posamezne vrste samostalniških zaimkov so potencialno stilotvorne, kakor hitro zamenjamo eno vrsto z drugo. Tako se v neobčevalnem jeziku rabijo zaimki (tudi pridevniški in prislovni) tipa *ne(kdo)* namesto zaimkov brez *ne-* (torej npr. *kdo*), to pa zlasti pod vplivom srbohrvaščine, natančneje srbščine, deloma pa tudi zaradi slovenskega slovničnega nenatančnega in zavajajočega predpisa oziroma celo poimenovanja, prim. *Če nekdo reče a, mora reči tudi b* (pravilno *kdo*). Drug primer so z vprašalnimi homofoni oziralni zaimki na slovenskem severovzhodu (prim. *Kdo laže, ta krade* ali *Kaj je res, je res*). — Tu bi bilo treba omeniti vsaj še rabo vprašalnih zaimkov v retoričnih vprašanjih, in sicer v pomenu nikalnih ali totalnih, npr. *Kdo ve, kaj bo iz tega* (= *Nihče ne ve*), *Kdo ne ve, kaj bo iz tega* (= *Vsakdo/vsak ...*).

210105 Uvrstitev v določeno sklanjatveno paradigmo in stilnost tega je bila mimogrede že omenjena.

2101050 V okviru istega spola imamo primere ženskih sklanjatev *butika* — *butik*, potem pa podtip *breskva* — *breskev* (z možnimi, vendar zlasti narečno omejenimi razširitvami še na glagolske samostalnike tipa *bratva* — *bratev*, *mlačva* — *mlačev* ali celo *molitva* — *molitev*). Izrazito stilno učinkuje (kot splošno že nakazano) raba konverznih lastnih imen ženskega spola tipa *Debevc je prišla*.

2101051 Tudi pri samostalnikih moškega tipa je stilnost lahko posledica uvrščenosti danega samostalnika v to ali ono sklanjatev. Tako je s samostalniki s končnico *-a* (npr. *sluga, delovodja*), ki se sklanjajo ali po 1. ali po 2. moški sklanjatvi. Druga možnost je uvrščenost v 1. ali v 3. moško sklanjatev (tretja sklanjatev je z neglasovnimi končnicami): *dela pri Tamu* — *pri Tam* (stilno zaznamovana je druga možnost). Končno je tu še, prav tako stilna možnost *Dela pri mariborski Tam* (tj. *Tam* kot poimenovanje ženskega spola, o čemer smo že govorili).

2101052 Pri samostalniških besedah srednjega spola heteromorfnosti ni in s tem ne tovrstne stilnosti (pač pa se v pogovornem jeziku to pojavlja na podlagi t. i. maskulinizacije nevter, mestoma tudi femininizacije: prim. *mlek je dóber* nam. *mleko je dóbro* oz. *okna je velika* nam. *okno je veliko*.

velike oknu je veliko

2101053 Redki so primeri heteromorfnosti posameznih posamostaljenih pridevniških besed; prim. rod. množine *Kitajskih* poleg običajnejšega *Kitajsk* (tako sploh pri lastnih imenih) ali redki skloni iz druge sklanjatve v paradigmi za srednji spol (*Kitajsko*).

2101054 Potencialno stilotvorna je pripadnost dveh (ali več) besednih znamenj z istim glasovnim inventarjem in približno istim pomenom k dvema spoloma in s tem k dvema paradigmama sklanjatve: *grez -a* proti *grez -i* (in celo še *greza -e*), *lov -a* proti *lov -i*, ali *mel -a* proti *mel -i*.

2101055 Sorazmerno precej je spolne heteroklitičnosti v številu (vsaj sodeč po Verbinčevem Slovarju tujk) v glavnem pri terminoloških izrazih: ed. m *frikativ -a* proti mn. m ali s *frikativi/frikativa*. Pač samo narečni so taki primeri tipa ed. s *deklet/tele* proti mn. m *deklič/teliči* — vsakokrat še ob spremembi priponskega obrazila (-e proti -ič).

2101056 Stilna je tudi zamenjana raba skladdenjskih oblikoslovnih paradigem osebnega zaimka (tudi povratnega), tj. paradigme naglasnih proti naslonskih oblik (npr. *mene — me*, pa tudi *jaz — ø*). Stilnost se dosega z rabo naglašene oblike namesto naslonske, v imenovalniku pa glasovne namesto neglasovne: *Le ti meni povedi, če bi morda še kaj rad* proti *Le povej mi, če ...* V bistvu neliterarnost ali celo neslovenskost (v preteklosti nemški vpliv) je raba naglasnih oblik namesto nenaglasnih v drugih primerih, npr. *Kristus je njemu djal* namesto *mu je ...* (od tega je treba ločiti tudi pogovorne možne im. oblike v zvezah kot *Jaz ne vem, kaj mu manjka*).

210106 Stilnost paradigme števil.

2101060 Kot je znano, so slovenske samostalniške besede ali trošteviline (npr. *lipa — lipi — lipe*) ali netrošteviline, tj. večinoma enošteviline (npr. *kdo, kaj — dva, oba — možgani, jasli, vrata, skripta*, tj. singularia/dualia/pluralia tantum). Poleg tega imamo t.i. pogojno troštevilna imena, pojmovna (*lepota*), skupna (*listje*), snovna (*železo*). Stilna potencia se pri enoštevilih imenih kaže v eventualni možnosti, biti rabljen tudi neenoštevilno: tako npr. enoštevilni množinski *starši* dobivajo tudi dvojinskost (*starša*), teže edninskost (*starš*). Enoštevilni edninski *kdo* (ali *kaj*) se rabi poleg normalnega troštevilnega posamostaljenega *kateri -e -a*.

2101061 Pogojna troštevilitost enoštevilih samostalnikov je danes precej stilna, npr. *Lepote so različne, moja hrepenenja — železa so raznovrstna — listja so taka in taka*, to pa v primeri z opisnimi več-

besednimi variantami tipa *vrste lepote/hrepenenja/železa/listja*. V nekaterih primerih se to manj čuti, če sploh (prim. *gorovja*).

2101062 Stilnost se drži tudi konverzij na osi neštevnost — števnost: *prinesi mi tista tri železa* 'kose železa', *ljubljske lepote* 'lepotice'.

2101063 Stilno učinkuje tudi tip *Napoleoni so redki* (v pomenu 'ljudje kot Napoleon'), *veliko pa je Efialtov* ('izdajalcev'). (Sicer so lastna imena sama na sebi lahko tudi troštevna, npr. *Petroviči*; take množine rade pomenijo rod ali narod, npr. *Petroviči, Slovenci* — kar je v posebnem stilnem odnosu do edninskih tipa *slovenstvo*.)

2101064 Hiperkorektnost v številu je raba dvojine namesto množine v primerih, ko se množina rabi namesto dvojine zaradi slovnične nezaznamovanosti množine (npr. *migati z nogama in rokama* namesto *nogami in rokami*). — Stilna je raba »snovne« ednine namesto množine v primerih tipa *prodajati/jesti ribo* namesto *ribe*, to pa v vseh primerih, ko se taka raba vnaša v slovenščino od drugod (npr. iz srbohrvaščine).

2101065 Stilna je raba ednine namesto dvojine po načelu *si nekdo*, npr. *Turek je spet napadal, Slovenc pa se je pred napadi zatekal v tabore* (v pomenu 'Turki — Slovenci').

2101066 Potencialna stilnost števila se kaže v zamenjavi dvojine z množino v primerih kot *Kje so naši fantje, Otroci ne dajo miru* v pomenu 'naša fanta', 'otroka'.

210107 Slovenska samostalniška beseda je po definiciji 3. osebe, izvzeta sta le zaimka *jaz* in *ti* (in njuni ustreznički za dvojino in množino), zato deluje stilno vsaka dvojničnost v tem oziru. Tako npr. zveza, ko se samostalniški besedi pripisuje 1. oseba, npr. *Podpisani X Y prosim* (kar si razlagamo z izpuščenim zaimkom za 1. os., tj. *Jaz, ki sem podpisan, prosim*). Nekaj drugega so primeri kot *Hlapec bodi hlapec* ali *Pa reci kdo, da to ni zanimivo*, kjer se 2. oseba velelnika razširja v rabi še na tretjo v pomenu *naj bo, naj reče*. Zveze kot *z očetom greva* (*gresta*, ali: *gremo, greste*) si razlagamo iz podstave tipa *Midva z očetom* (in to iz *Midva*, tj. *jaz in oče*).

210108 Končno lahko govorimo o stilnosti kategorije določnosti samostalnikov (za enkrat za slovenščino le domnevani). Stilnost se dosega ali z rabo določne oblike namesto nedoločne ali pa ravno narobe (nedoločnost se zaznamuje s posebnim leksemom, prav tako situacijska deiktična določenost). Tako zvenijo stilno rabe kot *Človeka sta prišla* namesto *Dva* (*neka*) *človeka sta prišla*, ali narobe: *Politični odnosi med državama se bodo še naprej izboljševali* namesto *med tema* (ali *našima*) *državama*.

210109 Stilnost rabe sklonov.

2101090 Pri sklonih gre zlasti za rabo sklonov transformov, v glavnem roditeljskih. Rodilnik je namreč med drugim transformna oblika za imenovalnik in tožilnik; za imenovalnik v primerih tipa *Mama je doma* — *Mame ni doma*, za tožilnik pa v primerih *Srečal sem mamo* — *Mame nisem srečal* oz. *Daj mi sladkor* — *Daj mi sladkorja* ter *Šla je žet pšenico* — *Šla je žet pšenice*. V prvem primeru transformacijska pobuda izhaja iz nikalnice, v tretjem iz pomenske kategorije delnosti, v četrtem gre za formemsko pogojeno pretvorbo (namreč obnamenilniški rod.). Nikalni pretvorbi *Mame ni doma* so blizu primeri kot *Vode zmanjkuje* proti *Voda zmanjkuje*, in morda sploh t. i. neimenovalniški osebek (*V gorah šumi* = *Gore šumijo*). Namenilniški roditeljski je v knjižnem jeziku v bistvu že odmrli, priložnostno pojavna pa sta netransformirani imenovalnik oz. tožilnik v vseh preostalih kategorijah (torej *Mama ni doma*, *To nisem videl*, *Daj mi kruh* — zadnje morda še najmanj).

2101091 Stilna enakost je dosežena v zvezah z vezniki *ne samo* — *ampak tudi* (*Ni prodal le hiše/hišo, ampak tudi...*). — Kot hiperkorektnost, nastala na podlagi primitivnega enačenja vseh nikalnic in sklonov, pa so transformi roditeljskih tipa *Ničesar se ni zgodilo* nam. *Nič se ni zgodilo* (osebki) ali *Niti treh ur ni čakal na vlak* (prislovno določilo količine). — Neobveznost transformiranih sklonov pri zaimkih *kaj* in *nič* je opazil vsaj že Škrabec: *Nič mu ne povej, Da nisi kaj pozabil* (namesto siceršnjega *Ničesar mu ne povej, Da nisi česa pozabil*).

2101092 Tožilniški transformi imenovani trpnega stavka imamo v primerih t. i. brezosebnega trpnika (prim. *Išče se Uršo Plut* v pomenu *Išče se Urša Plut/Iskana je Urša Plut*, tvorbo *Iščejo Uršo Plut*); ta transform se večinoma čuti kot stilen (še najmanj v primerih tipa *Tega se ne govori*).

2101093 Drug problem so seveda oblike, odvisne od spreminjajoče se (ali dvojnične ipd.) vezavnosti nadredne besede, npr. *učiti se česa/kaj* ali *biti bogat česa/s čim/na čem*.

21011 Druga velika besedna vrsta slovenskega jezika so pridevniške besede.

210110 Pri nekaterih besedah izhaja stilnost že iz nejasne pripadnosti k tej ali drugi besedni vrsti. Že doslej smo mimogrede omenili konverzne pridevnike iz samostalnika (*bomba film* — *film je bomba*), ali pa pridevnik iz roditeljske oblike osebnega zaimka (*nje pogledi, njih dela*). Lahko bi naštevali še druge primere, npr. *poceni/za-*

nič (blago) za variantno *ceneno/slabo*, ipd. — Stilno razmerje je gotovo tudi med samostalnikom prilastkom in ustreznim pridevnikom, npr. *x pred pragom — predpražni x*. Posebno občutljivo je to razmerje, kadar gre za izražanje svojine, npr. *hiša očeta* (nezborna) proti *očetova hiša* (ob istočasni knjižnosti golega roditelja pri posamostaljenih pridevniki ali množinskih samostalnikih ali samostalnikih v množini — *pesmi Koseskega, rod Prešernov*).

Ni pa stilnega medsebojnega vrstnega razmerja v primerih tipa *bantam kategorija*, saj *bantam* v poimenovanju *bantam kategorije* ni ne »nesklonljiv samostalniški pridevnik« in še manj kar »nesklonljiv pridevnik v prilastkovi rabi«, temveč preprosto prvi del sklopa (pravilno bi bilo treba reči zloženke), v katerem je ohranjena samostalniška narava prvotnega samostalnika v isti meri kot v zvezah tipa *vznožje gore* ali *kategorija bantam*. Tip *bantam kategorija* očitno ni isto kot *bomba film* (kjer je *bomba* res popridevljena), ali *poceni/napak/narobe blago* (kjer so popridevljeni prislovi), kar vse ohranja pridevniško skladiščno paradigmo, to je, se razen kot prilastek rabi tudi kot povedkovo določilo. (Prim. še ostro razliko v popridevljenju roditelja raznih samostalniških zaimkov: šele ko je v položaju pred odnosnico, je pridevnik, sicer zaimek — *čigar kruh, nikogaršnji kruh, čigav kruh, marsičigav kruh* proti *kruh (od) nikogar, kruh (od) nekoga, kruh (od) vseh...*

210111 Zdi se pa, da je v slovenščini vrsta pridevniških besed, ki niso uporabne kot povedkovo določilo, in zato v taki rabi učinkujejo stilno, npr. *Janez je sedeč/delajoč* v pomenu *sedi/dela*. Taka raba je načeloma možna le v primeru, da ne pomeni istega kot sedanjik (npr. *voda je vroča ni voda vre*), ali pa da sedanjika sploh ni (npr. *bil sem navzoč, to je zaskrbljujoče* ipd.).

210112 Pridevniške besede dobivajo stilnost zaradi nadomestne rabe ene vrste pridevnikov namesto druge, npr. kakovostnih pridevnikov namesto vrstnih ali svojilnih namesto vrstnih.

2101120 To se dogaja najprej zaradi oblikoslovnega zamenjavanja morfemov (monemov) za določnost pri tistih pridevniških besedah, ki to opozicijo poznajo (prim. *črn kruh — črni kruh*), nato pa pri tistih, ki so slovarsko izkazani le z morfematiko za prvi ali drugi imenovalniški (in tudi drugosklonski) morfem (prim. *bratovi* namesto *bratov*, ali *nek* namesto *neki*).

Iz nezbornega občevalnega jezika je znana stilna dvojica izražanja določnosti s prostim morfemom, tj. *ta mladi -a -o -ega* itd. proti *ti mladi* itd. (Morfem *ta* potrjuje pripadnost t.i. vrstnih števnikov med vrstne

pridevnike (prim. *ta mladi/leseni/prvi*, ne pa tudi *ta pet/petero*, in seveda tudi ne *ta tak* — tako sploh ne ob zaimenskih pridevnikih)).

2101121 Primer zamenjave vrstne pridevniške besede s kakovostno je npr. zaimек *kakšen* (in kar je iz njega izpeljano) namesto *kateri*, npr. *Kakšno ime je dobila deklica pri krstu* (namesto *katero*)? Odgovor: *Lenka*. To se dogaja na podlagi slovnične nezaznamovanosti kakovostnih nasproti vrstnim pridevnikom (prim. še posameststaljeno rabo: *Jo bo že vzel kakšen, četudi ni posebno lepa in pametna* — (*kakšen* v pomenu *kdo* ali *kateri*)).

Primer za rabo svojilnega pridevnika namesto vrstnega je *materin jezik* namesto *materni*, verjetno tudi *jelenova koža* namesto *jelenja koža* (v primerih zadnjega tipa je dejansko prišlo do oblikoslovnega zlitja prvotno različnih svojilnih in vrstnih pridevnikov, npr. ne proti splošni ali množinski pripadnosti (prim. še *materina* — *materinska ljubezen*); v nekaterih primerih se vse troje meša: *cerkveno imetje* 'imetje cerkve/cerkve sploh/ cerkev').

V primerih kot *jelenov* — *jelenji* gre še za razmerje individualbratov *suknjič* proti *lipov čaj* — prvotno *lipovi čaj*, kot še sedaj v kakem narečju ali besedilu, npr. *gozdek borovi*).

2101122 Stilnost števnških pridevnških besed.

21011220 Glavni števniki (tip *pet*) spodrivajo ločilne količinske (tip *petero*) pri števnih samostalnikih; tip *troje/petero ljudi* namreč prehaja v *trije ljudje/pet ljudi* (bolj živa je le raba posameststaljenih ločilnih števnikov, npr. *troje ti imam povedati*); povedano velja tudi za števnike pri množinskih samostalnikih od *pet* dalje, saj je namesto *petero vrat* mogoče reči tudi *pet vrat* (in enako namesto *petera vrata*, kjer imamo ločilni vrstni števniki). Ločilni vrstni števniki so prav tako stilno zaznamovani glede na opis tipa glavni števniki + samostalnik *vrsta*, npr. *troje vino* proti *vino treh vrst*.

21011221 Omenili smo mimogrede tudi že stilnost zaradi delnega izpodrivanja ločilnih vrstnih števnikov z množilnimi, npr. pri abstraktih (prim. *trojno gorje* namesto *troje gorje*), eventualno tudi pri snovnih imenih (*trojno vino*), in to kljub temu, da so take zveze načeloma lahko večpomenske (*trojno vino*: ali *trikratno vino* ali *treh vrst vino*).

2101123 Stilno se da izrabljati tudi razlika med primarnimi pridevnškimi besedami, npr. *pridevniki*, in med zaimenskiimi besedami; zaimenske se uporabljajo kot sredstva namerne ali nehotene ne-

določnosti, npr.: *Sosedova Manca je taka, saj veš, kaj mislim*; ali: *Ali si kupil tisto stvar, Ali je oni (človek) ta in ta*.

2101124 Vsaj poimenovalne (in pojmovne) težave, če že ne težave v rabi, so končno tudi zaradi slabe formalne ločenosti izrazov za količino in mero, npr. *nekaj ljudi, nekaj/nekoliko potrpljenja*; tu se ne ločijo zaimki, ampak tisto, kar označujejo (natančneje določajo); v bistvu gre enkrat za števna, drugič za neštevna imena.

2101115 Stilnost zaimenskih pridevniških besed raste še iz »praznih okenc« določenih vrst skladenjskih transformov posameznih osnovnih vrst pridevniške besede, in še bolj iz konkurentnosti sredstev v istem okencu. Tako imajo količinski zaimenski pridevniki konverzne oblike le za poljubnost in totalnost (npr. *če bo kaj ljudi /namesto koliko/, če bodo vsi ljudje*), nikalnost in oziralnost pa sta lahko izraženi tudi s konverznimi samostalniškimi zaimki, npr. *nobenih/nič ljudi ni bilo; kolikor/kar znaš, toliko/to veljaš*. (Stvari komplicira še raba ednine namesto množine, npr. *vsak človek je vedel*, kar lahko povemo tudi z *vsiljudje so vedeli, vsi* pa je lahko tudi vrstni pridevniški zaimek (npr. *Kateri ljudje so vedeli? — Stari in mladi/vsi.*))

2101114 Pri na več načinov sklonljivih pridevniških besedah (uvodoma splošno že predstavljenih) slovensko slovnično izročilo gleda z neko nestrpnostjo nasproti variantnosti in se dokaj togo oklepa kot pravilnega samo enega načina (vendar prim. v SSKJ 1970 obe obliki sklanjanja glavnih števnikov od *pet* dalje; že prej pri *sto*); tako zlasti pri količinskih pridevniki kot *več, dosti, veliko, malo, par, koliko, toliko, nekoliko* ipd. (prepovedane ali odsvetovane oblike — tudi z neregistriranostjo v priročnikih: *od večih/dostih/dvojih/parih/kolikih* itd.).

2101115 Slovnice in slovarji obravnavajo s stilnega stališča sinonimne in sorodne verige pridevniških zaimkov, npr.: *ta — tisti — oni; ta — tale — le-ta; tak — takšen — takle — le-tak — takšenle; nekaj — kak; kateri — ki; nikakršen — noben* ipd. Tu ni prostora in mesto za podrobno obravnavanje.

2101116 Precej avtomatizirana, torej le deloma še stilna raba števila je raba množine pri vikanju (ali onikanju), npr. *Kje ste bili, gospod; prej učinkuje stilno raba ednine v primerih, ko bi bilo treba vikati, npr. Ti si neumen (nam. Vi ste ...)*. Pač pa se kot stilno občuti t. i. na pol vi-

kanje, npr. *Vi ste še mlada*. — To so v bistvu že problemi ujemanja, torej skladenjski pojav (tega je veliko v povedku, manj v prilastku), če je osebek (ali nominalna fraza) zložen iz samostalnikov različnega spola in števila).

21012 Tretja velika besedna vrsta slovenskega jezika je glagol.

210120 Njegova prva kategorija je oblikotvorna paradigmatičnost. Glagol v ožjem pomenu ima namreč veliko oblik: tvornih je 12, od tega 7 nezloženih: *delam -aj -ajoč/-aje -al -avši -ati -at*, zloženih pa 5: *delal sem/bom/sem bil/bi/bil*; trpnih glagolskih oblik je 7 (8 v primeru, da gre za trpnik na *se*), od tega je 1 nezložena (*delan*), ter 6 zloženih: *tepen sem/sem bil/bom/bi bil/bodi/bit*i (oz. 8 pri trpniku na *se*: *tiska se/se je/se bo/se je bilo/bi se/bi se bilo/tiskati se/tiskaj se*). Poleg tega imamo še 5 pridevniških glagolskih oblik (*delajoč, vstopivši, usahel, zmrznjen/spočit — tiskajoč se*) in eno samostalniško glagolsko obliko (*delanje*) (nobena teh oblik pa ne spada v ožjo glagolsko oblikotvorno paradigmatiko).

2101200 Stilnost se v tem okviru pojavlja pri eventualni prekoračitvi oblikotvorne paradigmatike, deloma omejene — kot znano — z glagolskim vidom (omejitve pri deležjih, deležnikih in glagolniku, vsaj zgodovinsko tudi pri namenilniku). Primer prekoračitve oblikoslovne paradigme na podlagi glagolskega vida imamo npr. v Prešernovih persiflažnih *potujčvavoši* in *bravši*, v preteklosti je imel tak prizvok tudi namenilnik iz dovršnikov (danes so taki namenilniki vsaj pisno splošno sprejeti). Nadalje se stilnost ustvarja z dubletami, npr. za deležje (*kupovaje/kupujoč*), ali pa trpnik (*naročeno (mi) je bilo — naročilo se (mi) je*), ali za deležnik stanja (*usahnjeni — usahli vrelci*); ustvarja pa se tudi z menjavo oblikotvorne vrste (npr. *smejem se — smejam se — smejim se*) ali obrazila glagolnika (npr. *mlatenje — mlačva/mlatev, govorjenje — govor*).

210121 Tudi menjava pomenske vrste je stilotvorna. Tako se npr. glagol stanja ali procesa lahko rabi kot glagol dejanja, npr. *Če mu ne boš dal miru, te bom umrl*, ali pa določni namesto nedoločnega, npr. *Naš Tonej gre v 1. razred — namesto hodi*. (Podobna stilnost se dosega še v razmerju do dovršnosti — nedovršnosti: *Ne odpiri mu — Ne odpiraj mu*.)

210122 Sploh velja stilnost tudi za premaknjeno rabo vida, tj. dovršnih in nedovršnih glagolov. Barbarizmi so npr. primeri kot

Slovenski samoglasniki se r a z d e l i j o na kratke in dolge (namesto *se delijo*), ali *Josip Stritar v Dunajskih sonetih obračuna z mlačneži v domovini* (nam. *obračunava*): v prvem primeru gre za izražanje stanja, v drugem za nečasovnost, grajani primeri pa izražajo prvič dejanje, drugič historičnost. Tega je še več pri neutemeljenem prehajanju s sedanjske oblike na pretekliško, ali pa če se s pripovednim sedanjikom izraža pogojnost, npr. *Naročil je, da prideš/greš domov*, prav: *da pojdi/bi šel/naj greš*.

210123 Stilnost na podlagi prehodnosti glagola. Slovenska prehodnost se ureja nekako v prehodnost s tožilnikom, npr. *učim se česa* → *učim se kaj*, deloma pa tudi v analitičnost, npr. *spomniti se česa* → *spomniti se na kaj*, *navaditi se česa* → *navaditi se na kaj*; drugačni primeri so omejeni, npr. na fazne glagole: *končati kaj* → *končati s čim*.

210124 Nasprotje v načinu, tj. med tvornostjo in trpnostjo, je že samo po sebi nekako stilističnega značaja, vsaj v smislu členitve po aktualnosti. Ker trpnik v slovenščini nima samosvoje oblike, tj. različne od drugih, seveda ni zaželen, ko bi povzročal dvoumnost, npr. *Danes sem se v šoli pohvalil* nam. *Danes sem bil v šoli pohvaljen*. Verjetno se prav iz takih zadreg zmeraj bolj uveljavlja (že obravnavana) brezosebna raba trpnika z objektom v tožilniku (*Tovarišico se bo poklicalo na odgovor*).

210125 S tem smo se že dotaknili stilne rabe posameznih oblik. Stilističnost se tu pojavlja na več načinov: da se npr. v okviru istega naklona uporabljajo netipične oblike za čase (npr. sedanjik namesto preteklika), ali naklonske oblike za neprimarne vloge (npr. velelnik za pogojnik, povedni prihodnjik za pogojnik ali (opisni) želelnik), ali osebna glagolska oblika namesto neosebne in narobe, itd. — Poglejmo po vrsti.

2101250 Sedanjik

21012500 Tvorni povedni sedanjik (*delam*) se uporablja za izražanje preteklosti namesto preteklika zaradi večje oživitve dejanja, npr.: *Včeraj sedim pred kavarno, ko jo po cesti prikoraka prijatelj in me pokliče*. Predpisi stare slovnice glede vida takih sedanjkov in uvedenosti s preteklikom ne drže. — Sedanjik za izražanje prihodnosti ima prav tako lahko vlogo oživljanja, npr. *Jutri s em že ob štirih na njivi, glej da ne z a m u d i š*; tudi tu dejansko ne veljajo omejitve glede glagolskega vida (t. i. napačno *Jutri gremo na izlet*). Tak sedanjik je v

večji meri s prihodnjikom tekstno alternativen, pod pogojem seveda, da je enoumen: rabo v tem smislu mu omejuje možnost modalnega dekodiranja (prim. *Kdo mi odpre vrata* v pomenu 'bi mi odprl/bi hotel odpreti/bi mogel odpreti'). — Redka je raba sedanjika namesto velelnika: *Gremo, fantje 'pojdimo', Slišiš, Martin 'poslušaj'*. V primerih kot *Da si mi zdrav* je naklonskost stavka posledica členka *da* (prim. še velelni preteklik: *Da si mi prišel domov, kakor sva se dogovorila 'pridi'*).

21012501 Povedni sedanjik z deležnikom na *-n/-t* dovršnih glagolov je dvoumen, saj pomeni ali trpnost (za preteklost) ali stanje (za sedanjost), npr.: *Stoar je že urejena ' (smo) že uredili' ali 'je v redu'*. Dvojni pomen ima tudi oblika z deležnikom na *-l*: *Predstava je uspela 'je dobra' ali 'je imela uspeh'*.

2101251 Tvorni povedni preteklik (*delal sem*) je stilno rabljen v redkih (morda celo leksikaliziranih) primerih za zapovedovanje, npr.: *Prijel, doignil, vrgel 'primi, dvigni, vrzi'*; (tu je hkrati rabljen brez pomožnika, po vsej verjetnosti za 2. os. ed.). Pač stilna je raba takega preteklika za izražanje stanja, npr. *Janez je prišel 'je tu', ali Sedaj si dodelal, zdaj si star in nadložen 'ne delaš več'*. — Preteklik z deležnikom na *-n/-t* (in opisnemu deležniku homofoni deležnik stanja) je spet dvoumen: *X Y je bil ubit 'so ga ubili' proti 'je bil v stanju ubitosti'*; ali *X Y je bil počrnel* izraža ali preteklo stanje ali potek v predpreteklosti.

2101252 Predpreteklik (*storil sem bil, večerjal sem bil*) je v celoti stilna kategorija, najsi že izraža davno preteklost, predpreteklost ali preteklo stanje po izvršenem dejanju: *Ali ne veš več, kako si bil umaknil predlansko zimo kobilico kočiji s poti — Kaj si mu bil dal, da te ni mogel pozabiti — Ni toliko zemlje, da bi jo z dlanjo prekril, /.../ kamor še ni bil kanil pot od mojega čela*.

2101253 Za tvorni prihodnjik (*delal bom*) je bilo že omenjeno, da ima v svoji vlogi za izražanje prihodnosti (tj. zadobnosti glede na trenutek govorjenja) konkurenta v sedanjiku; prim. še za trpni sedanjik v vlogi izražanja prihodnosti: *V treh sekundah sem oblečen, če počakaš 'bom oblečen' ali 'se bom oblekel'*. Stilna je naklonska vloga prihodnjika, kadar gre za ublaževanje konstatacije (*To ne bo res, Ne boste mi verjeli 'ni res, mislim, da ne boste verjeli'*, torej prihodnjik izraža modalno sedanjost), ali pa gre za čustveno velevanje, prepovedovanje ..., npr. *Boš tiho, smrkavec 'Tiho bodi', ali Ne boš me imel za norca! 'ne imej me ...'*

2101254 Pogojniki

21012540 Pogojnik je pogosto pač le stilna varianta formalno indikativnih opisnih možnosti, npr.: *Če bi imel, bi ti dal* ali *Ko bi bil imel, bi ti (bil) dal* proti *Da imam / Da sem imel* in celo *sem pripravljen dati / sem bil pripravljen dati*. Podobni primeri še: *Bi mi posodil to knjigo* 'mi posodiš', *Kaj bi tega ne vedel* 'seveda to vem', *Dejal bi* ('mislim'), *da se motite*. Posebno rad se pogojnik zamenjuje z zvezo *naj* + glagol, npr. *Ne veš, kako bi rekel* 'naj rečeš', ali pa omiljuje konstatacijo: *Ne pozna se mu, da bi bil tako bedasto bogat, kakor pravijo, da je*.

21012541 Pogojnik ni nadomestljiv, kadar ni podprt s kakim modalnim izrazom, zato bi učinkoval namesto njega indikativ neslovensko v primerih, kot so naslednji: /*Kobilico*/ *prenese v stran, da bi je voz ne podrl* (variantna *da je voz ne podre / ni podrl* pomenita nekaj drugega). — *Zeel si je, da bi bil čas izmene* (*da je čas izmene* ni slovensko).

21012542 Sedanji pogojnik je lahko pomensko neustrezna za menjava za izražanje preteklosti: *Če bi šel z nami, bi videl nekaj posebnega* (časovno nejasno, torej tudi stilno moteče). — Kvečjemu novinarski je protivni namerni pogojnik: *Zmagal je proti močnejšemu, da bi zgubil proti slabšemu*.

2101255 Velelnik se stalno rabi kot nadomestilo skladijskega železnika za 1. in 3. os. ednine in za 3. os. dvojine: *Jaz se muči in garaj, ti boš pa zapravljaj* 'jaz naj se mučim in garam / naj bi se/ bi se moral'. — *Hlapec bodi hlapec* 'naj bo'. — *A in B nam bodita skrajni točki daljice* 'naj bosta'. Tudi raba velelnika v psevdopogojnem podredju je stilna: *Reci mu, da je Napoleon, pa ti bo verjel* 'Če mu rečeš / bi mu rekel'.

2101256 Neosebne glagolske oblike so večinoma stilni (stilno-skladijski) transformi drugih oblik.

21012560 Pri nedoločniku smo že omenili njegovo samostalniško vlogo. Naslednje so npr. še: velelniška (*Ne govoriti*), ali pa pretekliška (*To videti, drugi so vsi ostrmeli* 'ko so to videli'), ali pogojniška (*Ne ljubci bit na poti, v obupu strup je pil* 'da ne bi bil napoti'), ali čisto nedoločniška (*Biti sredi decembra, pa tako oljnato morje* 'Sredi decembra je, pa...'). — Kot neslovensko so nekateri beležili rabo nedoločnika v tipu *Slišala je ptičko peti*; gre verjetno le za starino (prim. npr. še: *Čula sem povedati, da je XY umrl*). V jeziku preteklosti je bilo precej stilne rabe nedoločnika pod vplivom drugih jezikov (nemščine); nasprotno pa je danes pod vplivom srbohrvaščine neslovenska neraba nedoločnika, npr. v primerih kot *Moram, da ti povem* nam. 'Mo-

ram ti povedati (v slovenščini je mogoča razvezava nedoločnika z dastavkom v primerih kot *Prepovedujem ti oditi / da bi odšel*).

21012561 *Namenilnik* se stilno različno občuti, če je iz dovršnega glagola, npr. *Pojdi odpret vrata*; variante so namreč pogostne, npr. *Pojdi, odpri* ali *Pojdi, boš odprl*. — Omenili smo že barvanje s samo formalnim namenilnikom: *Kaj si mu šel to praviti* v pomenu 'Le zakaj si mu povedal' ali 'Ne bi mu bil smel povedati'.

21012562 *Glagolnik* je v stilnem razmerju do nedoločnika, npr. *Odsvetujem preglásno govorjenje/govoriti preglasno*; drugo je bolj glagolsko, čeprav ima oboje osnovno/podstavno obliko v 'da bi govorili'. Stilnost lahko izhaja še iz dvojne narave glagolnika, opirajoče se na dvojni glagolski opis: ali tipa *to, da x-aš* ali pa tipa *to, kar x-aš*, npr. *govor* — *govoriš* (primeri verjetnega mešanja so npr. *pisanje, akcija, masaža*); omenili smo že stilnost, opirajočo se na obrazilo izpeljave, npr. *mlačev / mlatev, govorjenje* — *govor*. (V zapleteni nominalni frazi kopičenje glagolnikov kot sploh samostalnikov) deluje stilno, seveda ne iz oblikoslovnih razlogov.)

21012563 *Deležja* so, kadar so pretvorljiva v osebne glagolske oblike, znamenje neobčevalnosti: *Sedeč na vrtu, je bral časopis proti Sedel je na vrtu in bral časopis*. — *Starček od veselja plaka, gledaje mladega junaka 'ko gleda'*. — *Rekši, udari po koncu 'ko je to rekel'*. Po izvoru deležja na *-e* so adverbializirana, npr. *Molče so hodili, Hote so storili*.

2101264 Tudi *deležniki* (razen na *-n/-t*) so menda le izobrazensko občevalni, sicer pa zborni (izjema so popridevljeni primeri tipa *rdeč, bivši* ipd.): *rezgetajoč konj, uvele rože, vstopivši gostje* (to je poleg tega še skrajno redko, kolikor se sploh še pojavlja). Deležnik stanja na *-l* je tudi bolj samo knjižen kakor ne, npr. *oslepele, uveneli* nam. *oslepen, uvenjen*. Tudi občevalen pa je deležnik stanja na *-l*, kadar ni oblike na *-n/-t* (morda npr. *minuli (časi)* ali gotovo *uspela (predstava)*).

210127 Na koncu še stilna raba glagolskih oseb. Pri velelniku je že bila obravnavana. — Pri oblikoslovnem indikativu prim.: *Kje sem pa bil, Ivanček* (namesto *si bil*), v ljubkovalnem pomenu; poleg tega imamo še ironično vključujočo 1. os. množine ali dvojine: *Kje sva pa bila danes, ljubi moj možek, da sva tako vesela* (spet namesto *si bil*). Ublaževalna raba: *S to oceno pa ne bomo razveselili staršev, Jurček*. Na koncu naj omenimo še rabo 3. osebe namesto druge: *Kje je pa bil, Ivanček* (v ljubkovalnem pomenu *si bil*; toda v ironičnem za odrasle); drugo vlogo ima 3. oseba v onkanju ali onikanju: *Kako pa stoji / stojijo* (namesto *stojiš / stojite*). — Omeniti je še rabo brezosebnih oseb: *vzameš / vzamete / vzamemo / vzamejo* v pomenu *vzame se*.

211 Stilnost nepregibnih besednih vrst izhaja v glavnem iz variantnosti istih leksikalnih enot (prim. *izpred* — *spred* pri predlogu) ali pa iz sinonimnosti istofunkcionalnih enot (npr. *raz* in *z* pri predlogu, zlasti veliko pa je tega pri veznikih, kjer je še razmerje prirednosti proti podrednosti); redki primeri so na podlagi variantnosti veznika proti predlogu (*lepša kot roža*, *lepša od rože*). Seveda so tudi tu primeri stilnega učinkovanja na podlagi enobesednosti proti večbesednosti (npr. *ne samo* — *ampak tudi*) ipd.; ta problematika pa je bila sistemsko že podrobneje obravnavana.

РЕЗЮМЕ

Принцип — «где существует возможность выбора, там можно и говорить о стиле» — относится и к грамматическим категориям. К числу таких я отношу и противопоставление употребления одного слова употреблению многих слов для обозначения определенной предметности, затем и словесную реализацию в рамках определенной части речи. В рамках определенной части речи дает возможность выбора употребление того или другого типа склонения (особенно среди склонений с звуковыми окончаниями и нулевыми окончаниями).

В рамках субстантивного слова появляется стильность в каждой из его категорий: как в деривационной истории слова, так и у рода (с подродами одушевленность и человечность), в разновидностях существительных и субстантивных местоимений (у личных местоимений и во выборе акцентных да и экликтических форм), далее в парадигме чисел (троечисленность и нетроечисленность), у лица и определенности, в употреблении падежей (особенно т. н. трансформационных). У адъективного слова тоже может появиться стильность в деривационной истории прилагательного или местоимения (ср. *bomba človek*, *pje pogledi*), потом в субституциональном употреблении одной разновидности прилагательных вместо другой (это относится особенно и к числительным и к местоименным прилагательным); стильной является (как и у субстантивного слова) изменяемость по разным образцах склонения, у части качественных прилагательных является стильной и изменяемость по степеням сравнения или по суффиксальной или по наречной парадигмах.

У третьей макрочасти речи словенского языка, у глагола, происходит стильность из нарушения морфологической парадигмы, изменения семантического ряда, передвижения видового употребления, переходности, вида, наклонения, отдельных глагольных форм (от последних в статье в принципе говорится о всех личных и безличных формах), наконец и из немаловажного смещения форм отдельных лиц и чисел.

О несклоняемых частях речи в статье говорится в общих чертах.

В связи со всеми категориями статья в общем указывает лишь на возможности стилистического воздействия в употреблений отдельных возможностей в перемене грамматических категорий; статья таким образом устанавливает прежде

всего стильность как таковую, на ее конкретную определенность (напр. в смысле литературность — разговорность, чувственная нейтральность — чувственная определенность, современность — несовременность и пр.) статья главным образом лишь указывает.

BIBLIOGRAFIJA

- A. Bajec, Jezik v Župančičevi prevodni prozi. JiS 1967, 5—14, 42—51, 87—91.
 — O predlogih in predponah, JiS 1956/57, 289—293, 349—354.
- A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel. (*J. Solar*): Slovenska slovnica. Ljubljana 1956 (2. izdaja 1964).
- A. Breznik, Raba predloga z/s in od pri trpnem deležniku, DS 1918, 165 in sl.
 — Vladimir Levstik, Gadje gnezdo. DS 1920.
 — Stavčna negacija v slovenščini. RAZU 1943, Filološko-historični razred I. Ljubljana, str. 159—200.
- Janez Gradišnik, Slovenščina za Slovence. Založba Obzorja, Maribor 1967, 564 str.
- F. Jakopin, Slovenska dvojina in jezikovne plasti. JiS 1966, 98—104.
- T. Korošec, Pet minut za boljši jezik. Ljubljana 1972, sestavki na str. 23, 38, 56, 89, 118, 131, 157, 166, 180, 215.
- J. Rigler, H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ. SR 1971, 435—462; 1972, 244—251.
- Slovenski pravopis. Ljubljana 1962.
- J. Tominec, Še o deležnikih. JiS 1956/57, 382.
- F. Tomšič, Poglavlje iz slovenske historične sintakse. SR 1955, 57—67.
 — Stopnjevanje. JiS 1956/57, 123—125.
- J. Toporišič, Slovenski knjižni jezik 1. Maribor 1965.
 — Slovenski knjižni jezik 2. Maribor 1966.
 — Slovenski knjižni jezik 3. Maribor 1967.
 — Slovenski knjižni jezik 4. Maribor 1970.
 — Iztiriti — iztiriti se. JiS 1967, 258.
 — Tovarišica ravnatelj in še kaj. JiS 1968, 1/5.
 — Končnica *-ega* v tožilniku srednjega in moškega spola ednine pri pridevniških besedah in še to in ono. JiS 1968, 2/3.
 — Sklanjatev tujk, v izvornem jeziku ženskega spola. JiS 1969, 65.
 — Pridevniki, ki se stopnjujejo z obrazili. JiS 1969/70, 1/3—1/4.
 — Kategorija živosti v slovenskem knjižnem jeziku. JiS 1970/71, 4/3—4/4.
 — Problematika tipa *Cigan/cigan* in dvojine. JiS 1970/71, 159—160.
 — Pripomba h končnici *-ega* za tožilnik ednine moškega in ženskega spola. JiS 1971/72, 116—117.
 — Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v slovarju slovenskega knjižnega jezika 1. SR 1971, 55—75, 222—229.
 — Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (Glasovi, pisava, oblike, tvorba besed). SR 1972, 285—318.
 — Stilna vrednost glasovnih, prozodijskih, (pravo)pisnih, morfemskih in naglasnih variant slovenskega knjižnega jezika. SR 1973, 217—265: (Glej še IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Predavanja. Ljubljana 1973, 15—28.)
 — Samostalniška beseda. Linguistica XII/1972 (izšlo 1974). Škerljev zbornik — Melanges Škerlj, str. 301—314.
 — K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. JiS 1973/74, 273—279.
- B. Urbančič, Maskulinizacija nevtar pri imenih za živa bitja v knjižni slovenščini. JiS 1959/60, 185—186.
 — Nekaj pripomb k pridevniškemu stopnjevanju. JiS 1959/60, 157—158.
 — O jezikovni kulturi. Cankarjeva založba, Ljubljana 1972. (2. izdaja 1973, 180 str.)
- V. Vrbinc, Slovar tujk. Ljubljana 1970.

UDK 886.3 Pahor 7 Vila ob jezeru. 06

Martin Ahlin

SAZU, Ljubljana

TEHNIKA ŠIR JEN JA V PAHOR JEVEM ROMANU VILA OB JEZERU

Ob analizi pripovedne strukture novele in romana ter opazovanju vnašanja novega gradiva v pripoved se ugotavlja, da se avtorju z romanom, kljub hotenju po poglobitvi duševne podobe osrednjega lika iz novele, ni posrečilo ustvariti bistveno nove pripovedne strukture, kar pomeni, da ostaja roman zgolj mehanično in obrobno razširjena novela.

Through an analysis of the narrative structure of the short story and that of the novel and through an examination of what new material has been incorporated into the story it is found that — in spite of the author's endeavour to elaborate the spiritual side of the short novel's central figure — he has not succeeded in creating an essentially new narrative structure: which means that the novel remains a mere mechanic and periphereal expansion of the underlying short story.

Vprašanje načina nastajanja daljših pripovednih besedil predstavlja enega od osrednjih problemov v pisateljskem opusu Borisa Pahorja. Označili bi ga lahko kot stalno nihanje med krajšo pripovedno obliko, novelo, in daljšo pripovedno obliko, romanom, ob hkratnem vključevanju (ponavljanju in predelovanju) že iz predhodno objavljenih novel znanih motivov v daljša pripovedna besedila. Literarna zgodovina je ta pojav največkrat pojasnjevala z dejstvom, da vse Pahorjevo leposlovno delo raste iz dveh motivnih pobud — boja slovenskega človeka na izpostavljenem ozemlju in problematike povratnika iz nacističnega taborišča.¹ Bolj kritično je vprašanje nastajanja Pahorjevih daljših pripovednih tekstov obravnaval le Matjaž Kmecl, ki je leta 1970 v disertaciji z naslovom Uvod v razlago slovenske novele opozoril še na »tehnično« plat problema: »/.../ Gre — dobesedno — za združevalno kompozicijo več poprejšnjih novel v novo soodvisno književno formo — roman (Šklovski rad pojmuje nastajanje romana na ta način). Pravzaprav predstavljajo vsi Pahorjevi pripovedni teksti bolj ali manj zanimivo snov za raziskovanje ustreznih kompozicijskih vprašanj, za

¹ Prim.: *Fran Petre*: Slovenski tržaški pripovedniki. III. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1967; *Jože Pogačnik*: Slovensko zamejsko in zdonsko slovstvo. Oris izhodišč in ocena vrednosti. Trst, Kosovelova knjižnica (5) 1972; *Boris Pahor*: Grmada v pristanu. Novele. (Uv. beseda: Lavo Čermelj. Literarnozgodovinska študija in op. Jože Pogačnik.) Ljubljana, DZS 1972.

daljše je namreč praviloma mogoče najti snovno, motivno in oblikovno zaledje v predhodni kratki prozi.²

Pregled Pahorjevih romanov in novelistike je pokazal, da lahko v njegovem leposlovnem opusu ločimo dva tipa širjenja krajših pripovednih tekstov v daljše. Prvi tip tvorijo romani, ki so nastali z razširjanjem enega samega krajšega pripovednega dela. Sem spadajo poleg romana, ki ga nameravam obravnavati, še naslednja dela: Mesto v zalivu (1955, predelano 1964), Onkraj pekla so ljudje (1958, predelano 1961) in Parnik trobi nji (1964).³ Drugi tip širjenja kažejo romani, ki so nastali tako, da je avtor vanje združil večje število krajših pripovednih tekstov in iz že objavljenih del znanih motivov. Za vse je značilno, da so pretežno avtobiografsko izpovedne narave. Različne že znane novele in motive avtor v teh romanih združuje tako, da jim dá obliko »kronike«, »popotnih zapiskov« in »dnevnika«. V ta tip sodijo naslednja Pahorjeva dela: Nomadi brez oaze (1956), Nekropola (1967) in Skarabej v srcu (1970).

Širjenje novele Laneni kosmiči v laseh v roman Vila ob jezeru analiziram tako, da skušam najprej ugotoviti osnovne ubeseditvene značilnosti (pripovedno strukturo) novele, nato pa opazujem, kakšne spremembe doživi ugotovljena pripovedna struktura z vnašanjem novega gradiva in ob morebitni spremembi pripovednega namena v romanu.

Pri analiziranju pripovedne strukture obravnavanih tekstov določim najprej njuno pripovedno perspektivo.

Po Percyju Lubbocku⁴ so možnosti gledanja na svet skozi pripoved tri. Pripovedovalec lahko obvladuje pripoved ‚panoramično‘ — tako, da ima popoln pregled nad dogajanjem in že vnaprej pozna njegov izid — lahko pa se z upovedenim dogajanjem tudi izenačuje in dogodkov ne sporoča več z neke vseobvladujoče pogledne točke, ampak iz ‚srede dogajanja‘, skozi pogledne točke različnih oseb, ki v njem nastopajo. Ta drugi način pripovedne optike je po Lubbocku ‚dramatskoscenaren‘.

² Matjaž Kmecl: Uvod v razlago sodobne slovenske novele. Obdobje pred-novelistične pripovedne oblike 1948—1951. Ljubljana 1970.

³ V romanu Vila ob jezeru je Pahor razširjeno predelal novelo Laneni kosmiči v laseh (Razgledi 1950). Isto leto (1955) je avtor v romanu Mesto v zalivu skoraj dobesedno povzel krajši pripovedni tekst Prevrtna jesen (Razgledi 1949 in 1951), tri leta pozneje pa je v romanu Onkraj pekla so ljudje predelal novelo Spopad s pomladjo. Ta tekst je Pahor začel objavljati v Razgledih leta 1952, vendar so zaradi ukinitve revije izšla le tri nadaljevanja. Roman Parnik trobi nji je nastal z razširjanjem novel Pretrgana idila in (delno) Orient ekspres. Noveli sta izšli leta 1948 v Razgledih.

⁴ Percy Lubbock: The Craft of Fiction. New York, The Viking Press 1963 (1921).

Tretja možnost je, da pripovedovalec ne upoveduje dogajanja skozi različne osebe, ampak skozi en sam lik in njegovo čutno-čustveno odzivanje na svet. V tem primeru imamo opraviti s ‚slikovnoscenarnim‘ upovedenjem dogajanja. Trem načinom gledanja na upovedeno dogajanje ustrezajo po Franzu Stanzlu⁵ trije pripovedni položaji (situacije). Panoramični pripovedni perspektivi ustreza avktorialno ubesedenje dogajanja (avktorialni, vsevedni pripovedovalec), dramatskoscenarni pripovedni perspektivi ustreza personalno pripovedovanje (večje število upovedenih pripovedovalcev) slikovnoscenarni pripovedni perspektivi pa prvoosebno pripovedovanje (prvoosebni pripovedovalec).

Hkrati z opazovanjem pripovedne perspektive obravnavam pri analizi osnovnih ubeseditvenih značilnosti novele in romana tudi njuno notranjo zgradbo. Ta mi pomeni predvsem način, kako se glede na pripovedovalčev položaj v pripovedi upoveduje dogajanje obravnavanega pripovednega dela. Ker predstavlja vsaka kompozicija nek sistem odnosov med celoto in njenimi deli, iščem tudi pri opazovanju notranje zgradbe obravnavane novele in romana neke osnovne dele — enote, v katerih se upoveduje njuno dogajanje. Glede na trojno možnost obvladovanja (odslikave) sveta v nekem pripovednem delu so temeljne oblike, v katerih se te možnosti uresničujejo, prav tako tri. Panoramično zajetje sveta se v pripovedi uresničuje kot avtorjevo ‚poročilo‘ (poročevalska pripovedna enota), kot posledica scenarnodramatskega upovedenja dogajanja nastane ‚scena‘ (scenarna pripovedna enota), odraz ‚prvoosebne‘, slikovnoscenarne odslikave sveta pa je ‚slika‘ (slikovna pripovedna enota).⁶

Zaradi prostorske stiske se moram pri opazovanju notranje zgradbe novele in romana omejiti le na obravnavanje uvodnih pripovednih enot, ki pa vendarle dovolj jasno nakaže osnovni ubeseditveni postopek pri nastajanju novele in njenem širjenju v romanu.⁷

Prehajam na opazovanje notranje zgradbe prvega poglavja Pahorjeve novele Laneni kosmiči v laseh. Novela je izšla leta 1950 v V. letniku tržaških Razgledov v številkah 10 in 11—12 na straneh 451 do 475 in 497

⁵ Franz Stanzel: Die typischen Erzählsituationen im Roman. Wiener Beiträge zur englischen Philologie LXIII, 1955.

⁶ Teorija, ki je tu le grobo skicirana, je s historiatom in ustreznimi pozazoritvami obdelana tudi v citirani disertaciji Matjaža Kmecla. Iz nje pozvemam vso slovensko terminologijo.

⁷ Natančnejša analiza obeh pripovednih tekstov je podana v: Martin Ahlin, Tehnika širjenja v Pahorjevih romanih Vila ob jezeru in Parnik trobi nji (diplomska naloga). Ljubljana 1973.

do 528. Pripoved sestavlja osem oštevilčenih poglavij, začenjata pa jo naslednja dva odstavka uvodne pripovedne enote:

»Mali trg je še zmeraj prav tako štirikoten, kakor je bil. Vojna bi ga bila lahko predrugačila, pa ga ni. Na treh straneh so hiše, spredaj je portič, na bregu so od drevesa do drevesa razobešeni pajčolani mrež. Vse kakor zmeraj, le pomol, ob katerem pristaja gardski parnik, ni več lesen. Kamenit je, in morda prav ta belina kamnov, ki nadomeščajo temne in prijazne črne hlode — prav to spreminja mali tržič, da ni več, da ni več popolnoma takšen, kakršen je bil.

Nekaj je torej vzela vojna, nekaj pa je vzel pomol s teh hišic ob jezeru domače barve; morda pa je vsemu temu vzrok le ta oblačni dan! Ta muhasti april, ki je nad jezerom in ob jezeru sedaj prozoren in mehek, sedaj deževen in mehek. Včeraj april z modro gladino ter modrim nebom nadnjo; danes oblaki, ki prihajajo iz Verone, iz Brescie, oblaki, ki nekam hitijo, pa se obenem vendarle zbirajo, ki so že zarana skrili sneg na tilniku Monte Balda.« (Str. 451.)

Uvodna odstavka označujeta v pripovedi čas in kraj dogajanja, hkrati pa uvajata tudi zavest prvoosebnega pripovedovalca. Na poročanje iz junakove⁸ zavesti kaže najprej pripovedni čas — sedanjik, ki postavlja pred bralca neko odprto, hkratno dogajanje — junakovo opredeljevanje lastnega razmerja do pokrajine, v katero se je po vojni vrnil. Hkrati s pripovednim časom, pa kaže na slikovno zajetje dogajanja še cela vrsta stilnih posebnosti pripovedi, od katerih bom opozoril le na najopaznejše.

Tako npr. uvaja posebno razmerje med pripovedovalcem in predmetnostjo že kar prvi stavek pripovedi. Določna pridevniška oblika v sintagmi »mali trg« nam namreč pove, da vstopa prostor dogajanja v pripoved že kot nekaj znanega, na kar kaže še časovni prislov z isto funkcijo. Hkrati z zamejevanjem prostora že prvi stavek novele uvede junakovo zavest v trenutku, ko ta vzpostavlja razmerje med že znano podobo trga in med njegovo sprotno doživljano podobo. Že prvi stavek novele torej uvede pripovedno perspektivo z izrazito poudarjenim prvoosebним pripovedovalcem in zabrisanim vsevednim (avktorialnim) pripovedovalcem, na katerega kaže prostorsko zamejevalna funkcija uvodnega stavka. Drugi stavek uvodne pripovedne enote uvaja čas dogajanja, hkrati pa predstavlja tudi neke vrste komentar, dodatno označevanje junakovega notranjega razmerja do v prvem stavku uvedene prostora. Na ta način je ob osnovnem pripovednem načinu, že na začetku novele podan tudi temeljni postopek povezovanja pripovednih enot. Shemo opis predmetnosti — komentar namreč srečamo odslej še na drugih členitvenih ravneh pripovedi, bodisi da gre za pomenska raz-

⁸ Junak pomeni v tekstu osrednji lik dogajanja.

merja med stavki in odstavki znotraj pripovednih enot ali pa za razmerja med pripovednimi enotami samimi. Takoj za omenjenima stavkoma sledi v pripovedi spet konkreten opis prostora, le da ga tokrat sestavlja daljša poved, temu pa spet junakov komentar, ki ob ugotavljanju sprememb v trgu podaja tudi že vtise, ki jih te spremembe v njem vzbujajo. Hkrati z razvijanjem junakovega notranjega razmerja do predmetnosti se pripoved podreja relativizirajočemu pogledu prvoosebnega pripovedovalca še s stopnjevano subjektivizacijo v opisu pokrajine. V njem je namreč razen posebljanja predmetnosti (»muhasti april, ki je nad jezerom in ob jezeru sedaj prozoren in mehek, ...«, »oblaki, ki prihajajo /. . ./, ki nekam hitijo, pa se obenem vendarle zbirajo, ki so že zarana skrili sneg na tilniku Monte Balda«) opazna še izrazita težnja po ritmičnem oblikovanju pripovedi, na kar kažejo številna ponavljanja sintaktičnih vzorcev in besednih zvez. Na ta način je v pripovedi ponazorjeno gibanje junakove ugotavljajoče zavesti ter vanjo vnesen poseben 'liričen ton', ki še dodatno kaže na pogledno točko, s katere bo pripovedovalec obvladoval dogajanje. Pripovedni namen prvih dveh odstavkov je s tem izčrpan, uvedena je pripovedna perspektiva z izrazito poudarjenim prvoosebним pripovedovalcem, kontrastiranje nekdanjega in sedanjega stanja v pokrajini pa hkrati z že omenjeno sedanjiško ubeseditvijo dogajanja ustvarja v pripovedi posebno napetost, ki že zastrto napoveduje osrednji konflikt novele.

To zastrto uvajanje se še stopnjuje v naslednjih dveh odstavkih, ki zaključujeta uvodno pripovedno enoto. Ob natančnejšem opisovanju dogajalnega prostora se spet ponovi postopek iz prvih dveh odstavkov. V pripoved je uvedena podoba iz pokrajine — opis tihega deževnega popoldneva — ob njo pa je, kot neke vrste komentar, postavljena junakova retrospektivna zastranitev — spominjanje predvojne podobe pokrajine in dogajanj v njej. Napetost, ki vlada med junakom in povojno pokrajino postaja tako še razvidnejša. Takoj ko fiktivni pripovedovalec nakaže spremembo v prostoru, sledi v pripovedi scenarno upovedena pripovedna enota, ki podaja srečanje Milana z gospo Amalijo, nekdanjo lastnico gostilne v trgu.

»Zdaj je v prostoru vse tiho; ko Milan vstopi, ga sprejmejo lepo ob zidu uvrščene stolice, prazen bank in za bankom telefonski aparat. Aparat, s katerega visijo večbarvne žice s šilastimi bakrenimi stikali na koncu.

»Ali ni živega krsta v tej hiši?»

»Kdo je?« (Str. 451.)

Scenarna pripovedna enota ima predvsem namen, razširiti in dopolniti informacijo o prostoru in času dogajanja, s tem da se hkrati v tem

prostoru osamosvoji ena izmed oseb in prestavi napovedovanje osnovnega konflikta novele iz območja junakovega notranjega odzivanja na pokrajino v neposredno dialoško soočanje junaka in ene od oseb, ki to pokrajino naseljujejo. Ne da bi se spuščali v podrobnejšo vsebinsko analizo dialoga, lahko ugotovimo, da se v njem vzdušje neizpremenjenosti in negibnosti, ki je obvladovalo uvodno slikovno pripovedno enoto, razširi in pojasni z neizpremenjenim odnosom gospe Amalije do diktatorja in fašizma. Ne samo torej, da se ni spremenila pokrajina, tudi ljudje ostajajo kljub končani vojni isti, otopeli v svojem nespremenjenem odnosu do diktatorja in fašizma.

Kljub scenarnemu ubesedenju dogajanja ostaja pripovedna perspektiva še vedno nespremenjena — slikovna (prvoosebna). Junak namreč s svojimi komentarji, ki spremljajo dialoške replike gospe Amalije, ves čas obvladuje pripoved in torej tudi dialog z gospo Amalijo doživlja kot neke vrste predmetnost, ob kateri lahko ponovno preverja svoje razmerje do pokrajine in do ljudi v njej. Scenarni pripovedni enoti, ki razširja pripoved z novimi podatki o junaku in konkretizira v uvodni slikovni pripovedni enoti nakazano konfliktno stanje, sledi po prej nakazanem ubeseditvenem postopku spet slikovna pripovedna enota — komentar. Ta je tokrat uveden tako, da se najprej s ponovitvijo zadnje dialoške replike v junakovi zavesti vzpostavi vez med scenarno in slikovno pripovedno enoto, hkrati pa se s ponovitvijo dela pejzažnega opisa iz uvodne pripovedne enote pritegne v pripoved uvodno razmišljajoče duševno stanje junaka.

»Da, po domače. Zdaj ima občutek domačnosti, tako sredi tržiča, ob mrežah, ki so razpotegnjene od drevesa do drevesa. Kakor da ima spet domovinsko pravico, obenem pa je neprizadet tujec in popotnik. /.../« (Str. 454.)

Takoj zatem sledi v pripovedi junakovo osmišljanje pravkar minulega dialoga. Ponovno opredeljevanje junakovega položaja je tudi tokrat podajano z ubesedenjem počasnega prebivanja njegove zavesti do ključnega odgovora na vprašanje o vzrokih lastnega odtujenega doživljanja pokrajine. Junak si tako najprej razloži občutje praznine, ki ga nenadoma obide sredi pokrajine kot posledico pravkaršnjega razgovora z gospo Amalijo, toda asociativno vpeljan spomin na nekega predvojnega prijatelja, nasprotnika fašizma, ki mu priključuje v zavest spoznanje, da je vojne konec, povzroči, da je spomin na mučno srečanje zabrisan in da junaku predmeti spet zažive v svoji polnosti, odzivnosti. Junakova občutja ponazarja v pripovedi naslednja podoba:

»Da, sedaj se Milanu predmeti vračajo, imajo spet prave robove, prave sence in pravi obseg. Lej, pred pomolom so debeli hlodi zapičeni v jezersko

dno, in prijateljsko so temni in navpični. Kadar bo parnik pristal, se bodo elastično vdali, tako da se bo bok parnika približal tik k pomolu, toda vendar se ga ne bo dotaknil, kajti varujejo ga črnikasti koli. Resno se upognejo in tedaj se upognejo tudi njihove glave, ki so pokrite s pločevinastimi klobuki!

Zdravo, kleni, črnikasti hlodi, ki ste zapičeni v dno jezera!

Zdravo zato, ker ste kleni kot dren, a vendar prožni! Zato ker se močite in močite v vodi, zgoraj pa so vas obili s pločevino, da bi se vlaga ne vsesala v vaš les!« (Str. 454.)

Spet gre za projekcijo junakovega notranjega razpoloženja na opazovano predmetnost. Zavest o koncu vojne torej povzroči, da dobijo stvari spet »prave sence in pravi obseg« in da se koli na pomolu spre-mene v Milanovi zavesti v simbol trpnega vztrajanja in premagovanja otopelosti, v katero je ljudi in pokrajino pahnil fašizem. Prav s to simbolično vrednostjo Milanovih razmišljanj pa je v pripovedi nakazano, da skriva junak v sebi še neka višja spoznanja o svetu in da ima vse, kar se v pripovedi z njim dogaja, še neko dodatno sporočilno vrednost. Hkrati nam gornja podoba tudi kaže, da si junak lasti pravico dogajanje idejno poantirati in se torej v končnem osmišljanju dogajanja izenačuje z avtorjem.

Potrdilo za sovpad avtorjevih in junakovih idejnih izhodišč najdemo v zaključnem junakovem notranjemonološkem komentarju, ki je v pripovedi posebej poudarjen s tem, da je tiskan v kurzivi.

»Vsakdo lahko izgubi vojno, a ti ljudje so izgubili dušo. Polom jih je samo predramil iz hipnoze. Tisti, ki so verovali, in tisti, ki niso verovali — vsi kakor vrabčki v viharju, ki dre iz diktatorjevega žrela. Ljudje, ki jih je omamila strah, otroci, ki jih začarajo mnogobarvni umetni ognji, ki prasketajo iz ognjenika. Potem — potem je nenadoma čarovnije konec in povesod je praznina. Se spominjate filmov René Claira? Ljudje se ustaviijo, ostanejo nepremični, vsak tako, kakor ga je doletel usodni trenutek: na ulici, na stopnici, na oknu, v postelji. In niso več ljudje, sohe so, kipi so, okameneli ljudje, okamenelo mesto, ki je strašno in čarobno. Nato se ta strahotna igra, ta prekleta burka neha in vse se spet premakne in vsak nadaljuje svoje delo... Tako je naredil diktator s svojimi podložniki; zdaj njega ni več, a vsi opravljajo dalje svoje vsakdanje posle, le da imajo praznino tam, kjer je bil prej studenec zavesti. Da, kajti oni so bili kipi, ki so se premikali, vlekli jih je diktatorjev glas, bili so komandirani od radia — zdaj je tok usahnul in ljudje so kakor mesečnik, ki se je prebudil v spodnjih hlačah v veži razvaline, na prepihu, sredi praznine —« (Str. 455—456.)

S končnim poantiranjem dogajanja je pripovedni namen uvodnega poglavja izčrpan. V pripoved je vpeljan osrednji lik, zamejena sta prostor in čas dogajanja ter nakazano osnovno gibalo poznejšega dogajanja, ki se po razkritju temeljnega junakovega razmerja do sveta in po

razkritju njegove vloge v pripovedi izkaže kot junakovo hotenje, da bi povojni svet spet napolnil s smislom in se s tem tudi sam vključil vanj.⁹

Podrobnejše analiziranje uvodnega poglavja Lanenih kosmičev v laseh je pokazalo, da se v njem hkrati z uvajanjem glavnega idejnega sporočila razvijajo vse osnovne ubeseditvene značilnosti novele. Za naše opazovanje notranje zgradbe in pripovedne perspektive so pomembne predvsem naslednje:

Temeljni način upovedenja dogajanja je slikoven. Gre torej za pripovedno perspektivo, v kateri prevladuje ponotranjeno (prvoosebno) zajetje predmetnosti; vendar pa dejstvo, da je celotno junakovo mišljenje in čutenje v pripovedi uresničeno poročevalsko, v tretji osebi, kaže, da se znotraj slikovne pripovedne perspektive pojavlja hotenje po objektivnejšem zajetju sveta, po podrejanju slikovne pripovedi nekemu končnemu pripovednemu namenu, ki ga čista prvoosebna ubeseditve s svojo nezmožnostjo sprotnega preseganja dogajanja in distanciranja od predmetnosti ni zmožna uresničiti. Poudarjeno hotenje po objektiviziranju predmetnosti kaže na prisotnost vsevednega pripovedovalca, ki usmerja pripoved v potrjevanje neke vnaprejšnje ideje. Osnovni avtorjev pripovedni namen je tokrat potrjevanje humanističnih vrednot, potrjevanje vere v dragocenost človeka, še posebej t. i. malega človeka, ter moralna obsodba fašizma in diktatorstva, ki predstavljata v pripovedi zanikanje teh vrednot. Ta pripovedni namen uresničuje avtor tako, da ga prenese na osrednji lik novele, ki postane v pripovedi nosilec njegovih idej. To pa hkrati pomeni, da prenese avtor poleg svojih idejnih izhodišč na junaka tudi vsa tista pooblastila, ki jih ima drugače v pripovedi vsevedni pripovedovalec. Na zlitje idejnih izhodišč avtorja in junaka kaže v analiziranem poglavju v kurzivi tiskani komentar, ki predstavlja v pripovedi idejno poanto pred tem podanega dogajanja. (Podobni komentarji zaključujejo tudi ostala poglavja novele.) Nanj kaže tudi dejstvo, da sta tako avtorjev izbor in vodenje dogajanja kakor tudi junakovo delovanje usmerjena v potrjevanje ene same in iste ideje. Še posebej kaže na sovpad avtorja in osrednjega lika junakov položaj v pripovedi. Junak že od vsega začetka s svojimi komentarji obvladuje dogajanje in je ves čas nosilec nekih višjih spoznanj o svetu, na kar kažeta njegov odnos do drugih oseb in posebna, simbolna vrednost njegovih doživljanj. Podobno kot avtor si prisvajata predmetnost le v tistih njenih pojavnih oblikah, ki ustrezajo njegovemu pogledu na svet. Prav

⁹ Junakova hotenja se v naslednjih poglavjih uresničujejo v ljubezenski idili, ki jo doživi z delavko Luciano in z njeno odreditvijo iz nezavednega strahu in vcepljenega spoštovanja do diktatorja v obsojanje vsakega zaslužnjevanja človeka in diktatorstva.

ta pogled na svet pa avtorja v pripovedi tudi najbolj zanima, saj je junakovo vrednotenje sveta identično z njegovim. To pa hkrati pomeni, da junak v pripovedi ni objektiviziran, da avtorja ne zanima kot 'pojav stvarnosti' in se zato ne ustavlja ob dodatnem sociološkem, psihološkem ali kakem drugem motiviranju njegovih dejanj.¹⁰ Pripovedna perspektiva novele torej predstavlja, kljub slikovnemu ubesedenju dogajanja, v bistvu le modifikacijo avktorialne (vsevedne, panoramične) pripovedne perspektive.

Izbor prvoosebnega (slikovnega) načina upovedenja dogajanja, v katerem prevladuje pogledna točka junaka z njegovim relativizirajočim, sedanjiškim obvladovanjem dogajanja, je pogojen s potrebo po notranjem dinamiziranju pripovedi. Junak in avtor se tako na nekaterih mestih v pripovedi ločita, s čimer junak izgubi svoj vseobvladujoči pregled nad dogajanjem in s čimer je v pripovedi ustvarjena potrebna napetost, ki napoveduje usodne premike v dogajanju. Subjektiviziranje pripovedi skozi prvoosebno pogledno točko junaka omogoči tudi zastrto napovedovanje nadaljnega razvijanja dogajanja, ki ga avtor usmerja od enega do drugega notranjemonološkega komentarja, tako da vsakokrat potrdi skozi junakovo doživljanje in lirske pejzaže napovedane premike v dogajanju.

Premo usmerjenost pripovedi v neposredno potrditev avtorjeve ideje kaže tudi kompozicija. Na fabulativni ravni kaže naravnost pripovedi v potrjevanje neke vnaprej dane ideje sintetična gradnja dogajanja — preprosto, parataktično nizanje dogodkov, ki si slede brez večjih zastranitvev ali kakih drugih dopolnil. Pomenska razmerja med pripovednimi enotami, ki v naravnem zaporedju sledeče si dogodke upovedujejo, pa kažejo s tem, da si posamezne pripovedne enote slede po shemi: dogajanje — komentar, na vzročno-posledično kvaliteto te paratakse, s čimer je ponovno potrjen avtorjev in junakov prilaščajoči in v potrjevanje že vnaprej dane ideje usmerjeni odnos do sveta.

Potem ko smo analizirali ubeseditvene značilnosti novele Laneni kosmiči v laseh, si oglejmo še, kakšne možnosti širjenja je avtor uporabil pri njeni predelavi v »kratek roman«. Naše opazovanje širjenja novele je usmerjeno predvsem v ugotavljanje, v katerih pripovednih enotah in na kakšen način vnaša avtor v romanu novo gradivo ter kako se v pripovedi hkrati s tem spreminjajo pripovedna perspektiva, povezo-

¹⁰Prim.: *Mihail Bahtin*, Problemi poetike Dostojevskega. Beograd, Nolit 1967; *Aleksander Skaza*. Avtorjev odnos do literarnih likov in oblikovanje intelektualne fiziognomije v romanu Senčni ples. JiS 1965, 235—241.

vanje pripovednih enot ter funkcija le-teh v pripovedi. Tudi tokrat se bom omejil na obravnavo uvodnih pripovednih enot prvega poglavja.

Roman Vila ob jezeru je izšel leta 1955 v Mariboru in obsega 257 strani. Razdeljen je v tri dele, ki so členjeni v posamezne s premori ločene razdelke.

Prva dva razdelka romana upovedujeta dogajanje uvodnega poglavja novele. To je skoraj dobesedno povzeto v roman, hkrati pa kaže spremembe v ubeseditvi in razširitve z novim gradivom. V ubeseditvi je najpomembnejša razlika med romanom in novelo sprememba pripovednega časa, ki je tokrat preteklik. S tem je v pripovedi omogočeno, da ima avtor kljub slikovno-poročevalskemu upovedenju dogajanja večji pregled nad pripovedjo in se v njej lahko poljubno osvobaja junakovega relativizirajočega in ponotranjenega odzivanja na svet. Tako modificirano pripovedno perspektivo odseva že uvodni stavek romana, ki kaže pripovedovalčevo hotenje po bolj objektivnem (poročevalskem) opisu dogajalnega prostora: »Majhen trg je bil še zmeraj tako štirikoten ob jezeru kakor nekoč« (str. 7). V primeri z uvodnim stavkom novele lahko opazimo, da je tokrat določno pridevniško obliko v osebkovi sintagmi zamenjala nedoločna oblika pridevnika, ki ne izraža več razmerja med junakom in pokrajino, ampak zgolj kvalitativno zamejuje prostor dogajanja. Izpuščen je tudi poudarjalni členek (»prav«), sama oznaka prostora pa je razširjena z novim določilom (»ob jezeru«), ki s tem, da je postavljeno v povedkovo sintagmo, še dodatno opozarja nase in na svojo funkcijo dodatnega določanja prostora. Ob vseh teh znakih, ki kažejo na povečano vlogo vsevednega pripovedovalca, pa ohranja pripoved v romanu tudi vse tiste kvalitete ponotranjenega upovedenja prostora, ki smo jih srečali že pri analizi uvodne pripovedne enote iz novele. Na prisotnost junakove zavesti kažejo različne personifikacije, uvajanje pejsažnega opisa z miselnimi prislovi (morda, najbrž) ter cela vrsta sintaktičnih ponovitev, ki kažejo na hotenje po ritmičnem oblikovanju pripovedi in s tem na njeno subjektivizacijo. Dokončno je junakova zavest uvedena v četrtem (zadnjem) odstavku uvodne pripovedne enote.

»Vse, kakor nekoč: stari batelir je sedel na klopici, kadil pipo in čakal, da priplove parnik. Bok belega parnika bo zdrsnil mimo pomola, mornar bo vrgel vrv s krova in stari batelir jo bo prijel ter potegnil mostiček na kopno. Vse, kakor nekoč, tudi hišica, ki je zadnja v vrsti, prav na vogalu in ima vhod skoraj na pomolu; tudi telefonski zvonec, ki brni v njeni notranjosti. Ali se je v vojnih dnevih razburjal zvonec te vaške centrale! /.../« (Str. 8.)

Uvodni stavek z izpuščenim glagolom bivanja prestavlja dogajanje v brezčasnost in tako ukinja pretekliško, obvladovalno distanco do predmetnosti, oziralni »kakor« ob časovnem prislovu pa vnaša v pripoved posebno modalnost, ki nakazuje osamosvajanje junakovega relativizirajočega pogleda na svet. Junakovo sprotno odzivanje na predmetnost si v naslednjih stavkih popolnoma podredi pripoved, ki se nato najprej usmeri v notranjemonološko retrospektivno zastranitev, potem pa, ko poseg fiktivnega pripovedovalca nakaže spremembo v prostoru, v scenarno pripovedno enoto, ki prinaša dialog med Mirkom (prej Milanom) in gospo Amalijo.

Ob uvodni slikovno-poročevalski pripovedni enoti romana lahko ugotovimo, da povečana vloga vsevednega pripovedovalca delno spremeni njeno sporočilno funkcijo. Vloga uvodne pripovedne enote je tokrat zgolj zamejevanje prostora in časa dogajanja ter uvajanje osrednjega lika, ki pa postane opaznejši šele v zadnjem odstavku. Sprememba pripovedne perspektive torej povzroči, da uvodna pripovedna enota romana ne prinaša več zastrtega napovedovanja prihodnjih konfliktov, ki ga je v noveli omogočalo sedanjiško upovedenje dogajanja. Motiviranje 'junakovega' položaja in s tem napovedovanje osnovnega konflikta se v romanu zato prestavi na naslednjo scenarno pripovedno enoto; kot posledica te dodatne sporočilne obremenitve dialoga med Mirkom in gospo Amalijo pa se v njej pojavijo nekatere razširitve. Te so najpogostejše v pripovedovalčevih in junakovih komentiranjih dialoškega dogajanja, bodisi da gre zgolj za razširitve pripovednih didaskalij, ki spremljajo dialoške replike obeh nastopajočih oseb in vnašanje krajših poročevalskih fragmentov, ki označujejo njuno duševno stanje, ali pa za razširjanje 'junakovih' notranjemonoloških posegov in retrospektivnih zastranitev. Za vsako od omenjenih razširjanj navajam po en primer, ki naj pojasni njihovo funkcijo v pripovedi.

— *»Ustavila se je na vratih in si brisala dlani v brisačo.*

»Želite?« je vprašala.

Mirko Godina se je najprej prisrčno smehljal, čez hip pa v nekaki izpodbudni zadregi.

»Me nič več ne poznate!« je karajoče, ponarejeno užaljeno vzkliknil.» (Str. 9, podčrtal M. A.)

— *»Mirko Godina je srknil iz kozarca in molčal. Ni mislil, kako naj ji odgovori, da bo zaleglo, ampak s hladnim, skoraj radovednim zanimanjem je opazoval svojevrstno trudnost, ki se ga je polasčala.» (Str. 11.)*

— *»Tebe pa vem, kako ukrotiti, si je rekel Mirko in zavest, da je tako smešno lahko ohladiti to njeno gorečnost, ga je skorajda uspavala. Kajti kakor uspavalno sredstvo vplivajo na človeka besede, ki ima zanje že privravljen neizpodbiten odgovor.» (Str. 12.)*

— *»/.../ Z njim ji ne gre. Niti zdaj, po tolikem času, je pomislil. Takrat je bilo zaradi tiste poročene žene. Povedali so ji namreč, da je sedel po-*

poldne na kopanju s poročeno ženo in da sta se obadva smejala. Potem je ob vsaki priliki namignila na to, prikrito, a zmeraj zadosti jasno, kakor vse pobožne žene, ki čutijo dolžnost, da so čuvaji javne morale; in kolikor manj o nečem vejo, toliko bolj se v suhi jezi srdijo.« (Str. 10.)

Vse gornje razširitve, pa najsi gre za dodajanje ,režijskih opomb' in poročevalskih fragmentov ali pa za razširjanje junakovih notranje-monoloških odzivanj in retrospektivnih zastranitev, kažejo avtorjevo hotenje, da bi kar najbolj natančno (glede na okoliščine, posebne vzroke, način, posledice ipd.) prikazal dogajanje v dialogu, pojasnil junakov položaj ter s tem motiviral nadaljnje dogajanje. Zadnja dva citirana primera pa tudi kažeta, da avtor ob razširjanju pripovedi z vzročnimi in načinovnimi pojasnili večkrat zabrede v sentenčnost, v suho abstraktno umovanje, ki otežuje in upočasnjuje pripoved. Iz teh abstraktnih posegov je hkrati razvidno, da se avtor z ,junakovim' doživljanjem izenačuje ter da med junakom in avtorjem v romanu ni nobene razlike.

Drugi razdelek romana, ki vsebinsko povzema tretjo slikovno pripovedno enoto iz prvega poglavja novele, ima namen, da s podajanjem junakovega doživljanja tudi ,notranje' motivira poznejše dogajanje. Sedanjiško upovedenje dogajanja, ki v noveli že od vsega začetka omogoča zastrto napovedovanje prihodnjega dogajanja, je v romanu nadomeščeno z razširjanjem pripovedi v tistih njenih delih, ki tako zastrto motiviranje omogočajo. Napovedovanje osnovnega konflikta se torej v romanu upoveduje z razširjanjem spominskih zastranitev, notranje-monoloških komentarjev, pejsažnih opisov, pa tudi s povečano vlogo vsevednega poročevalca, ki se osamosvoji v daljši pripovedni enoti.

Razlike med upovedenjem dogajanja v noveli in romanu bom skušal ponazoriti s primerjanjem ustreznih ubeseditiv junakovega doživljanja po pogovoru z gospo Amalijo.

Poudarjeno prvoosebno upovedenje dogajanja povzroči, da je pripoved v noveli vodena tako, da si bralec že iz samega zaporedja junakovih razmišljanj in komentarjev lahko ustvari predstavo o gibanju junakove zavesti in hkrati njegova doživljanja tudi dodatno opomenja. Vodenje pripovedi v noveli je torej podrejeno načinu obstajanja in gibanja junakove zavesti. Nasprotno pa se način vodenja pripovedi v romanu podreja pogledni točki in odbiralnemu kriteriju vsevednega pripovedovalca, ki mora ob odsotnosti sedanjiške perspektive o dogajanju v junakovi notranjosti poročati in razvijati pred bralcem celoten potek njegovih razmišljanj in doživljanj. Hkrati jih mora, če hoče zapolniti praznine med njimi, kar najbolj logično povezovati in razširjati z vnašanjem najrazličnejših dodatnih informacij o junaku. Na ta način se

poveča vzročno-posledična preglednost pripovedi in bolj eksplicitno motivira poznejše dogajanje:

»Da bo vse preprosto, vse po domače je rekla. Toda Mirko Godina je zdaj šel čez tržič in ni imel nikakega občutka domačnosti. Res da so bile ob bregu prav tako kakor nekoč razpotegnjene mreže od drevesa do drevesa, toda hišice, ki so obkrožale tržič, so gledale neprijazno. Kako vplivajo na človeka besede drugega človeka, je pomislil. Večji vpliv kakor vreme imajo, kajti nizki in temni oblaki niso žalostili predmetov prej, preden je govoril z gospo Amalijo. Zaradi nje pa je bil zdaj hkrati domač in tuj sredi tržiča.« (Str. 17.)

Pripoved v romanu se podobno kot v noveli začenja z navezavo na pravkar končani dialog z gospo Amalijo. Poročevalec nas najprej obvesti o premiku v prostoru, nato pa skozi ponotranjeni opis trga uvede v pripoved junakovo doživljanje. Takoj zatem sledi v pripovedi Mirkovo opredeljevanje lastnega položaja. Ugotovimo lahko, da tokrat njegovo ocenjevanje lastnega položaja ne kaže več prejšnje negotovosti ugotavljaljočega subjekta, ki skuša določiti svoj položaj v svetu, pač pa s svojo sentenčnostjo in racionalnim analiziranjem kaže, da se približuje vseobvladujoči pogledni točki avktorialnega pripovedovalca. Na to še posebej opozarja odsotnost meje med pripovedovalčevim besedilom in junakovim doživljanjem.

Junakovemu razmišljanju sredi trga sledi po že znani shemi spet podoba iz narave, ki ima to nalogo, da s ponotranjanjem predmetnosti (subjektiviziran opis pokrajine) v pripovedi utrdi njegovo pogledno točko. Ob to podobo je postavljeno daljše junakovo komentiranje dialoga z gospo Amalijo, ki je razširjeno z dodatnimi podatki o njegovem življenju, komentarju pa sledi že iz novele znana podoba kolov na pomolu. Dokončno se junakovo razmerje do pokrajine in ljudi v njej pojasni v retrospektivni epizodi s predvojnimi prijateljem antifašistom, ki omenjeni podobi sledi.

Primerjava ubeseditve istega dela pripovedi iz romana in novele nam pokaže, da povzroči spremenjena vloga vsevednega pripovedovalca v romanu, poleg razširjanja junakovih razmišljanj in opisov pokrajine in poleg bolj zaostrenega motiviranja poznejšega dogajanja, tudi spremembe v nizanju in funkciji posameznih podob iz narave in junakovih komentarjev. Namesto stalne prisotnosti junakove zavesti se v romanu kot notranja združevalna sila pripovedi pojavlja doslednejša izraba že znane sheme: dogajanje (podoba iz narave, dialog) — komentar (razmišljanje, retrospektivna zastranitev). Ker je torej zmanjšana vloga junakovega doživljanja v romanu onemogočila dodatno simbolno opomenjanje podobe kolov na pomolu, je njena funkcija tokrat omejena zgolj na uvajanje duševnega stanja junaka, njeno prejšnjo vlogo napovedo-

vanja ponovnega junakovega zbližanja s svetom pa prevzame retrospektivna epizoda s predvojnim prijateljem, ki omenjeni podobi sledi.

Vse našete spremembe pa kljub vsemu ne spreminjajo osnovnega miselnega sporočila pripovedi, ampak ga zgolj opremljajo z dodatnim gradivom in ponazoritvami, ki konkretnije vzročno pojasnjujejo dogajanje, ga hkrati upočasnjujejo ter v njem dodatno ilustrirajo junakov duševni položaj.

Ne da bi se še naprej ustavljali ob primerjanju različnih delov pripovedi iz romana in novele, lahko ugotovimo, da gredo vse spremembe na račun količinskega širjenja avtorjevih in junakovih komentarjev, širjenja pejzažnih opisov ter na račun delnih sprememb v njihovem nizanju in funkciji v pripovedi. Obe vrsti sprememb sta posledica večje vloge vsevednega pripovedovalca, ki omogoča v romanu širjenje pripovednih enot in bolj racionalno povezovanje pejzažnih opisov in junakovih komentarjev. Spremenjena pripovedna perspektiva pa povzroči v upovedenju drugega razdelka romana še eno spremembo. Namesto posebne napetosti in simboličnosti, ki v noveli spremljata doživljanje osrednjega lika in opozarjata na njegovo posebno vlogo v pripovedi, se v romanu osamosvoji avktorialni pripovedovalec in v obliki poročila obvešča bralca o dosedanjem junakovem življenju, njegovi zunanosti, značaju, delu in o globljih vzrokih njegovega prihoda ob Gardsko jezero, s čimer dokončno motivira junakov položaj v pripovedi:

»Njegov primer je bil kakor primer zmagovalca, ki se po zmagi spet vrne na kraj, kjer je sovražnik podlegel. In se je čutil zmagovalca že zaradi tega, ker je diktator odločil, da on po vojni ne bo več med živimi, pa je še bil. Biti živ in izzivalen prav tam, kjer je bival tiran! Priti in se čuditi naravi in pomarančam prav tam, kjer je preživel svoje zadnje dni izumitelj taborišč za slovenske ljudi! Bil je prihod na čisto in dobro maščevanje življenja nad smrtjo, svobode nad suženjstvom /.../.« (Str. 25.)

Citirani zaključni odlomek iz avtorskega poročila ne kaže čistega primera poročanja, saj je le-to prekinjeno z nekakšnimi notranjemonološkimi posegi, ki z enodelnimi nedoločniškimi stavki spet uvedejo v pripoved sedanjiško doživljanje junaka. S tem je ponovno potrjeno, da se na ključnem mestu pripovedi (tokrat gre za motiviranje poznejšega dogajanja) tudi v romanu združita avtor (vsevedni pripovedovalec) in osrednji lik.

Podobno kot je analiza prvega poglavja novele nakazala temeljne postopke ubesedenja dogajanja v noveli, nam tudi analiza razširjanja prvega poglavja novele v prva dva razdelka romana pojasni osnovne značilnosti širjenja v romanu. Širjenje v uvodnih dveh razdelkih ro-

mana predstavlja namreč model širjenja tako za scenarno pripovedno enoto kakor tudi za slikovno-poročevalsko pripovedno enoto.

Za prvo smo lahko ugotovili, da se razširja predvsem v pripovednih didaskalijah, ki spremljajo replike nastopajočih oseb, ter s kratkimi poročevalskimi fragmenti, ki podajajo duševno stanje junaka. Hkrati s komentarji vsevednega pripovedovalca se v dialogu povečuje tudi število junakovih notranjemonoloških komentarjev in spominskih zastranitvev. Funkcija obeh vrst širjenj je natančnejše vzročno-posledično pojasnjevanje dogajanja in junakovega doživljanja ter dodatno karakteriziranje posameznih likov, predvsem tistih, ki pripadajo nasprotnemu idejnemu polu. Slikovno-poročevalska pripovedna enota je v romanu razširjana s scenarno podanimi spominskimi zastranitvami, s pejzažnimi opisi in s poročilom vsevednega pripovedovalca, ki vnaša v pripoved biografsko gradivo o junaku. Pri tem lahko ugotovimo, da imajo razširjanja notranjega monologa in poročilo v bistvu enako funkcijo. Tako junakova razmišljanja kakor tudi avtorjevo poročanje o njem služijo namreč bolj razvidnemu in upočasnjenu motiviranju poznejšega dogajanja.

Poglobljeno motiviranje junakovih ravnanj kaže, da je avtorja v romanu veliko bolj zanimala junakova osebna problematika, skozi katero avtor ubeseduje lastna spoznanja o svetu in lastne izkušnje. V nasprotju z novelo, kjer je prevladovala ljubezenska idila, združena z idejo boja proti fašizmu, je avtorjev namen v romanu usmerjen v prikaz problematike povratnika iz taborišča, njegovega psihološkega in bivanjskega položaja ter odrešitve v ljubezni. Vendar lahko ugotovimo, da predstavlja zgodba o Milanu in Luciani prekrhko fabulativno ogrodje za uresničitev omenjenega pripovednega namena, saj se ta v okviru, ki mu ga daje njuna ljubezenska idila, ne more do kraja razmahniti. Že iz analize prvih dveh razdelkov romana je razvidno, da ostaja njegovo upovedenje omejeno zgolj na poročevalske posege vsevednega pripovedovalca ter na razširjanje slikovno-poročevalskih pripovednih enot, ki motivirajo junakov položaj v dogajanju. V romanu si torej stojita nasproti dve hotenji. Avtor si prizadeva poglobiti osebno problematiko osrednjega lika, hkrati pa se ne more odpovedati razvijanju iz novele prevzete zgodbe, kar povzroči, da se pripoved ne more razmahniti niti v prikazovanju junakove notranje problematike pa tudi ne na fabulativni ravni.

Vendar pa preambiciozen pripovedni namen, ki ga avtor cepi na krhko fabulativno ogrodje, ni poglavitni vzrok za umetniško neuspešnost razširjanja novele Laneni kosmiči v laseh. Pravi vzrok zanjo leži

v tem, da je avtor hkrati s fabulo prevzel iz novele tudi ubeseditveno, enopoglednost, ki je posledica njene idejne zaprtosti. Ker se torej v romanu kljub zvečani vlogi vsevednega pripovedovalca in pretekliški ter tretjeosebni ubeseditvi dogajanja spet združita pogledni točki avtorja in junaka, postanejo vsa dodatna motiviranja junakovega položaja, ki jih v romanu opravlja na novo vpeljani vsevedni pripovedovalec, nepotrebna in zgolj mehanična. Podobna razmišljanja in pojasnjevanja dogodkov ter junakovih doživljanj se zato prenašajo iz poročil vsevednega pripovedovalca v notranjemonološke komentarje osrednjega lika, kar povzroči, da v romanu narašča občutek monotonosti in razvlečenosti pripovedi. Sprememba pripovedne perspektive je torej v romanu samo navidezna, saj se v njem združita dve pripovedni perspektivi z enako zmožnostjo obvladovanja in usmerjanja dogajanja. Hkrati povzroči odsotnost hkratnega, sedanjškega junakovega odzivanja na predmetnost v romanu doslednejšo in bolj mehanično izrabo ubeseditvene sheme, ponavljanje situacij ter večje število sentenčnih avtorjevih posegov, kar vse prav tako otežuje pripoved.

Zaprta ubeseditvena struktura, ki jo je avtor hkrati z nespremenjenim idejnim sporočilom prevzel iz novele, je torej povzročila, da se novi pripovedni namen ne more organsko vključiti v zgodbo o Milanu in Luciani in obstaja v romanu zgolj v obliki mehaničnega širjenja junakovih razmišljanj, pa še tu lahko opazimo zgolj ponavljanje enih in istih ugotovitev.

Z opazovanjem razširjanja novele Laneni kosmiči v laseh v romanu Vila ob jezeru smo skušali ugotoviti, na kakšen način je nastal eden od tistih Pahorjevih daljših pripovednih tekstov, ki jih je avtor razvil iz predhodnega krajšega teksta. Vse naše razmišljanje je bilo usmerjeno predvsem v obravnavanje 'tehnične' izvedbe omenjenega pojava, zato je potrebno, da na koncu vsaj delno opozorimo na vzroke, ki so avtorja pripeljali v širjenje, in pojav postavimo v čas in prostor.

Začetki Pahorjevih razširjanj krajših pripovednih del segajo v čas, ko se je tudi znotraj ostalega slovenskega pripovedništva pojavilo hodenje po širjenju prvotne kratke proze.¹¹ Pojav je v zvezi z zastojem v razvoju prve faze naše povojne proze. Zanj je značilno podrejanje

¹¹ Vse literarnozgodovinske informacije povzemam iz naslednjih del: *Matjaž Kmecl*, Uvod v razlago sodobne slovenske novele. Obdobje prednovelistične pripovedne oblike 1948—1951. Ljubljana 1970; *Boris Paternu*, *Helga Glušič-Krisper*, *Matjaž Kmecl*, Slovenska književnost 1945—1965. Prva knjiga. Ljubljana 1967; *Jože Pogačnik*, Slovensko zamejsko in zdmsko slovstvo. Oris izhodišč in ocena vrednosti. Trst, Kosovelova knjižnica (5) 1972.

sprotni družbeni ideologiji, ki ima za posledico idejno in estetsko šabloniziranje te proze. Enotnost ideje se na ubeseditveni ravni kaže kot enotnost v izboru snovi in oblikovanju oseb, hkrati tudi kot enotnost v izrazu, predvsem pa v izraziti kratkosti te proze. Usmerjenost v potrjevanje ene same, že vnaprej dane ideje, pisateljem tega časa ne dopušča, da bi se v pripovedovanju ustavljali in opremljali dogajanje z dodatnimi zastranitvami, ampak morajo dogajanje kar najhitreje pripeljati do pozitivnega idejnega zaključka. Šele ko se začne po letu 1948 krhati nazor o literaturi kot politično revolucionarnem instrumentu, začne omenjena pripovedna struktura razpadati. Pluralizacija v družbenem in miselnem življenju povzroči tudi ustrezne premike v načinu obstajanja takratne proze. Časovni mejnik tega premika sta posvetovanje mladih piscev leta 1950 v Ljubljani in ustanovitev nove revije Beseda (1951—1957). Na zunaj se omenjena preusmeritev v povojnem pripovedništvu še najbolj kaže v tem, da je prejšnjega junaka heroja začel izpodrivati antiheroj — ‚mali človek‘. Na ta način se je v pripovedništvu odprla možnost subjektivizacije predmetnosti in s tem tudi možnost relativiziranja prejšnje zaprte idejne strukture. ‚Mali človek‘ si namreč sveta nič več ne prilašča, ampak je večkrat žrtev sil, ki jih sam ne more obvladati. Svet se novemu junaku odpre v svoji neenostavnosti in različnosti ter sproža v njegovi notranjosti različna odzivanja, ki jih avtor ne more več zajeti v kratki, k naglemu zaključku težeči prozi. Usmerjenost v človekovo notranjost je omogočila širšo, neenostavno upodobitev sveta, ki se najlaže uresniči v daljšem pripovednem tekstu. Hkrati z intimizacijo se torej v proznih delih mladih povojnih piscev po letu 1950 pojavi tudi želja po preseganju kratkih oblik. Dejstvo, da se Pahorjev »kratek roman« pojavi v območju idejnega in estetskega premika znotraj ‚matičnega‘ pripovedništva, pa še ne kaže na to, da sta oba pojava neposredno vzročno povezana in da je sočasni premik v Pahorjevem ustvarjanju zgolj zunanje narave. Zamejsko slovstvo je stalo ves čas prve faze razvoja povojne slovenske proze pod manjšim ideološkim pritiskom in je bilo zaradi delne navezanosti na sodobno zahodnoevropsko literaturo tudi bolj odprto za možne idejne in stilne inovacije. Tudi premik v intimizacijo ni mogel bistveno vplivati na Pahorjevo odločitev, da bo prvotno novelo razširil v »kratek roman«, saj se je avtor že od vsega začetka pojavil v našem pripovedništvu kot izrazito ‚lirski‘ tip ustvarjalca. Na dogajanje v ‚matični‘ literaturi ga v tem času veže predvsem želja po daljšem pripovednem tekstu, ki bi dostojno predstavil pravkar minula zgodovinska dogajanja. V tem smislu je značilna naslednja avtorjeva izjava iz leta 1951: »/.../ Tragika primorske zemlje

potrebuje Balzaca, Stendhala potrebuje! Mi samo zbiramo gradivo, gradivo za epike, ki bodo prišli.«¹²

Citirana avtorjeva izjava kaže razen želje po daljšem pripovednem tekstu tudi zavest nemoči, da bi se do takega monumentalnega dela kdaj sam dokopal. Leta 1955 se je zato v romanu *Vila ob jezeru* odločil za varianto »psihološke epike«. Sam je označil roman kot »poskus, da bi se osvobodil preveč subjektivnega pisanja in prešel k pripovedovanju«. Pri tem ga je vodila želja, da bi bil roman »pripovedno delo in istočasno neposredno subjektivno pisanje«.¹³

Domnevamo lahko torej, da je prej obravnavani pojav v slovenskem povojnem pripovedništvu, če že ne neposredno, pa vsaj dodatno motiviral Pahorja v njegovi želji po presejanju kratke pripovedne forme, njegova naravnost v razvijanje osebnostne problematike in privrženost »subjektivnemu pisanju« pa sta ga hkrati zblížali tudi z idejnimi in estetskimi izhodišči omenjenega premika.

Tudi pri Pahorju se torej z razširjanjem prejšnjih krajših proznih tekstov pojavlja hotenje po poglobljanju duševne podobe osrednjih likov dogajanja in s tem tudi ustrezno odpiranje prejšnje zaprte idejne in ubeseditvene strukture. V obravnavanem primeru se usmerjenost v razvijanje osebnostne problematike kaže v avtorjevi želji, da bi duševno podobo osrednjega lika poglobil z razvijanjem tematike povratnika iz taborišča. Vendar smo lahko ugotovili, da je avtor to svoje hotenje uresničil le deloma in ne povsem umetniško uspešno. V romanu namreč ni niti idejno niti fabulativno in tudi ne na ubeseditveni ravni presegel novele. Omejil se je predvsem na mehanično razširjanje junakovih notranjemonoloških razmišljanj in poročil vsevednega pripovedovalca, s čimer je povzročil dvoje. Na eni strani je povečal monotonost in razvlečenost iz novele prevzete zgodbe, hkrati pa mu v roman zaradi mehaničnosti širjenja in želje, da ohrani fabulo novele neokrnjeno, ni uspelo dovolj organsko vključiti motiva povratnika iz taborišča. Osnovni pisatelj problem pri širjenju novele v roman je bil v tem, kako uskladiti lastno lirsko oblikovalno naravo s hotenjem po razvijanju neke problemske zgodbe in potrjevanju neke splošnoveljavne ideje. Avtor ga je tokrat rešil tako, da je na račun pozitivnega idejnega izida reducirjal osrednji lik dogajanja v izpovedovalca in potrjevalca lastnih spoznanj o svetu, to njegovo 'nesamostojnost' pa nadomestil in prikril z 'lirizmom' njegovega doživljanja, s ponotranjenim upovedenjem dogajanja. Posle-

¹² *Boris Pahor*: O svojih vtisih z literarnih večerov v Ljubljani in Mariboru. *Primorski dnevnik* VI/1951, št. 17.

¹³ *Slavko Rupel*: Pogovor z avtorjem »Vila ob jezeru«. *Knjiga* 1955.

dica takega ravnanja je, da se v Vili ob jezeru zgolj ponovi in obrobno razširi prvotna novela, ne da bi pri tem nastala bistveno nova pripovedna struktura. Roman ostaja tako še vedno nekakšna prikrita novela.

РЕЗЮМЕ

Рассмотрением разрастания новеллы «Льняные хлопья во волосах» в роман «Вилла у озера» статья затрагивает одну из центральных проблем творчества писателя Бориса Пахора. История литературы эту проблему рассматривает как постоянное хотение автора по выходу за пределы краткой повествовательной формы; следствием такого хотения является возможность находить зародыши всех его долгих повествовательных форм в уже опубликованных кратких повествовательных произведениях. Расширение новеллы «Льняные хлопья во волосах» в роман «Вилла у озера» анализируется посредством сравнения словесных структур новеллы и романа. В статье рассмотрены сначала повествовательная перспектива новеллы и романа и соотношение автора и центрального литературного события наряду с внутренней организацией повествования (внутренняя композиция). Рассмотрением внутренней композиции роман и новелла расчленены на отдельные повествовательные единицы (картина, сцена, сообщение), установлен способ сцепления этих единиц и описаны способ включения нового материала в отдельные повествовательные единицы романа, изменение повествовательной перспективы в романе по сравнению с новеллой, сцепление повествовательных единиц и их функция в романе.

Сопоставление словесных структур новеллы «Льняные хлопья во волосах» и романа «Вилла у озера» привело до следующих результатов:

— Автор сохраняет в романе фабулу и основное идейное сообщение неизменными. Изменениям не подвергнулся и способ размещения повествовательных единиц. Расширение таким образом ограничилось на механическое расширение из новеллы знакомых повествовательных единиц, в которые автор вносит новый материал о центральном герое и таким образом углубляет его духовный портрет. И повествовательная перспектива изменяется лишь частично. Для нее характерна особенность, по которой наряду с повествовательной перспективой в первом лице, которая является и здесь как в новелле лишь модификацией автора, появляется и все знающий рассказчик; впоследствии происходит в романе соединение двух повествовательных перспектив с одинаковыми возможностями владеть событиями. Все это приводит к растянутости и монотонии повествования. Новая повествовательная цель таким образом в романе не достигнута из-за механичности расширения, которая в ущерб его эстетической ценности, и из-за неспособности автора выйти за пределы идейного, фабульного и чисто словесного плана новеллы.

SLOVENSKI IN ANGLEŠKI NEDOLOČNIK

The infinitives in Slovene and English are compared on the basis of parallel reading of some English texts and their Slovene translations. The author establishes the categories of the infinitive in English and then enumerates the new ones in Slovene. In the continuation the problem of a most adequate translation of an English infinitive is raised, as well as the problem whether and when to use an infinitive in Slovene.

Primerjava slovenskega in angleškega nedoločnika temelji na vzporednem branju angleških besedil in njihovih slovenskih prevodov. Avtorica določa nedoločniške kategorije v angleščini in nato našteje tiste, ki so v slovenščini nove. Nadalje je postavljeno vprašanje najprimernejšega prevoda angleškega nedoločnika, vzporedno s tem pa vprašanje, kdaj rabiti nedoločnik v slovenščini.

Čeprav je poglavitni namen tega sestavka, primerjati slovenski in angleški nedoločnik, in je seveda poudarek na slovenščini, se mi je zdelo potrebno za izhodišče vzeti angleščino. Vzrok za to je preprosti: angleščina veliko pogosteje kot slovenščina rabi nedoločnik in ga razlikuje celo več vrst. Zato izhajam iz angleščine in poskušam ugotoviti, katere vrste nedoločnikov so obema jezikom skupne in katere ne, v kakšnih zvezah nedoločnik rabimo in kako pogosto. Za osnovo te primerjave mi služi delo angleškega pisatelja Grahama Greena¹ in slovenski prevod Janeza Gradišnika,² poleg tega pa še primeri iz nekaterih drugih del in njihovih slovenskih prevodov.³ Nekaj neoznačenih primerov ni iz nave-

¹ *Graham Greene: The Power and the Glory*, (PG), William Heinemann Ltd., London, 1961.

² *Graham Greene: Moč in sijaj* (prev. Janez Gradišnik), Mohorjeva družba, Celje 1961.

³ *W. Somerset Maugham: Cakes and Ale*, (CA), Pocket Books, New York 1954.

W. Somerset Maugham: Kolači in pivo (prev. Mira Mihelič), Mladinska knjiga, Ljubljana 1964.

W. Somerset Maugham: The Painted Veil, (PV), Penguin Books (British Edition), 1966.¹¹

W. Somerset Maugham: Pisani pajčolan (prev. Janez Brezar), Ljudska knjiga, Ljubljana 1965.

W. Makepeace Thackeray: Vanity Fair, (VF), Penguin Books, 1971.

W. Makepeace Thackeray: Semenj ničevosti (prev. Izidor Cankar), DZS, Ljubljana 1946.

Arthur Miller: Death of the Salesman, (DoS), Penguin Books (British Edition), 1962.

Arthur Miller: Smrt trgovskega potnika (prev. Janko Moder), Mladinska knjiga, Ljubljana 1964.

Eugene O'Neill: Desire Under the Elms, (DUE), New American Library, New York 1958.

Eugene O'Neill: Strast pod bresti (primere prevedla J. P.).

denih del. Na podlagi primerjave skušam razvrstiti rabo nedoločnika v posamezne kategorije. V nadaljevanju sestavka me zanima, katere nove kategorije rabe nedoločnika se odkrivajo v slovenščini in kako pogosto jih rabimo. Ob prevodih posameznih primerov pa skušam ugotoviti, koliko možnih načinov prevajanja dejansko obstaja v slovenščini in koliko so ti prevodi primerni glede na jezikovno pravilnost in glede na dober stil. Iz primerov se tudi vidi, da raba nedoločnika v obeh jezikih ni vedno vzporedna in da se nedoločnik včasih pojavi na mestu, kjer ga ne bi pričakovali. Na koncu sestavka pa je preglednica glagolov, ob katerih se nedoločnik najpogosteje pojavlja.

Poglavje o nedoločniku je tako v slovenistiki kot v anglistiki precej obdelano. Za pregled angleškega nedoločnika so mi služile slovnice Zandvoorta,⁴ Thomsona in Martineta,⁵ Eckersleya,⁶ delno tudi Jespersna.⁷

Najosnovnejša delitev angleškega nedoločnika je na sedanji (Present) in pretekli (Perfect) nedoločnik. Poleg tega deli angleščina nedoločnik še glede na to, ali stoji pred njim členek *to* ali *ne*. Slednjič obstajata še navadni (Simple) in trajajoči (Continuous) nedoločnik. Ker je to primerjalno delo, se mi ni zdelo potrebno ločevati angleških nedoločnikov glede na členek, ker v slovenščini pač ni odgovarjajoče dvojnosti. (Naj ob tem samo pripomnim, da se nedoločnik brez členka rabi v glagolski vlogi, medtem ko je pri nedoločniku s členkom mogoča tudi nominalna vloga.)

In nedoločnik v slovenistiki? V primerjavi s slovnico štirih avtorjev⁸ obravnava Slovenski knjižni jezik 3⁹ problem nedoločnika dosti bolj natančno. Navedenih je sedem kategorij nedoločnika, novi pa so naslednji nedoločniki: 1. ob naklonskih glagolih in njihovih izpeljankah;¹⁰ 2. ob faznih glagolih (*začnem, neham*); 3. ob glagolih, ki izražajo stanje

⁴ R. W. Zandvoort: A Handbook of English Grammar, Eighth Impression, 1970.

⁵ A. J. Thomson and A. V. Martinet: A Practical English Grammar, 2nd ed., London 1969.

⁶ C. E. Eckersley and J. M. Eckersley: A Comprehensive English Grammar for Foreign Students, Eighth Impression, Hong Kong 1970.

⁷ Otto Jespersen: Essentials of English Grammar, London, Ellen and Unwin, 1966.

⁸ Bajec, Kolarič, Rupel, (Šolar): Slovenska slovnica, DZS, Ljubljana 1956. V izdaji 1964, str. 257—258 se navajajo naslednje rabe: 1. ob glagolu, pridevniku, samostalniku; 2. ob *biti*; 3. ob *imeti*; 4. ob *dati* (v pomenu pustiti).

⁹ Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik 3 (dalje Skj 3), ZO Maribor, 1967.

¹⁰ znam, sposoben sem, morem, ne maram, smem, moram, hočem, nočem, bojim se, imam (= moram), želim, dam (= naročim, ukazujem), utegnem (= zmorem), velim, sramujem se, spleča se, voljan sem, pripravljen sem, primoran sem, prisiljen sem, mogoče je, čas je, treba je, dovoljeno je, vredno je, prepovedano je, zmožen sem, sram me je, imam namero (željo, dolžnost), dolžnost (mi) je, imam pravico (navado, oblast).

naše zavesti (*slišim, vidim, pozabim*); 4. ob povedkih tipa *lepo je* (*dobro je, koristno je*); 5. namesto časovnega odvisnika v pretekliku (*To videti, drugi so vsi ostrmeli...*); 6. ko hočemo podati glagolsko vsebino samo, ne glede na čas, osebo in naklon.

France Jesenovec je v JiS¹¹ kategorijo naklonskih glagolov natančneje razčlenil glede na vrsto naklona (pri tem se je opiral na latinsko slovnico). Kategorije, ki jih uvaža, so naslednje: a) namenski nedoločnik ali finalni infinitiv (za glagoli *nameravam, imam namen* itd.); b) nedoločnik hotenja ali želje oziroma optativni infinitiv (za glagoli *hočem, želim* itd.); c) nedoločnik, ki izraža potrebo oz. necesitativni infinitiv (za *moram, sila je, nujno je* itd.); č) nedoločnik, ki izraža možnost, nemožnost, sposobnost, nesposobnost oz. potencialni infinitiv (za *morem, ne morem* itd.); d) naklonske zveze, ki se vežejo z nedoločnikom in izražajo zapoved ali prepoved oz. imperativni in prohibitivni infinitiv (za *zapovem, prepovem, ukažem* itd.). Poleg tega je nadrobneje obdelan nedoločnik ob glagolu *biti*: a) necesitativni infinitiv oz. nedoločnik, ki izraža nujnost (*meni je iti*); b) potencialni infinitiv, ki izraža možnost (*ni mi biti več doma*); c) deliberativni infinitiv, ki pomeni dvom, razmišljanje, omahovanje (*kaj mi je storiti?*); č) nedoločnik, ki izraža zapoved ali željo (*o, da mi je priti do svoje podobe!*); d) glagol *biti* kot jedro povedka v povezavi z imeni kot povedkovimi določili (d).

Prvi, ki se je v slovenistiki ukvarjal s primerjavo slovenskega in angleškega nedoločnika, je Jože Toporišič v učbeniku slovenščine za tujce.¹² Oba nedoločnika primerja najprej s stališča morfologije in ugotavlja, da slovenskemu nedoločniku na *-ti* (oz. na *-či*) ustreza angleški nedoločnik, ki pa nima karakteristične končnice. Na strani 72 je nato prvi spisak izrazov, ki jim v obeh jezikih sledi nedoločnik: *morem* (*I can*), *moram* (*I must*), *želim* (*I wish*), *treba je* (*it is necessary*). V drugem delu knjige, na strani 197, je seznam glagolov in izrazov, ki jim sledi nedoločnik, razširjen: a) še nekaj glagolov duševnega stanja — *znati* (*to know*), *moči* (*to be able to*), *sméti* (*to be allowed to*), *hoteti* (*to want*), *bati se* (*to fear*); b) fazna glagola — *nehati* (*to stop*), *začeti* (*to begin*); c) povedkovi pridevniki in samostalniki tipa — *sposoben je* (*he is capable*), *primoran je* (*he is obliged*), *dovoljeno je* (*it is permitted*), *lepo je* (*it is nice*), *prepovedano je* (*it is forbidden*), *imam pravico* (*I have the right*), *imam navado* (*it is my habit*), *dolžnost mi je* (*it is my duty*); č) glagoli zaznavanja — *videti* (*see*) in *slišati* (*hear*); d) samo-

¹¹ France Jesenovec: Raba nedoločnika, Jezik in slovstvo 1969, str. 33–37.

¹² Jože Toporišič: Zakaj ne po slovensko, Slovene by Direct Method, Slovenska izseljenska matica, Ljubljana 1969.

stojno rabljeni namesto glagolnika — *Kaditi* (kajenje) je prepovedano — No smoking (lit. *To smoke/smoking is forbidden*); e) namesto velelnika — Tiho *biti* = Tiho bodi — *Be silent*. Vsemu temu sledijo nato primeri v stavkih, ki naj pokažejo, da je nedoločnik v angleščini bolj pogost kot v slovenščini. To so primeri, ko je nedoločnik samo v angleščini, v slovenščini pa imamo osebno glagolsko obliko.

Osnovnih kategorij rabe angleškega nedoločnika je pet: A — nedoločnik v povezavi z glagolom; B — nedoločnik v povezavi s pridevnikom oz. pridevniško besedo; C — nedoločnik rabljen samostojno; Č — nedoločnik v frazah; D — pretekli nedoločnik.

A — Pri nedoločniku ob glagolu imamo naslednje kategorije:

1. Nedoločnik z a naklonskimi glagoli in njihovimi izpeljankami. Če pomislimo na angleščino, se zdi, da bi bilo mogoče kategorijo naklonskih izrazov nekoliko razširiti. Naklonski glagoli in izrazi so vsi tisti, ki izražajo: a) zapoved, prepoved ali dovoljenje; b) nujnost, nenujnost oziroma potrebnost in nepotrebnost; c) (z)možnost in (ne)-(z)možnost; č) pripravljenost oziroma hotenje; d) namen; e) verjetnost in neverjetnost; f) obotavljanje.

Oglejmo si na primerih, kako se to odraža v slovenščini.

a) Zapoved, prepoved in dovoljenje: *moram* (*I must, I have to*), *moraš* (*you shall*), *moral bi* (*I should*), *ne bi smel* (*I shouldn't, I oughtn't*), *smem* (*I am allowed to, I may*), *ne smem* (*I am not /supposed/ /allowed/ /permitted/ to*), *nimam pravice* (*I have no right*).

Of course, you and Charles *must stay* with us for a while until you have found somewhere to live (PG, 276) — Seveda *morata* s Charlesom nekaj časa *ostati* pri nas, dokler si ne najmeta kraja, kjer bosta živela (250); You *have to believe* me — Moraš mi *verjeti*; I insist that *he shall do it* — Vztrajam pri tem, *da to naredi*; It is my best meal really, though I know *I shouldn't eat it* (CA, 211) — To je res moj najizdatnejši obrok, čeprav vem, da si ga *ne bi smela* privoščiti (186); *Ye oughtn't to talk* o'sad things — this mornin' (DUE, 86) — *Ne bi smel* govoriti o žalostnih rečeh — to jutro; You *are not to turn round* — *Ne smeš se obračati*; Like *I'm not supposed to take* bribes (DoS, 19) — Kakor *da ne bi smel jemati* podkupnine (16); Children *weren't allowed to stay up* late — Otroci *niso smeli dolgo ostati pokonci*; He *had no right to do that* (DoS, 110) — *Ni imel pravice do tega* (90); You *may not do it* again — Tega *ne smeš* ponovno storiti.

b) Nujnost, nenujnost, potrebnost in nepotrebnost: *ni potrebno* (*it is not necessary*), *ni moja stvar* (*it is not my business*), *ni mi treba* (*I don't have to, I don't need to / I needn't, I have no need*).

Is it necessary to reread the story? — *Ali je potrebno* zgodbo še enkrat prebrati?; They had a long conversation... of which *it is not necessary to repeat* the details... (VF, 610) — Dolgo sta se pogovarjala..., a podrobnosti tega

pogovora ni potreba praviti; *It is not my business to criticize his works* (CA, 169) — *Ni moja stvar ocenjevati njegova dela* (150); *Someday I'll have my own business, and I'll never have to leave home anymore* (DoS, 23) — *Ne bo dolgo, ko bom imel svoje podjetje, tako da mi ne bo treba nič več hoditi od doma; You needn't bother about style* (CA, 120) — *Ni se ti treba mučiti s slogom; But I had after all no need to lie* (CA, 71) — *Toda navsezadnje mi ni bilo treba lagati* (60).

c) (Z) možnost in (ne) (z) možnost: *(ne) morem* (*I can (not), I am (not) able to, I (don't) seem able to*), *mogel bi* (*I could*), *nisem / ne bi mogel* (*I could not*).

They lived privately with rigid economy so that you *could not drop in* for a casual meal (CA, 75) — *Družina je živela zase nezansko skopo, tako da se nisi mogel mimogrede oglasiti pri prijateljih, da bi kaj pojedel z njimi* (64); *I shan't be able to eat my dinner* (PV, 40) — *Zdaj ne bom mogel večerjati* (33); They've given me a position *I could never have got* without them (CA, 111) — *Ustavili so mi položaj, ki bi ga brez njih nikakor ne mogel dobiti* (96); *He didn't seem able to realize that he had a position to keep up* (CA, 116) — *Menda se ni bil zmožen zavedati, da mora varovati svoj položaj* (101); *I wonder if he could, by any chance, break in* — *Zanima me, če bi mogel, na kakršen koli način, vlomiti*.

č) Pripravljenost oz. hotenje: *hočem* (*I want, I will*), *želim* (*I wish*), *nočem* (*I don't want, I won't*), *nisem / ne bi hotel* (*I wouldn't*), *pripravljen sem* (*I am willing*).

I want to be prepared — *Želim biti pripravljen; I will help you* — *Želim ti pomagati; I don't want to read* about people who drop their aitches (CA, 92) — *Ne želim brati o ljudeh, ki ne znajo izgovarjati črke h; You may be a saint for all I know, but why won't you talk plainly so that a man can understand you?* (PG, 238) — *Zavoljo mene ste lahko tudi svetnik, ampak zakaj nočete govoriti jasno, tako da bi vas človek razumel?* (217); *I wish to be alone* — *Želim biti sam; Won't you come in for a minute?* (CA, 156) — *Ne bi prišla za minuto k meni?*; *I told him it was far too much, but he wouldn't listen* (CA, 165) — *Rekla sem mu, da je to veliko preveč, pa me ni hotel poslušati; Whatever his tribulations, he is unwilling to leave to posterity an uncompleted opus* (CA, 177) — *Neglede na muke, ki jih prestaja, noče nihče zapustiti poznejšim rodovom nedokončanega opusa* (156).

d) Namen: *nameravam* (*I intend, I mean*), *imam namen* (*I have an intention, I am going to*).

They intended to stay overnight — *Nameravali so ostati čez noč; He had meant to leave* six years ago (PG, 55) — *Mislil je oditi pred šestimi leti* (55); *I have an intention to buy a new car* — *Nameravam (imam namen) kupiti nov avto; I am going to speak frankly* — *Odkrito bom govoril (Nameravam govoriti odkrito)*.

e) Verjetnost in neverjetnost: *(ne)mogoče je* (*it is (im-)possible*), *verjetno je* (*it is likely*), *ni verjetno* (*it is not likely*).

If you knew her you'd know *it was impossible to ask* her an indiscreet question (PV, 110) — *Če bi jo poznali, bi vedeli, da je čisto nemogoče, da bi ji zastavili prezaupno vprašanje* (99); *It is likely to start raining* — *Verjetno bo začelo deževati*.

f) Obotavljanje: *nimam posebnega veselja* (*I have no particular wish*), *oklevam* (*I hesitate*), *ne upam si* (*I dare not / I don't dare*).

She had no particular wish to go home... (PV, 33) — *... ni imela preveč-likega veselja iti domov* (26); *We hesitated to break in* — *Oklevali smo, da bi vlomili; He had not dared to tell it sooner* (VF, 574) — *Ni si ji upal tega prej povedati* (II, 147).

2. Nedoločnik z a določnimi oblikami glagola biti. Taka zveza označuje dejanje, ki je bilo vnaprej dogovorjeno, pripravljeno.¹³

The bus *was to arrive* at midnight — Avtobus je imel priti opolnoči.

3. Nedoločnik za glagoli duševnih procesov in stanj: poskušati (to try), pričakovati (to expect), zanesiti se (to trust), obžalovati (to regret), — (prefer), učiti (to teach), poskušati (to struggle).

He *tried to escape* but he was like the king of a West African tribe, the slave of his people... (PG, 18) — *Skušal je bil pobegniti*, pa se mu je godilo tako kakor kralju zahodnoafriškega plemena, suznju ljudstva (22); *We expect you to make a proper return* for our hospitality (PG, 40) — *Pričakujemo, da boste primerno poplačali* naše gostoljubje (42); *Then I can trust you to report?* (PG, 40) — *Torej se lahko zanesem, da boste poročali?* (42); *Dear parent, I regret to see...* (PG, 65) — *Dragi starši, z obžalovanjem vidim...* (62); ... the troublemaker who for obscure and superstitious reasons *they preferred not to betray* to the police (PG, 100) — ... on, nadloga, ki ga iz nekih čudnih razlogov, iz praznoverja, *rajši niso izdali* policiji (95); *We teach them to read* (PG, 251) — *Učimo jih brati* (228); *The jefe struggled to speak* (PG, 297) — *Jefe je poskušal* nekaj reči (252).

4. Nedoločnik za povedkom, ki izraža osebno mnenje: dobro je (it is good), lahko je (it is easy), bolje je (it is better), dobro bi bilo (it would be a good thing), narobe je (it is wrong), težko / teže je (it is /more/ difficult), nemogoče je (it is impossible), izdaja je (it is treason), prijetno je (it is pleasant):

It had been good to talk to a stranger (PG, 15) — *Dobro se je bilo pogovoriti* s tujcem (20); *It's easy to talk...* (PG, 24) — *Govoriti je lahko...* (27); *It's better to be alive* and poor than rich and dead (PG, 106) — *Bolje je biti živ* in ubog kot bogat in mrtev (101); *It would be a good thing to offer* him a drink (PG, 158) — *Dobro bi bilo, da ga povabite* na kozarec (128); *It's wrong to think* that just because one dies... (PG, 165) — *Napačno je misliti*, da bi kdo, že samo zato, ker umre... (151); *It was more difficult to feel pity* for her than for the half-caste... (PG, 169) — *Teže je bilo čutiti usmiljenje* zanjo, kot za mešanca... (156); *It was impossible to tell*: time was elastic... (PG, 182) — *Bilo je nemogoče reči*: čas je bil prožen... (167); *It's treason to drink* spirits (PG, 41) — *Pitje alkoholnih pijač je izdajstvo* (42); *It's not very pleasant to realize* that to you it was only an episode (PV, 78) — *In ni posebno prijetno slišati* iz tvojih ust, da je bila to zate le epizoda (68).

5. Nedoločnik za glagolom in vprašalnim prislovom ali zaimkom kot predmetom (nedoločnik nadomešča odvisnik):

The kind of drink a stranger doesn't *know how to get* in a place like this (PG, 154) — *Pijačo tiste vrste, ki je tujec ne zna najti* v kraju, kakor je ta (140).

6. Nedoločnik za glagolom rekanja: (pre)povedati (to tell), ukazati (to order), učiti (to teach), prisiliti (to compel), opogumiti (to encourage), poučiti (to instruct), povabiti (to invite), prositi (to request), (pre)mamiti / skušati (to tempt), siliti (to urge), svariti (to warn):

I've told you so many not to speak to him (PG, 28) — *Tolikokrat sem ti že prepovedala govoriti* z njim (52); Then he reported again to the sergeant

¹³ A. S. Hornby: A Guide to Patterns and Usage in English, Oxford University Press, London 1970.

who inspected the cells and criticised his work and *ordered him to throw* more water down (PG, 179) — Potem se je spet priglasil naredniku, ki je pregledal celice, pograjal njegovo delo in *ukazal, naj polije* po tleh še več vode (465); *It'll teach you to like* brandy too well (PG, 174) — *To vas bo izučilo*, da vam žganje ne bo več tako pri srcu (160); *He was compelled to answer* — *Prisiljen je bil odgovoriti*; You must *encourage him to work harder* — Moraš ga *ozpodbuditi, da bo bolj delal*; *She instructed me to strike* firmly — *Poučila me je, naj krepko udarjam*; The lecturer *invited Paul to speak* — Predavatelj je *povalil Paula, naj govori*; Visitors are *requested not to touch* the exhibits — *Naprošamo obiskovalce, naj se ne dotikajo* razstavljenih predmetov; Nothing could *tempt Jane to steal* the chocolate — Nič ni moglo *premamiti Jane, da bi ukradla* čokolado; The shop-keeper *urged me to buy* that hat — *Trgovec me je silil, naj kupim* tisti klobuk; Parents *warned their son to be careful* — Starši so *sparili sina, naj bo previden*.

7. Nedoločnik za glagoli zaznavanja oz. stanja naše zavesti: *gledati, opazovati (watch), videti (see), slišati (hear), gledati (look)*:

The boat won't leave for hours if you want to *watch it go* (PG, 6) — Ladjša nekaj ur ne bo odplula, če bi jo radi *videli odpluti* (11); My brother gets so angry if *he sees somebody go* on his knees to a priest... (PG, 226) — Moj brat se tako razjezi, kadar *vidi, da kdo poklekne* pred duhovnikom... (206); *He had heard men talk* of the unfairness of the death-bed repentance — *Slišal je ljudi govoriti*, da je kesanje na smrtni postelji nekaj nepoštenega; *Look at that horse jump!* — *Glej, kako skače ta konj!*

8. Nedoločnik za faznimi glagoli: *začeti (begin), nehati (cease)*:

His mouth fell open and *he began* moodily to count the bottles of Cerveza Moctezuma (PG, 3) — Usta so mu zazijala in čemerno *je začel preštovati* steklenice piva Cerveza Moctezuma (9); It must have been hours later that *he ceased to climb* (PG, 205) — Gotovo je minilo več ur, preden *se je nehal vzpenjati* (186).

9. Nedoločnik za glagolom let (ki ustreza slovenskemu glagolu *dati* v pomenu »dovoliti, pustiti«):

Live and *let live* (PG, 5) — Živimo in *dajmo živeti* (11).

10. Nedoločnik za povedki, ki izražajo razpoloženje: *spravlja me v bes (it infuriates me), jezi me (it makes me angry), veseli me (it makes me happy), žalosti me (it makes me sad), spravlja me ob živce (it makes me nervous)*:

It infuriated him to think that there were still people in that state who believed in a loving and merciful God (PG, 25) — Poročnik *je bil besen ob misli*, da so v državi še ljudje, ki verjamejo v ljubečega in usmiljenega Boga (29); *It always makes me angry to see* such disorder — *Vedno me zjezi, če vidim* tak nered; *It really makes me happy to help you* — *Resnično me veseli, da ti lahko pomagam*; *It makes me sad to think* of all my misfortunes — *Zalosten postanem, ko premišlujem* o svojih nesrečah; *It makes me nervous to watch* you biting your nails all the time — *Ob živce me spravlja, ko te gledam*, kako si ves čas grizeš nohte.

11. Nedoločnik za *going to* (poleg namena označuje tudi verjetnost ali pa zgolj prihodnost):

Who's *going to have* the reward if they've got you already? (PG, 177) — Kdo *bo dobil* nagrado, če vas že imajo? (165); *It's going to rain* soon — *(Verjetno) bo kmalu deževalo*.

12. Nedoločnik za brezosebnim glagolom: *videti je* (*it seems, it appears*):

There seemed to be an argument in progress between the police and the red shirt (PG, 153) — *Bilo je videti, da se policisti nekaj prerekajo z rdečesrajčniki* (142); *This appears to be the only exception to the rule* — *Izgleda, da je to edina izjema pri pravilu.*

13. Nedoločnik za glagolsko vsebino samo, ne glede na čas, osebo in naklon.¹⁴

To die in a state of mortal sin — *it makes you think* — *Da bi umrl v smrtnem grehu* — *to ti da misliti*; *To believe is to understand* — *Verjeti se pravi razumeti.*

14. Nedoločnik za glagoli premikanja in za nekaterimi drugimi povedki glavnega stavka (namenski nedoločnik) (Infinitive of Purpose) in rezultativni nedoločnik (Infinitive of Result) (v to kategorijo niso všteti primeri nedoločnika za povedki *nameravam, imam namen* itd.; ti spadajo v kategorijo naklonskih izrazov):

Mr. Tench went out to look for his ether cylinder (PG, 1) — *Gospod Tench je šel zdoma, da pogleda, kaj je z njegovo steklenico z etrom* (7); *He brought some papers for me to sign* — *Prinesel mi je nekaj listin, da bi jih podpisal*; *Give me something to eat* — *Daj mi kaj jesti*; *She is too young to understand* — *Premlada je, da bi razumela*; *He is not brave enough to try* — *Ni dovolj pogumen, da bi poskusil*; *I hope you're not so foolish as to believe everything* — *Upam, da nisi tako neumen, da bi vse verjel.*

B — Nedoločnik v povezavi s pridevnikom oz. pridevniško besedo:

1. Nedoločnik za prvi (*the first*), za dnji (*the last*):

He is the first to come and the last to go — *On prvi pride in zadnji odide*;

2. Nedoločnik za primerniki in presežniki:

This book is the easiest to understand — *To knjigo je najlažje razumeti*; *I'm getting too old to be much good in the fields* (PG, 97) — *Prestar sem že, da bi koristil na polju* (92).

3. Nedoločnik za pridevnikom čustva: *vesel (glad), osupel (amazed, astonished), srečen (happy), žalosten (sad)*:

I'm glad to be home (PG, 35) — *Vesel sem, da sem doma* (38); *They are amazed to see us here* — *Osupli so, da nas vidijo tukaj*; *He was astonished to find the box empty* — *Bil je osupel, ko je ugotovil, da je škatla prazna*; *I am happy to see you* — *Srečna sem, da te vidim*; *I am sad to find you in such bad health* — *Žalosten sem, da te najdem tako slabega.*

C — Samostojno rabljeni nedoločnik.

1. Nedoločnik v vzklikih:

Buy such an expensive car! — *Kupiti tako drag avto!*; *My son do that!* — *Moj sin, pa to napraviti!*

2. Nedoločnik za vprašalnimi prislovi:

Why spend such a lot of money? — *Čemu zapraviti toliko denarja?*

3. Nedoločnik velevanja:

Be silent! — *Tiho biti!*

¹⁴ Jože Toporišič: Skj 3, str. 162.

Č — Nedoločnik v frazah. Nedoločnik vedno sledi izrazom: *you had better (najbolje bo)*, *I'd rather (rajši bi)*, *I'd sooner (rajši bi)*:

You had better go north (PG, 109) — *Najbolje bo, da greste na sever* (95); *Then, I think, I'd rather have my fifteen pesos back* (PG, 140) — *Potem rajši vzamem svojih petnajst pesov nazaj* (130); *I would sooner be somewhere else* — *Raje bi bil kje drugje*.

Druge take stalne zveze:

I cannot choose but agree with you — *Nič drugega mi ne preostane, kot da se strinjam s tabo; Let it go hang; — Naj se gre soliti!; He made believe that he was rich* — *Delal se je bogatega; I hear say that he inherited some money* — *Ljudje govorijo, da je podedoval nekaj denarja; He let fall an obvious hint* — *Jasno je dal razumeti; You mustn't let slip such a nice opportunity* — *Ne smes izpustiti tako lepe priložnosti*.

D — Pretekli nedoločnik je posebnost angleščine. V slovenščini preteklost izražamo tako, da povedek pred nedoločnikom postavimo v ustrezni pretekli čas:

I intended to have told you — *Nameraval sem ti bil povedati*.

Zelo pogosto pa je v slovenščini namesto nedoločnika odvisnik:

I hoped to have seen you — *Upal sem (bil), da te bom videl*.

Nedoločnikovih rab je v angleščini cela vrsta. Ali so katere, ki jih slovnično izročilo za slovenščino doslej ni registriralo? Do neke mere je to kategorija nedoločnika za glagoli, ki označujejo duševna stanja in procese (*strinjam se, poskusim* itd.).¹⁵ Druga taka kategorija je nedoločnik za glagoli rekanja, čeprav je le-teh precej manj kot pa v angleščini (*dovolim, prisilim, svetujem, prepovem, naučim, ukažem, silim*).¹⁶ Nedoločnik v povezavi z drugim glagolom, ki mu sledi vprašalni prislov ali zaimek (Ne ve, kako priti dalje); vendar so taki stavki stiliščno lahko slabi, in jih raje nadomeščamo z odvisnikom.

Zaradi velikega števila primerov sem za posamezne rabe nedoločnika navajala samo po en primer za vsak glagol ali izraz, ki mu v angleščini sledi nedoločnik. To pa seveda ne more dati popolnoma jasne predstave o tem, kako je z nedoločnikom v slovenščini. Dostikrat se namreč zgođi, da je kak angleški stavek mogoče prevesti na več načinov:

It's hard for the sleek and well-fed priest to praise poverty (PG, 88) — *Negovani in dobro hranjeni duhovnik težko pridiga revščino* (85) / *Negovanemu in dobro hranjenemu duhovniku je težko pridigati revščino*; *The woman began to cry* — *Zena se je razjokala / Zena je začela jokati*; *You see, I wouldn't let him search the place* — *Veš, nisem mu pustila, da bi preiskoval pri nas / Veš, nisem mu pustila preiskovati pri nas*; *Can I take him some beer?* (PG, 44) — *Ali mu lahko odnesem malo piva?* (45) / *Ali mu smem nesti malo piva?*; *It is not my business to criticize his works* (CA, 169) — *Ni moja stvar, da ocenjujem njegova dela* (150) / *Ni moja stvar ocenjevati njegova dela*; *It's treason to*

¹⁵ Blizu temu pojmu je *Toporišičeva* kategorija »glagoli, ki izražajo stanje naše zavesti« (Skj 3, 1967, 162).

¹⁶ *Toporišič* ima to deloma vsebovano med naklonskimi glagoli (prim. Skj 3, 1967, str. 162: *dam* (= naročim, ukazujem). Prim. še Skj 2, 1966, str. 134: *Ukazal mi je rezati s svojim nožem, kar je pač po SP 1962, str. 856*.

drink spirits (PG, 41) — *Pitje alkoholnih pijač je izdajstvo* (42) / *Izdajstvo je piti alkoholne pijače.*

Najpogostejši možnosti pri prevajanju angleškega nedoločnika v slovenščino sta torej dve: angleški nedoločnik : slovenski nedoločnik ali slovenski odvisni stavek. Možno pa bi bilo uporabiti tudi glagolski samostalnik: *It's forbidden to sit on the grass* — *Prepovedano je sedeti na travi* ali *Sedenje na travi je prepovedano*. Seveda pa so tudi slovnično bolj zapleteni primeri, ki jih je mogoče prevesti le z opisom: *She was to come at three o'clock* — *Bilo je domenjeno, da pride ob treh* (možno tudi: *Imela je priti ob treh*). Nas seveda najbolj zanimata prvi dve možnosti — katera je primernejša? Ali se Slovenci ogibamo nedoločnika ali ne? Če sklepamo na podlagi primerjave danih besedil, potem lahko rečemo, da se prevajalci nedoločnika deloma izogibajo. Možnosti za to je precej, saj prevodi pogosto niso dobesedni, ampak le smiselni. Poglejmo na primerih:

You will have to change the dentist (PG, 25) — *Morali boste k drugemu zobarju* (26) (nedoločnik je izpuščen); *They must know beyond the shadow of doubt that he was here* (PG, 90) — *Potem pač čisto zagotovo vedo, da je tukaj* (86) / *Potem morajo brez dvoma vedeti, da je tukaj.*

Tu bi torej nedoločnik lahko rabili. Pa poglejmo naslednje primere:

You don't want to be caught — *Saj ne želite, da bi vas ujeli* / **Saj ne želite biti ujeti*; *The circumstances do not permit me to help you* — *Okoliščine mi ne dovoljujejo, da bi ti pomagal* / **Okoliščine mi ne dovoljujejo pomagati ti*; *She asked where to go* — *Vprašala je, kam naj gre* / *Vprašala je, kam iti.*

Definicije, kdaj rabiti v slovenščini nedoločnik in kdaj ne, po vsem povedanem ne moremo postaviti. Odločitev je vedno odvisna od prevajalca, pomembno vlogo pa ima vsekakor sobesedilo. Za ilustracijo naj bo sledeči podatek: v izvorniku (*The Power and the Glory*) sem naštel 1158 nedoločnikov, v slovenskem prevodu pa le 607, torej le 52,42 % angleškega izvornika. Ob naklonskih glagolih, ki so najštevilnejša kategorija, pa je bilo v izvorniku 743 nedoločnikov, v prevodu pa 424. Nedoločnik pa bi bilo mogoče rabiti (če bi bili prevodi bolj dobesedni) še v kakih 100 primerih.

Kdaj pa v slovenščini nedoločnik ni mogoč? Zaradi preglednosti ostajam pri istih kategorijah, ki sem jih omenjala na začetku.

1. Pri kategoriji *naklonskih* izrazov nedoločniku v angleščini normalno ustreza nedoločnik v slovenščini. Velikokrat imamo dve možnosti — nedoločnik ali odvisnik, in le redko nedoločnik res ni mogoč:

It is not my fault to be late again — *Ni moja krivda, da sem spet pozna*; *I insist that he shall do it* — *Vztrajam pri tem, da to naredi.*

2. Med glagoli, ki izražajo duševna stanja in procese je nekaj takih, ki jim ne sledi nedoločnik: *pričakovati* (*to expect*), *zanesti se* (*to trust*), *obžalovati* (*to regret*), — (*to prefer*) (glej kategorije, tč. 3) in *hrepeneti* (*to long*):

The children *longed to see* their mother again — Otroci *so hrepeneli po* materi.

3. Med povedki, ki izražajo osebno mnenje, je v slovenščini brez nedoločnika naslednji:

It is certain to start raining — *Gotovo je, da bo začelo* deževati;

4. Pri glagolih rekanja je nedoločnik vsaj teoretično skoraj vedno možen, vendar pa dostikrat zveni tuje:

What do you advise me to do? — +Kaj mi *svetujete storiti?*; The shopkeeper *urged me to buy* that hat — +Trgovec *me je silil kupiti* klobuk; The lecturer *invited Paul to speak* — +Predavatelj *je pobabil Paula govoriti*.

Za sledečimi glagoli pa nedoločnika v slovenščini ni mogoče rabiti: *vzpodbuditi* (*encourage*), *poučiti* (*instruct*), *prositi* (*request*), *premamiti* (*tempt*) in *spariti* (*warn*).

5. Za glagoli, ki jim sledi vprašalni prislov ali zaimek, je v slovenščini pogosteje odvisnik kot pa nedoločnik:

Has he decided where to turn the aerial? — *Se je odločil, kam bo obrnil* anteno?

6. Za povedki, ki izražajo razpoloženje, v slovenščini ni nedoločnika (glej kategorije, tč. 12).

7. Od nameranih nedoločnikov bi v slovenščini našli le primere kot *Give me something to eat* — *Daj mi kaj jesti*.

Primeri kot *nameravam / imam namen iti* sodijo, kot že rečeno, v kategorijo naklonskih izrazov. Pravemu namenskem nedoločniku pa največkrat ustreza ali slovenski namenilnik ali pa odvisnik:

He sent me to Spain to learn Spanish — *Poslal me je v Spanijo, da bi se učil* španščine / *učil se* španščine.

8. Za glagoli zaznavanja, kot so: *gledati/opazovati* (*watch*), *opaziti* (*notice*), (*po*)*gledati* (*look*), *poslušati* (*listen to*), slovenščina ne rabi nedoločnika. Glagolsko dejanje izrazimo z odvisnikom:

I watched him bite his nails — *Gledal sem ga, kako si je grizel* nohte; *Did you notice his voice tremble?* — *Ali si opazil, da se mu trese glas?*; *She was looking the children play* — *Gledala je otroke, kako se igrajo*.¹⁷

9. Za faznima glagoloma *nehati* (*to stop*) in *nadaljevati* (*to continue*) angleščina lahko rabi nedoločnik. Zveza glagola *to stop* in nedoločnika sodi že v kategorijo namenskega nedoločnika. V tem primeru v slovenščini ne rabimo nedoločnika: *She stopped to breathe* — *Ustavila se je, da bi zajela sapo*. Vztrajanje v dejanju pa Slovenci opisujemo ali pa izražamo z velelnikom in prislovi: *Nadaljuj s pletenjem* = *Dalje pleti*.¹⁸

10. Za pridevniki *prvi* (*the first*), *drugi* (*the second*), *zadnji* (*the last*), ter za presežniki v slovenščini rabimo nedoločnik le pogovorno:

¹⁷ V nekaterih primerih je to vendarle možno; prim. *Toporišič*, Skj 3, 1967: *Slišala sem ptičko peti*, *Videla sem ga bežati proti koči*, *Pozabil je biti žalosten*.

¹⁸ *Jože Toporišič*: Skj 3, str. 162.

He is the first to eat and the last to work — Prvi je, ko se jé, in zadnji, ko se dela — pog. Prvi je za jest in zadnji za delat.

Knjižni jezik seveda take oblike ne dovoljuje. Namesto tega lahko rabimo odvisnik, samostalniik (Prvi je pri jedi in zadnji pri delu), lahko pa tudi kar osebno glagolsko obliko: *He is the first to come and the last to go — Prvi pride in zadnji odide.*¹⁹

11. **Pretekli nedoločnik** je posebnost angleščine. Navadno ga v slovenščino prevajamo kar z odvisnim stavkom: *I hoped to have seen you — Upal sem, da te bom videl.* Pretekli nedoločnik v zvezi z glagoli, ki izražajo namen (*nameravam — I intend, I mean, I plan*) je mogoče v slovenščini nadomestiti z navadnim nedoločnikom: *I intended to have asked you — Nameraval sem te bil vprašati.* Podobno je s preteklim nedoločnikom za naklonskimi glagoli *might, could, should, ought.* Tudi tu je pretekli nedoločnik možno prevesti s slovenskim nedoločnikom. Zlasti pri prvih dveh je odvisno od sobesedila, za kakšno možnost se bomo odločili: *He could have killed you — Lahko bi te bil ubil ali Mogel bi te bil ubiti.*

12. Za nedoločnik **v frazah** ni posebnih pravil. Prevajajo se precej prosto, in je nedoločnik lahko prav naključen: *He let fall an obvious hint — Jasno je dal razumeti.*

V nasprotju s primeri, ko se v slovenščini angleški nedoločnik ne prevaja z nedoločnikom,²⁰ so primeri, ko obstaja nedoločnik v slovenščini, v angleščini pa je treba rabiti drugo glagolsko obliko:

a) Slovenščina lahko rabi **nedoločnik** namesto **velelnika**, angleščina pa le izjemoma: *Ne kričati! — Do not shout; Ne kaditi! — Do not smoke* ali *No smoking!; Vstati! — Get up!*

b) V slovenščini se da izraziti **pretekli čas z nedoločnikom**. Znan je Prešernov stavek: *To videti*, drugi so vsi ostrmeli... (Ko so to videli, so drugi...). Angleščina tega ne pozna, pa tudi moderna slovenščina ne več v tej obliki. Še vedno pa je to možno tedaj, ko v

¹⁹ Prim. o tej rabi pri *Toporišiču*, Skj. 3, 1967, str. 165: »V primerih ko za izraža namenjenost česa za kaj, nas za ne moti preveč: To je za na zid = to je za pribiti = to se pribije.

²⁰ *Toporišič v Zakaj ne po slovensko*, 1969, str. 197, navaja med primeri, ko se angleški nedoločnik v slovenščino ne prevaja z nedoločnikom, naslednje enote: *He promised to write me. I wish you to do it. I hope to go to Ljubljana. I prefer to go by train. I expect to see him. He showed me how to open the door. There is nothing to do but wait till he comes. He is known to be honest. He did it to help me. They came in quickly, so as not to wake the children. She is to return tomorrow. She said that I wasn't to leave the house. I was glad to meet him. It is hot to drink. I am old enough to be your father. If you are so stupid as to lend him your car, you must...*

čustveni poudarjenosti izpustimo fazni glagol: Mirno sem ga vprašal, kaj počne v prostem času, on pa nadme, pa *vpiti* in *kriliti* z rokami.²¹

c) Slovenščina pozna nedoločnik tudi za faznima glagoloma *nehati*, *končati*, v angleščini pa je za glagoloma *to stop* in *to finish* glagolnik: *Nekaj jokati* — *Stop crying*; *Nehal je slikati portret* — *He finished painting the portrait*.

č) Slovenščina lahko rabi nedoločnik tudi brezosebno: *slišati* je govorice; *čuti* je glasove; *opaziti* je bilo temne postave; *nadejati se* je stroge kazni; *pričakovati* je uspeh/upati je na uspeh.

Zanimivo je, da se v slovenščini pogosto pojavlja nedoločnik kot nadomestilo za angleške izraze, ki jih ni mogoče dobesedno prevesti:

You don't sound afraid — Nič ni *slišati*, da bi vas bilo strah; *He was probably liable to suspension* — Verjetno *bi ga morali zato suspendirati*; *He was also the first when any play acting was afoot* — Vendar je bil tudi zmeraj prvi, kadar *so hoteli kaj zaigrati*.

Ob vsem tem pa se pojavlja vprašanje, kaj je s stališča stila bolje — rabiti nedoločnik ali se ga izogibati? V nekaterih primerih se zdi, da bi se bilo nedoločniku bolj izogniti. To velja zlasti za naklonska glagola *m o č i* in *s m e t i*. V slovenščini je mogoče rabiti opisno obliko *morem videti* = *lahko vidim*, *smem priti* = *lahko pridem*. To velja za trdilne in vprašalne stavke, v nikalnih pa to ni mogoče. Vendar je za izbiro enega ali drugega odločilna situacija. Obliki z nedoločnikom sta bolj intenzivni kot opisni.

Tudi nedoločnik v zvezi z glagolom *dati* v pomenu »pustiti«, ki ga omenjata še slovnica štirih avtorjev in Jesenovec v svoji razpravi, vsaj v pripovednih stavkih ne zveni več sodobno. Bolj običajno je namesto tega rabiti kar glagol *pustiti*, medtem ko se v velelniku *dati* sliši zlasti pogovorno.

Naslednji problem predstavljajo fazni glagoli. Kaj je bolje — *Začel je peti* ali *Zapel je*? Zdi se, da je izbira med tema dvema možnostma bolj stvar osebnega okusa kot pa jezikovno vprašanje. V Gradišnikovem prevodu² sem našla oboje. Stavke kot *He began to sing* pogosto prevaja z *Zapel je*, po drugi strani pa stavke kot *She cried* prevaja s faznim glagolom in nedoločnikom — *Začela je jokati*. — Kar se tiče rabe nedoločnika namesto velelnika, je znano, da je tako velevanje brezosebno in se že zato nedoločniku raje ognemo. Prav tako se bomo izogibali nedoločniku namesto preteklika, ker je ta raba starinska. Tudi brezosebne rabe nedoločnika (*slišati je* ...) ne srečamo preveč pogosto; oblika zveni literarno. Samostojna raba nedoločnika v vzklikih, vprašanjih ali na-

²¹ Jože Toporišič: Skj 3, str. 162.

mesto glagolnika pa je dokaj običajna tako v pogovornem kot v zbornem jeziku.

Iz vsega navedenega torej sledi, da je nedoločnik oblika, ki je, razen naštetih izjem, popolnoma enakovredna osebnim glagolskim oblikam in se ga zato ni potrebno ogibati.

Na koncu pogledjmo še v razpredelnici, za katerimi glagoli oz. povedki je mogoče v slovenščini rabiti nedoločnik (za primerjavo navajam vzporedno ustrezne angleške izraze). Če je izraz v oklepaju, pomeni, da za njim ni mogoče rabiti nedoločnika. Preglednica je pripravljena na podlagi naših primerov.

bojim se — I am afraid
čas je — it is time
(čutim) — I feel
čudno je — it is odd
časť(no) je — it is an honour
dovoljeno je — it is allowed,
 it is permitted
dolžnost mi je — it is my duty
(domnevam) — I suppose
dovolim — I allow/permit/let
(gledam) — I look
(hrepenim) — I long
(gotovo je) — it is certain
izdaja(lsko) je — it is treason
(izgleda, videti je) — it seems,
 it appears
imam pravico — I have the right
(jezi me) — it makes me angry,
 it infuriates me
koristno je — it is useful
lahko je — it is easy
lepo je — it is nice,
 it is beautiful
morem (lahko) — I can,
 I am able to
mogel sem/bi — I could
moram — I must/have to/am, is
 are... +nedol.,
 I am supposed to,
 I am expected to
moral bi — I should/ought
mogoče je — it is possible
moja stvar je — it is my business
(mamim, skušam) — I tempt
(mislim) — I think
nima smisla — it is no use
ni dobro — it is no good
ni prijetno — it is not pleasant
ni pravično, — it is not right/just
(nevzdržno je) — it is intolerable
ni moja stvar — it is not my
 business
ni pošteno — it is not fair

nimam pravice — I have no right
nameravam — I intend/mean,
 I have an intention, I am going to
(nadaljujem) — I continue
neham — I cease
neham — (I stop, I finish)
narobe je — it is wrong,
 it is a mistake
nesmiselno je — it is useless
nenavadno je — it is extraordinary
nevarno je — it is dangerous
ne uspem — I fail
(na)učim se — I learn
ne maram — I don't like
odločim se — I decide,
 I determine
obljubim — I promise
(obžalujem) — I regret
(opazim) — I notice
(osrečuje me) — it makes me happy
(osupel sem) — I am astonished,
 I am amazed
prepovedano je — it is forbidden
potrebno je — it is necessary
pripravljen sem — I am ready,
 I am prepared
prisiljen sem — I am forced
pametno je — it is wise,
 it is sensible
prisilim — I compel
prepovem — I forbid
(poučim) — I instruct
(povabim) — I invite
(poslušam) — I listen
(pričakujem) — I expect
poskusim — I attempt
prizadevam si — I endeavour,
 I struggle
pozabim — I forget
(prisežem) — I swear
poskusim — I try
prijetno je — it is pleasant
(razočaran sem) — I am disappointed

(*raje bi*) — I would rather
 I would sooner
svetujem — I advise
 **silim* — I urge
 (*svarim*) — I warn
slišim — I hear
splača se — it pays
 (*strinjam se*) — I agree
 **spomnim se* — I remember
 (*smatram*) — I consider
smem — I may/am allowed to,
 I can, I might
sramujem se — I am ashamed
treba mi je — I need

težko je — it is difficult
ukažem — I order
 (*upam*) — I hope
uspem — I manage
učim — I teach
upam si — I dare
 (*verjamem*) — I believe
 (*veseli me*) — it makes me happy
 (*vzpodbudim*) — I encourage
 (*vesel sem*) — I am glad,
 I am happy
 (*zahtevam*) — I request
začnem — I begin/start/commence
želim — I wish/want/ I have a wish

РЕЗЮМЕ

В начале статьи автор перечисляет работы по словенском и английском языкознанию, обсуждающие инфинитив в словенском и английском языках. Потом следует более детальное изложение результатов первых сравнительных исследований инфинитива в обоих языках. Отправным пунктом исследования служит английский язык. В статье рассмотрены следующие инфинитивные употребления: А — инфинитив в сочетании с глаголом, Б — инфинитив в сочетании с прилагательным, В — независимый инфинитив, Г — инфинитив в фразах.

Каждая из упомянутых категорий потом еще детальнее расчленена. К группе А примыкают инфинитивы, находящиеся за: 1) модальными словами, 2) личными формами глагола **быть**, 3) глаголами, обозначающими психические состояния и процессы, 4) выражениями собственного мнения, 5) глаголами, за которыми следует вопросительное местоимение или наречие, 6) глаголами говорения, 7) фазными глаголами, 8) глаголами чувства, 9) сказуемыми, выражающими настроения, 10) глаголом **«going to»**, 11) глаголами **«seem»** и **«appear»** (*videti je*). Кроме того в статье обсуждаются и инфинитив, независимый от времени, лица и наклонения, и целевой инфинитив. К группе Б примыкают инфинитивы, следующие за: 1) словами **«the first»** и **«the last»**, 2) за превосходной степенью, и 3) за прилагательными эмоций. Группа В — инфинитивы: 1) во восклицаниях, 2) за вопросительными словами, 3) на месте повелительного наклонения. К группе Г примыкают инфинитивы в сочетаниях с выражениями **«you had better»**, **«I would rather»** и некоторыми другими.

Автор статьи приводит и инфинитив перфекта (Perfect Infinitive) и указывает на его отсутствие в словенском языке. Существует несколько возможностей передачи инфинитива перфекта в словенском переводе — чаще всего употребляются простой инфинитив и подчиненное предложение.

Среди упомянутых категорий от особого интереса категории, которые являются более или менее новыми в словенистике. Таких категорий только три: 1) инфинитивы после глаголов, обозначающих психические состояния и процессы, 2) инфинитивы за глаголами говорения, и 3) за сочетанием глагола с вопросительным местоимением или наречием.

Иногда существует несколько возможностей перевести английское предложение с инфинитивом на словенский язык, главным образом посредством

инфинитива или подчиненного предложения. Подчиненное предложение появляется сравнительно очень часто, с другой стороны встречается в словенском тексте инфинитив там, где в подлиннике употреблена личная форма глагола или неинфинитивная конструкция.

В конце статьи автор указывает на параллельность и непараллельность в употреблении инфинитива в обоих языках и на случаи, когда в словенском языке нельзя употреблять инфинитив.

POZITIVIZEM V LITERARNI VEDI

Do kakšne mere t. i. pozitivistična literarna veda s konca 19. in začetka 20. stoletja ustreza bistvenim načelom pozitivizma? Na to vprašanje poskuša odgovoriti analiza nekaterih značilnih tekstov A. Comta, H. Taina, W. Schererja in I. Prijatelja, nato pa prihaja do teze, da je duhovna osnova te literarne vede psevdopozitivizem, ki v svojem zapletenem ustroju spaja najbolj heterogene sestavine; te ostajajo večidel daleč od ideala prave pozitivistične znanosti.

Literary scholarship as pursued towards the end of the 19th and at the beginning of the 20th century is customarily designated as positivistic. The present paper raises a question concerning this label. The analysis of some typical texts by A. Comte, H. Taine, W. Scherer, and I. Prijatelj leads to the thesis that the spiritual foundation of this particular type of literary scholarship is in fact a pseudo-positivism which in its complex set-up brings together most heterogeneous elements — for the most part far from the ideal of genuine positivistic science.

Zdi se, da v sodobni literarni vedi spet oživlja vprašanje o tem, kaj pomeni pozitivizem v območju literarnih raziskav. Kaj je pozitivizem v literarni vedi in kaj ni? Razlog za takšno spraševanje je preširoka, poljubna, preveč publicistična raba pojma, saj z njim najpogosteje razumemo vsakršno »faktografijo«, se pravi vsako empirično raziskovanje in argumentiranje, podprto s podatki, dejstvi in dokumentarnim gradivom, kot ga terjajo zlasti bibliografika, biografika, tekstna kritika. Toda zoper takšno rabo pojma govori že dejstvo, da je Auguste Comte iz bistva svojega pozitivističnega nauka odklanjal vsako čezmerno kopičenje dejstev, ki ni podlaga za višjo znanstveno dejavnost. Pa tudi iz položaja same literarne vede postaja zmeraj bolj jasno, da zbiranje bibliografskega, biografskega in tekstnokritičnega gradiva za rekonstrukcijo slovstvenih besedil samo na sebi še ne more veljati za pozitivistično, ker je vse to pač nujna predpostavka tudi za tiste pristope k literaturi, ki so vse prej kot pozitivistični, na primer za fenomenološkega, duhovnozgodovinskega ali pa marksističnega. Da filološke natančnosti ni mogoče enačiti s pozitivizmom, ni več tako redko spoznanje teoretikov, ki se načelno ukvarjajo s cilji in metodami literarne vede — na primer Erwin Leibfried, ki si je v delu *Kritische Wissenschaft vom Text* zastavil vprašanje, »kaj pozitivizem ni«, in odgovoril nanj s tezo, da ga vsekakor ni enačiti s filološko pripravo gradiva; pozitivizem je šele posebno metafizično stališče, ki se skriva za takšno filološko dejavnost ali pa se opira na njene rezultate.¹

Leibfried si v nadaljevanju svojega dela jemlje za primer tipičnega pozitivizma v literarni vedi Wilhelma Schererja in njegovo delo *Poetik*

¹ Erwin Leibfried, *Kritische Wissenschaft vom Text*, 1970—1972.

(1888). Vendar je celó Manon Maren-Grisebach, ki v svojem pregledu literarnoznanstvenih metod obravnava pozitivizem še z močno standardnimi prijemi, ravno ob Schererju mnenja, da je v njegovih delih najti sestavine, ki pravzaprav niso pozitivistične.² S tem se pa že odpira vprašanje, ki je važnejše od preprostega enačenja pozitivizma s filološkimi disciplinami — vprašanje o tem, koliko je pravega pozitivizma v literarni zgodovini s konca 19. in z začetka 20. stoletja, ki smo jo že dolgo navajeni imenovati pozitivistično, pa ravno spričo njene velike idejne heterogenosti in metodološke eklektičnosti že ne moremo več mimo pomisleka, ali ni v zvezi z njenimi osnovami veliko primernejše govoriti o psevdopozitivizmu. To velja zlasti za nemško in avstrijsko Schererjevo šolo. Njene zasnove so bile seveda v veliki meri odvisne od francoskih zgledov, zlasti od Taina, zato se pomislek o pristnosti ali nepristnosti literarnozgodovinskega pozitivizma s konca 19. stoletja nehoté razširi še v to smer. Kakšne so globlje duhovne osnove Tainovega umetnostnega in zlasti literarnega zgodovinopisja? Ali jih sploh lahko imenujemo pozitivizem v pravem pomenu besede, ali pa se že pri Tainu začenja eklektičnost, ki je ni mogoče imenovati drugače kot psevdopozitivistično? Razmišljanje v to smer ni odločilno samo za sodbo o pozitivizmu v evropski literarni vedi, ampak tudi za boljše razumevanje pozitivistične literarne zgodovine na Slovenskem. Ivan Prijatelj in France Kidrič že dolgo veljata za njena glavna predstavnika, delo obeh je tako tesno povezano s tokovi nemške, francoske ali pa ruske literarne vede s konca 19. stoletja, da se vprašanje o pozitivizmu ali psevdopozitivizmu v tej vedi nujno prenese na tla slovenske literarne zgodovine. Ali so prva poglavja v Prijateljovem delu *Janko Kersnik, njega delo in doba*, ki so po splošno sprejeti sodbi najbližja tainizmu in bodo tudi v tej razpravi uporabljena kot primer slovenskega literarnozgodovinskega pozitivizma, zares pozitivistična v smislu načel, ki jih je formuliral že Comte, neopozitivizem pa zaostрил in dognal do konca, ali pa so s Tainom vred samo primer psevdopozitivizma, katerega duhovni ustroj je potrebno šele natančno raziskati, da bi njegova prava podoba postala zares jasna?

S pojmom neopozitivizma se seveda odpira že tretji sklop vprašanj, ki je za sodobnost najvažnejši, a ga v okviru te razprave lahko samo nakažemo. Neopozitivizem je po svojem bistvu modernejša oblika pozitivizma in hkrati ena najbolj razširjenih filozofij sodobnega sveta; njegov vpliv na literarno vedo je izjemno močan, vendar zaradi svoje tesne prepletenosti z mnogimi težnjami sodobne znanosti težko določljiv. Slu-timo njegovo intenzivno navzočnost v tako pomembnih smereh literarne vede 20. stoletja, kot so ruska formalistična šola, strukturalna poetika v številnih različicah ali pa raziskave na matematičnih, informacijskih in kibernetičnih podlagah; vendar smo še daleč od tega, da bi natančno prepoznali, kaj je v teh tokovih pozitivističnega, kaj pa sestavni del

² *Manon Maren-Grisebach*, *Methoden der Literaturwissenschaft*, 1970. Vendar je potrebno pripomniti, da večina podobnih del sodi o tej problematiki, zlasti o Schererju, še precej tradicionalno, npr. zbornik *Methodendiskussion*, 1972, ali pa *Leo Pollmann*, *Literaturwissenschaft und Methode*, 1971.

skupnega in splošno veljavnega znanstvenega razvoja. Kljub temu se ravno v analizi teh tokov skriva končni odgovor na vprašanje, kaj je s pozitivizmom v literarni vedi, kakšni so njegovi bistveni cilji in motivi, pa tudi, kako je znanosti koristen in s čim jo omejuje ali celó usmerja v zagate.

Za izhodišče v problematiko je bolj od vsega drugega nujno spoznanje, kaj je bil v polpretekli literarni vedi pravi pozitivizem in kaj psevdopozitivističen eklekticizem, ki je sprejel od pozitivizma nekatere sestavine ali pa samo zunanjo podobo. Za iztočnico v raziskavo, kaj je v literarni vedi pozitivizem in kaj ni, je seveda potrebno sprejeti splošno, v območju filozofije utemeljeno tezo, da pozitivizma nikakor ni enačiti z empirizmom ali senzualizmom, pa tudi ne zgolj s fenomenalizmom; vse to so z agnosticizmom vred samo sestavine za nastanek pozitivistične doktrine, ki jih šele spaja v posebno celoto, to pa na podlagi razvoja novoveške filozofije od Descartesa in Bacona naprej; o pravem pozitivizmu govorimo lahko šele z D'Alembertom in Humom za 18. stoletje, s Comtom za 19. in nato z neopozitivizmom za 20. stoletje.³ S sociološkega in marksističnega stališča bi tej splošni tezi lahko dodali, da je vznik pozitivizma posredno v zvezi z nastankom družbenoekonomskih struktur moderne meščanske družbe. Za določitev pozitivizma v literarni vedi takšna splošna, filozofska ali sociološka teza seveda ne zadostuje; iz nje se sicer dá sklepati, da biografika, bibliografika, tekstna kritika in vsakršna faktografska dokumentarnost v literarnih raziskavah same na sebi nikakor še niso pozitivizem, ampak samo takrat, kadar se iz posebnih metafizičnih predpostavk celostno povežejo z agnosticizmom in fenomenalizmom v perspektivo, ki jo je z vseh mogočih plati potrebno prepoznati za pozitivistično. Da bi z gotovostjo dognali, kaj je bistveno za pozitivizem v literarni vedi, je zato potrebno poseči v metafizične in gnoseološke osnove pozitivizma, kot jih najdemo zlasti pri Comtu, nato jih pa primerjati s konkretnimi oblikami literarne vede pri Tainu, Scherjerju ali Prijatelju. Šele po tej poti si lahko obetamo več jasnosti glede vprašanja, kako in v katerih oblikah se bistvo pozitivizma uveljavlja v literarni vedi in kaj je pri tem zanj najznačilnejše.

Čeprav se je neopozitivizem 20. stoletja v nekaterih točkah bistveno odmaknil od Comta, so Comtova načela še zmeraj osrednjega pomena ne le za presojo pozitivizma v literarni vedi 19. stoletja, ampak osvetljujejo posredno tudi neopozitivistične težnje v novejši literarni zgodovini in teoriji. Comte se sam seveda ni nikoli teoretično ali praktično ukvarjal s kako umetnostno vedo, literarne raziskave niso bile in niti niso mogle stati v središču njegove pozornosti, saj so bile v Franciji tega časa z Villemainom in Sainte-Beuvom šele na svojem znanstvenem začetku. Vendar je iz celote Comtovega sistema mogoče rekonstruirati mesto, ki bi ga literarna veda po logiki samega pozitivizma utegnila dobiti v sklopu drugih znanosti; od tod se dá sklepati, kako naj se po pozitivističnih načelih takšna veda oblikuje v znanost. Za te vrste rekonstrukcijo, ki seveda ne more biti dokončna, ampak ostaja v mnogih

³ Prim. Das Fischer Lexikon, Philosophie, 1958, geslo Positivismus.

stvarih odprta, se zdijo važne zlasti Comtove ideje o bistvu znanosti, o fundamentalnih in deskriptivnih znanostih, o psihologiji in zgodovini, nazadnje pa še o bistvu in smislu spoznavanja sploh.⁴

• Iz Comtove teorije o bistvu spoznavnega procesa je razvidno, da človeški razum res s pridom lahko spoznava samo tisto, kar mu je zunanje; kar mu je dano kot zunanji predmet v obliki zaznave, opazovanja in eksperimenta, kar je v tej obliki opisljivo ali izmerljivo. V tako določenem spoznavnem predmetu razumu ni dano prodreti v njegovo skrito bistvo, ker bi bilo kaj takega neupravičena spekulacija o skrivnih silah sveta, ki za človeka praktično ne obstajajo in zanj tudi ne morejo imeti dejanskega pomena; predmetnost lahko spoznava samo po stvarnih učinkih na svoj obstoj, samo takšno spoznavanje ima zanj smisel, kar pomeni, da je spoznavanje lahko samó utilitarno, vsakršno spoznanje zaradi spoznanja v klasičnem smislu pa nepotrebno, če že ne nemogoče. S stališča literarne vede, njenih možnosti in nemožnosti so v Comtovi spoznavni teoriji pomembni zlasti njegov antipsihologizem, agnosticizem • in utilitarizem. Iz teh se dá sklepati, da je po Comtu vsakršno znanstveno spoznavanje literarnih tekstov že a priori omejeno. Comtov antipsihologizem, iz katerega logično sledi teza o nemožnosti psihologije kot znanosti, ugotavlja, da človeška zavest s svojimi »notranjimi«, se pravi čisto subjektivnimi doživljaji ne more postati predmet pravega spoznanja, ker mora biti predmet, če naj bo spoznavanje zares objektivno, • zunaj spoznavnega subjekta, ločen od njega, postavljen nasproti v zaznavi, izmerljivi ali številčno določljivi obliki; duh sam sebi ne more postati predmet, ker bi se s tem podvojil v subjekt in objekt, to pa je nekaj nemogočega. Po Comtu torej človeku ni dano, da bi iz sebe, intuitivno, z zaznavanjem in opazovanjem, beleženjem in opisovanjem svojih »notranjih« doživljajev gradil objektivno znanstveno spoznanje; • gradivo spoznanja so lahko samo zunanje zaznave, tj. zaznave nečesa, kar je duhu, razumu, zavesti res zunanje. Na literarnih tekstih bi s stališča takšnih načel sodilo v območje pozitivnega spoznanja samo tisto, kar je na njih zares na zunanjo zaznavno, izmerljivo ali številčno izračunljivo, se pravi snovne prvine in sklopi, pa še tiste plasti stila, metrike in kompozicije, ki se dajo zajeti v mrežo zunanjih razmerij. Vse, kar to presega — na primer duhovno osmišljena motivika, ideje, povezovanje snovnih elementov v višje sklope, zveze med vsebino in formo, nazadnje pa še strukture, ki zajemajo in oblikujejo kak tekst kot globinsko celoto — ostaja a priori zunaj znanstvenega spoznanja. K možnim predmetom takšnega spoznavanja bi nazadnje morali prišteti še zveze, ki lahko pojasnijo genezo literarnega dela, na primer zveze dela z avtorjem, njegovo biografijo in psihologijo, okoljem, dobo in tradicijo. Toda v tej

⁴ Za razumevanje Comtove misli je važno predvsem delo *H. Gouhiera*, *La jeunesse d'Auguste Comte et la formation du positivisme*, 1935, 1936, 1941. Ker pa dostopna literatura nikjer ne govori o Comtovem razmerju do literarne vede, se je analiza v tej razpravi morala opreti zgolj na Comtove spise, od katerih je upoštevala zlasti dela njegovega prvega obdobja do 1845 (*Opuscules de philosophie sociale*, 1819—1829, izdano skupaj 1883, *Cours de philosophie positive*, 1850—1842, *Discours sur l'esprit positif*, 1844).

smeri se iz zornega kota Comtovega pozitivizma postavlja raziskavi dvoje načelnih ovir — najprej nevarnost, da bi zašla v psihologiziranje na osnovi subjektivnih doživljanj, in drugič dvom, ali iskanje takšnih zvez sploh lahko pride do zakonov, ki so po Comtu edini pravi cilj znanosti; toda o tem se da reči kaj več šele ob Comtovem pojmovanju zakonov. Že zdaj pa je jasno, da je s stališča Comtovega agnosticizma spoznavanje literarnega dela omejeno s predpostavko, da celostne in globinske značilnosti literarnih besedil že a priori ne morejo postati spoznaven predmet; o tem, da bi literarna veda lahko na svojem predmetu spoznala kaj zares »bistvenega«, ne more biti govora, saj bi jo takšna težnja zavajala v subjektivno intuicijo; poleg tega pa je že predpostavka, da v literarnem delu obstaja še kaj drugega razen zunanje zaznavnih elementov snovi, stila ali metrike, sama na sebi metafizična.

• In končno bi Comtov ideal strogo utilitarnega spoznanja terjal, da je literarna veda znanstvena samo toliko, kolikor ima koristen pomen po načelu »savoir pour prévoir, prévoir pour prévenir« s ciljem izboljšati človekov stvarni položaj; takšnemu namenu bi na primer ustregla, če bi pomagala sproti ugotavljati socialne učinke literarnih del, omogočala njihovo ustrezno funkcioniranje v družbi in distribucijo ali pa čisto praktično uravnavala njihovo načrtno proizvajanje. Meje, ki jih zastavljajo literarni vedi nekatera Comtova načela, kažejo torej na to, da bi jim najbolj ustrezala literarna veda v podobi literarne sociologije, ki bi bila empirično deskriptivna in hkrati socialno funkcionalna, ali pa kot literarna tehnologija, ki bi v tehnični obliki reševala problem proizvodnje literarnih tekstov, seveda z mislijo na ustrezne socialne učinke.⁵

To tezo o možnostih literarne vede v okviru Comtovega pozitivizma potrjuje njegov nauk o bistvu znanosti, o zakonih in o klasifikaciji znanstvenih panog. Po Comtu naloga znanosti ne more biti odkrivanje nekakšnih globljih metafizičnih bistev, skritih za pojavi, ampak zgolj zvez med temi pojavi. Kadar so te zveze konstantne, ponavljajoče se v času in prostoru, gre za »zakone«, pri čemer pa Comte izrecno odklanja vsako pomisel, da ti »zakoni« reprezentirajo nekakšne realne sile ali vzroke v samih pojavih, v smislu starih metafizičnih bistev, sil, substanc in vzrokov. Zakoni v pozitivističnem pomenu besede imajo torej zgolj deskriptiven pomen; pojasnjujejo sicer genezo pojavov, toda zgolj tako, da povzemajo razmerja med njimi po sosedici in podobnosti, kar omogoča, da v določenih okoliščinah predvidimo nastajanje, potek in učinke pojavov. Toda za znanost pomembna so takšna razmerja samo takrat, kadar so konstantna, saj je samo v tem primeru zaporednost pojavov predvidljiva; zgolj singularne zveze med pojavi, ki pokažejo, kako nastane čisto individualen pojav, ne morejo postati »zakon«, s tem pa tudi ne znanstveno dejstvo. Za literarno vedo sledi iz takšnega pozitivističnega nazora vrsta posledic. Zveze literarnega teksta z avtorjem, njegovo biografijo, okoljem, dobo in tradicijo so zmeraj individualne,

⁵ Samo od daleč bi se dalo v tej zvezi pomisliti na moderne možnosti generiranja literarnih tekstov s pomočjo računalnikov. Ta možnost je morala ostati seveda zunaj obzora Comtovega pozitivizma in njegovih socialnih ciljev. Problem sodi zato že v območje neopozitivističnih konceptov sodobne literarne vede.

obenem pa takšne, da nehotе zavajajo v psihologijo, ki ji Comte odreka vsakršen znanstven pomen; torej bi opisovanje takšnih singularnih zvez ne pripeljalo do zakonov, s tem pa tudi ne bi bilo znanstveno v pravem pomenu besede. Odprto ostaja seveda vprašanje, ali se v območju literarnega razvoja vendarle ne da odkriti ponavljajočih se, konstantnih razmerij, na primer v obliki sorazmerja med stopnjo družbenega razvoja in ustreznimi značilnostmi literarnih oblik, kot je poskušal v ruski literarni vedi dognati A. Veselovski, ali pa v obliki cikličnega razvojnega ritma, kot ga je hotel v razvoju nemške literature odkriti Scherer. S Comtovega stališča bi kaj takega sicer ne bilo nemogoče, vendar ob predpostavki, da so vsi takšni zakoni literarnega razvoja po svojem bistvu splošno sociološki, češ da je zgodovina po svojem bistvu sociologija. Potrditev za to dobimo v Comtovi klasifikaciji posameznih znanosti. Comte najprej razločuje med pravimi znanostmi in pa vmesnimi veččinami, ki posredujejo med teorijo in prakso tako, da dognanja ene ali več znanosti uporabljajo za določeno področje, na primer agrikultura. Vendar teh veččin natančneje ni razložil, ker priznava, da še niso v zadostni obliki razvite; iz razlage je videti, da mu gre za praktično tehnologijo posameznih strok; hkrati se da iz nje sklepati, da bi v tej obliki bila mogoča in upravičena tudi posebna literarna tehnologija, ki bi na podlagi vseh mogočih ved od matematike do fiziologije in sociologije služila umetnemu, načrtnemu proizvajanju literarnih tekstov ali pa vsaj racionalnemu usmerjanju in nadzoru njihovega nastanka.

Takšna tehnologija resda še ne bi zmogla biti literarna veda v pravem pomenu besede, saj ne bi imela znanstvenih namenov in kvalifikacij. Vprašanje literarne vede kot znanosti se v sistemu Comtovega pozitivizma odpre šele z njegovo razdelitvijo znanstvenih panog na fundamentalne in sekundarne (konkretne ali deskriptivne), pri čemer je samo prvim, med katere šteje matematiko, astronomijo, fiziko, kemijo, biologijo in sociologijo, dano odkrivati zakone; sekundarne znanosti povzemajo dognanja ustreznih fundamentalnih ved in jih prenašajo na ožje pojavno področje, da bi ga s pomočjo teh dognanj natančno klasificirale, opisale in razložile; primer takšnih sekundarnih znanosti sta zoologija in botanika, ki na svoji področji aplicirata dognanja obče biologije. Na prvi pogled je videti, da je literarna veda kot znanost v tako razčlenjenem sistemu mogoča samo na podlagi sociologije, in sicer kot sekundarna znanost, ki obča sociološka dognanja, zakone in metode prenaša na literarno gradivo. Mogoča bi bila torej kot literarna sociologija, ki s sociološko metodo in s socioloških stališč raziskuje nastajanje, življenje in potrošnje literature v določeni družbi, ustreznost socialnim organizmom, normam in življenjskim oblikam, s tem pa omogoča tudi načrtno uravnavanje literarne proizvodnje, razširjanje slovnstvenih del prek knjižotroških mehanizmov in nazadnje njihovo konsumacijo.

Vse to je seveda samo hipotetična rekonstrukcija položaja in ustroja literarne vede iz predpostavk Comtovega pozitivizma. Comte sam nikoli ni izvedel ustreznega vzorca za literarno znanost; vprašanje je kajpak, ali bi kaj takega v 19. stoletju bilo sploh že mogoče. Vendar ni mogoče tajiti, da osnove pozitivističnega sistema kažejo prav na literarno socio-

logijo kot na edini pravi model znanosti o literaturi. Potrdilo za verjetnost te hipoteze je dejstvo, da mu v 20. stoletju ustreza tip literarne sociologije, kakršno je izdelal Robert Escarpit, tj. empirično funkcionalne sociologije literarne produkcije, distribucije in konsumacije.⁶

Naj bo rekonstrukcija možnosti, ki jih Comtov pozitivizem daje literarni vedi, še tako nepopolna, je že iz tega očrta dovolj razvidno, da tako imenovana pozitivistična literarna zgodovina s konca 19. in z začetka 20. stoletja le deloma ustreza pozitivističnim načelom; namesto pravega pozitivizma najdemo v nji psevdopozitivizem, eklektično mešanico pozitivističnih načel z naravoslovnim materializmom 19. stoletja ali pa s starejšimi filozofskimi tokovi, ki so s Comtovega stališča izrazito metafizični in torej nezdržljivi z novo, pozitivno vsebino znanstvenega spoznanja. To velja zlasti za Taina in tainizem. Kljub razmeroma bogati literaturi o Tainovem duhovnem razvoju še zmeraj manjka analiza predpostavk, iz katerih je razvil filozofijo umetnosti, pa tudi literarno zgodovino in teorijo, kolikor se je z obema konkretno ukvarjal.⁷ Vendar se da iz analize Tainovih del, ki segajo v to območje — zlasti njegove *Zgodovine angleške književnosti* (*Histoire de la littérature anglaise*), *Filozofije umetnosti* (*Philosophie de l'art*), študij o Balzacu, Racinu in drugih — dovolj prepričljivo zastaviti tezo, da je v primerjavi s Comtom Tainov pozitivizem samo delen, njegova filozofija umetnosti in literature pa eklektična, saj spaja v sebi empirizem in senzualizem 18. stoletja, Comtov in Millov pozitivizem, Heglovo metafiziko duha, naravoslovni materializem 19. stoletja, pa še močne prvine romantične psihologije, estetike in historiografije, da ne govorimo o usedlinah klasičnih metafizičnih sistemov, zlasti Aristotelovega in Spinozovega. Vse to je razlog, da Tainova literarna veda ni pozitivistična v smislu Comtovega pozitivizma, ampak po svojih predpostavkah, ciljih in postopkih eklektična, to pa je prek Taina ostalo značilno tudi za nemško in ne nazadnje za slovensko literarno zgodovino z začetka 20. stoletja; v tej se nadaljuje izročilo psevdopozitivizma, kot ga je započel Taine.

S tega stališča je potrebno opozoriti vsaj na bistvene značilnosti Tainove zasnove literarne vede, kot jih lahko razberemo iz primerjave s Comtovim pozitivizmom.

Prva značilnost je ta, da je Taine izšel iz Sainte-Beuva, ki je razumel literaturo vseskozi kot pričevanje ali dokument o avtorju, njegovi osebnosti, psihologiji in jo zato vključeval v biografski prikaz osebnosti. Gre za biografizem in psihologizem, ki izhajata še iz romantičnega pojmovanja literature — literarno delo je izraz avtorjeve subjektivnosti, pravzaprav ogledalo njegovega duha, kot je formuliral med prvimi Friedrich

⁶ R. Escarpit je zamisel za takšno literarno sociologijo razložil v delu *Sociologie de la littérature* (1958). Tu najdemo potrdilo, da Escarpit dosledno razvija zamisel literarne vede v okviru Comtovih pozitivističnih predpostavk, in sicer v njegovi tezi, da se z literarno sociologijo postavlja ob stran literarne zgodovine, ki je subjektivna, znanstvena panoga, ki s pomočjo induktivnih postopkov in s strogo empiričnim gradivom prihaja do objektivnih spoznanj.

⁷ Za splošno analizo Tainove miselnosti gl. *André Cresson, Hippolyte Taine, sa vie, son oeuvre avec un exposé de sa philosophie*, 1951. Vendar se Cresson ne spušča v analizo problemov, ki so važni za to razpravo.

Schlegel; na dnu takšnega pojmovanja se skriva romantični kult umetniške osebnosti in ustvarjalne subjektivnosti. Zveza takšnega biografa in psihologizma z romantiko je pri Sainte-Beuvu še močno opazna, saj je izšel iz romantike in je tudi pozneje, ko se je od nje odvrnil, ohranil njeno temeljno spodbudo za metodo svoje literarne kritike in zgodovine; postal je psiholog avtorja, njegove individualnosti in temperamenta, resda s stališča »realistične« psihologije, vendar še zmeraj iz romantičnega kulta avtorske subjektivnosti, ki da je izjemna forma duha in zato vredna pozornosti kritika ali zgodovinarja. Med Sainte-Beuvom in Tainom je resda prišlo do spora prav ob vprašanju, ali naj se literarna veda posveča zgolj psihologiji posameznika — kot je mislil Sainte-Beuve — ali pa predvsem občemu, kar je terjal Taine. Kljub temu tudi Taine nadaljuje program romantičnega psihologizma, čeprav na širši in višji ravni; tudi njega zanima literatura vseskozi samo kot dokument o »živem« človeku, bodisi posamezniku ali pa skupinskem, kolektivnem človeku v podobi »duha« kake dobe, sloja, naroda in rase. Literatura mu je zmeraj izraz in najboljše pričevanje o stanju duha, čustvovanja, morale in nravi. Zato Taine literarna dela dojema zmeraj kot podobo določenega duhovnega stanja, subjektivnosti, duha, ki odkriva opazovalcu svojo posebno, enkratno, slikovito in barvito naravo; zato se umetnostna oziroma literarna veda Tainu redoma sprevača v opazovanje ljudi in njihovega duha v določeni zgodovinski dobi, to pa v obliki živih, slikovitih, esejistično impresionističnih impresij njihove subjektivnosti. Tainovi opisi kažejo romantično sposobnost podoživljanja, pravzaprav domišljjskega oživljanja preteklih subjektivnih stanj, kot da so nekaj realnega in še zmeraj dosegljivega. Takšno stališče seveda ni v nobeni zvezi s Comtovim pozitivizmom, saj Comta prejšnje stopnje v razvoju človeškega duha zanimajo zgolj kot predstopnje pozitivne znanosti, ne pa kot nekaj organskega, kar je potrebno psihološko doživeti in oživljati.

To pa je že posledica druge značilnosti, ki Taina prav tako bistveno odmika od pozitivizma, zadeva pa pojmovanje zgodovine. Zgodovinski razvoj mu ni enosmeren proces s končnim ciljem kot Comtu ali tudi Heglu, ki še iz razsvetljenstva ohranjata vero v razvoj duha k najvišji možni stopnji — Comte v dokončno realizacijo racionalnega uma kot nosilca pozitivne civilizacije in smotrne socialne organizacije, Hegel v samouresničenje absolutnega duha kot vrnitve absolutne ideje k sebi. Taine takšnega razvoja ne pozna, ker ne prizna svetovnega procesa, ki bi bil smotrni; potek človeške zgodovine mu je iracionalen; kot v naravi nastajajo tudi rase in civilizacije organsko, se razvijajo in umirajo, zato so nam lahko predmet za doživljanje, ki zaznava na njih predvsem slikovito, barvito, včasih dramatično pojavnost. To pa pomeni, da bistvo Tainovega pogleda na umetnost in literaturo, bodisi kot na tvorbo posameznikov ali pa dobe in celih narodov, ostaja romantična estetska kontemplacija. Takšna veda seveda ne more biti orodje za utilitarno dejavnost, kot terja Comte, ampak ostaja pri klasičnem, aristotelovskem idealu znanosti kot spoznanja zaradi samega spoznanja. Če bi hoteli seči prav v osnove Tainovega odnosa do umetnosti, bi morali še opozoriti, da

je njegov nazor o svetu zakoreninjen v metafiziki Spinoze in Hegla, svet se mu mimo vseh zunanjih pridevkov pozitivizma in naravoslovnega materializma kaže še zmeraj kot ena sama celota, prepojena z duhovno energijo, se pravi iz skrivnega panteizma in panteističnega kavalnega determinizma, ki terja in omogoča kontemplacijo takšne organske celotnosti. V nasprotju s Comtom, ki je podobno kot Feuerbach ali pa mladi Marx takšno metafiziko že zavrgel in celoto sveta reduciral na človeka, ki je sam sebi najvišje, »veliko« bitje, stoji Taine še na metafizičnem stališču, to pa se lepo sklada z njegovim romantično estetskim odnosom do zgodovine in umetnosti — realnost mu je predmet, v katerega naj se človeški duh vživlja, da bi s tem doživel sebe kot subjektivni pol svetovne celote, s tem pa občutil tudi svojo včlenjenost v obči determinizem, se pravi v totaliteto.

Taine sicer pogosto — na primer v predgovorih za svoje *Eseje iz kritike in zgodovine* — za Comtom ponavlja, da nam zgodovinska veda omogoča predvidevati dogodke in s tem vplivati na mehanizme stvarnega sveta, vendar je glede tega previden zlasti na umetnostnem področju, kjer mu je bolj kot Comtovo predvidevanje po navadi važen estetski pogled na zgodovino, ki navezuje na romantično subjektivistični model historizma — zgodovina je podoba za duha, ki za svoje kontemplativno uživanje odkriva njeno mnogovrstnost, slikovitost in organsko enkratnost; zgodovina mu je v tem smislu subjektivna predstava.

Za posebno značilnega se v primerjavi med Comtovim pozitivizmom in Tainovim tipom literarne vede izkaže problem zgodovinske vede kot znanosti. Za Comta zgodovina sploh ni samostojna znanost, možna je samo kot sociologija, ki s pomočjo zgodovinske metode primerja zaporedna stanja v razvoju človeškega duha in socialne organizacije, s tem pa prihaja do zgodovinskih zakonov, ki so po svojem bistvu sociološki. Nasprotno je za Taina zgodovina samostojna veda, ki odkriva svoje lastne zakone, pri tem pa ni povezana s sociologijo, ampak s psihologijo, ki je Comte nikoli ni priznaval za pravo znanost. Taine vidi nalogo zgodovine v odkrivanju psiholoških sil, teženj, nagnjenj, ki oblikujejo podobo kake rase, naroda, obdobja; pri tem ji s pridom služijo zlasti dokumenti v obliki umetniških del. Po Tainu jih znanstvenik raziskuje s pomočjo opazovanja, toda takšno opazovanje je seveda samo posebna oblika psihološke introspekcije, ki jo je Comte s takšno vnemo odklanjal. Ko Taine razpravlja o grškem kiparstvu, nizozemskem slikarstvu ali pa o Balzacu, opazuje predvsem lastne doživljanje ob umetniških tvorbah; lastna psihološka stanja so mu gradivo za spoznavanje psiholoških stanj v umetnosti in literaturi, se pravi za spoznavanje duha kake rase, naroda ali dobe. V nasprotju s Comtom stoji Taine vseskozi na stališču »psihologije«, pravi predmet zgodovine in sploh humanističnih ved mu je »duh«. S svojim psihologizmom stopa v nasprotje s slehernim pravim pozitivizmom, zlasti s Comtovim, ki vidi možni predmet znanosti samo v zunanjem svetu, duh ali razum mu ostaja zunaj znanstvenega spoznanja.

Vendar se bistveni razloček med Comtovim pozitivizmom in Tainovo literarno vedo odkrije šele ob pojmovanju zakonov. Tudi za Taina je

obče v obliki zakona pravi predmet znanosti, ne pa posamezno, kot ga je poskušal zajeti v svojo literarno kritiko in zgodovino Sainte-Beuve. Toda Comtov pojem zakona je agnostično deskriptiven, saj vidi v njem samo konstantna razmerja, ki ne povedo ničesar o bistvu ali globljih vzrokih za pojavi; Tainu so zakoni znotraj pojavov, nekakšne sile, ki pojave povzročajo, jih oblikujejo kot notranja forma in sila — na primer zakon rase, ki je pravzaprav »duh« rase, tako da od znotraj prežema njene tvorbe in jim daje poseben, za raso značilen ustroj. Po vsem tem se v Tainovem pojmu zakona skriva še aristotelovski princip forme (energije, entelehije), vendar prenesen na novoveški pojem duha in subjektivnosti. V večini primerov se Tainov pojem zakona razkrije kot zakon duha, podobno kot pri Heglu; s Comtovega stališča razlaga pojave torej še s pomočjo abstraktnih metafizičnih bitnosti, ki nimajo opravlja s pravo znanstveno razlago.

Zdaj že ni več mogoče tajiti, da se v Tainovi zasnovi literarne vede skriva eklektičen sinkretizem, ki se ga pozitivizem drži po vrhu, pod njim pa se skrivajo odločilnejše idejne silnice. Od teh je najprej opazna bližina naravoslovnega materializma, saj Taine ob pozitivističnem sklicevanju na kemijo, fiziologijo in zlasti botaniko zgodovinske pojave ves čas vzporeja z naravnimi in jih poskuša determinirati s snovnimi dejavniki — z okoljem, klimo, telesno konstitucijo, hrano, z bojem z naravo, češ da vse to odločilno oblikuje človeka; s tem se mu seveda pozitivistični ideal deskripcije zvez med pojavi spreminja v kavzalni determinizem po načelih naravoslovnega materializma. Toda ta se Tainu zaradi še globljih vplivov Aristotelove, Spinozove in Heglove metafizike spravi sprevača v kavzalni determinizem duhovnega tipa, tako da imamo navsezadnje opravlja s pravim historičnim idealizmom,⁸ kar je Tainu oponesla že marksistična kritika v 19. stoletju.⁹ Da je takšna presoja prava, najbolje dokazuje Tainova teorija o treh determinantah, ki po njegovem odločilno sodelujejo v nastanku tipičnih lastnosti kakega umetniškega dela, tj. o rasi, okolju in zgodovinskem trenutku.⁹ Na videz so te determinante materialne sile, toda ob mnogih Tainovih primerih se izkaže, da je tisto, kar je v teh silah zares aktivno, duhovne narave; pod raso razume Taine dejansko »duha« rase, ki ga sicer od zunaj usmerjajo in spreminjajo tudi geografske in klimatske razmere, a je od vsega začetka vendarle že dan kot apriorna duhovna sila; pod okoljem je sicer resda zajeto tudi klimatsko, topografsko in geografsko okolje, vendar spadajo vanj še politični, socialni in religiozni pojavi, vse to pa po Tainovi lastni logiki spet ni nekaj snovnega, ampak prav tako duhovno kot rasa — ko okolje oblikuje raso, pravzaprav duh na različnih prevojnih stopnjah učinkuje sam nase in na svoje tvorbe; in končno tudi

⁸ Za marksistično kritiko Tainovega historičnega idealizma je važen zlasti spis *G. V. Plehanova* Prispevek k vprašanju o razvoju monističnega pogleda na zgodovino (slovenski prevod 1951).

⁹ Taine je svojo teorijo treh determinant razložil na več mestih, najjasneje in najbolj sistematično v uvodu k Zgodovini angleške literature, manj strnjeno in jasno v Filozofiji umetnosti. Analiza v tej razpravi se naslanja na prvi tekst.

zgodovinski trenutek, pod katerim razume Taine odvisnost kakega umetniškega dela od predhodne tradicije, ni kaj drugega kot posebna tvorba duha, saj je tudi ta tradicija⁶ duhovne narave. Tako se na dnu Tainove zasnove umetnostne in literarne vede pokaže poseben tip duhovne zgodovine, nastale po vzoru Heglove, vendar brez njegove racionalnosti, saj se je samorazvoj Heglovega duha pri Tainu spremenil v iracionalno razvijanje različnih, med sabo neodvisnih rasnih, miljejskih in zgodovinsko duhovnih sil, kar je v skladu z iracionalnostjo Tainove ideje o zgodovini.

Če se že v Tainovi teoriji umetnostne in literarne vede njegov pozitivizem kaže kot eklektičen spoj pozitivizma z naravoslovnim materializmom in historičnim idealizmom, pa še z nekaterimi bistvenimi predpostavkami evropske metafizike od Aristotela do Hegla, se to še v skrajnejši obliki razkrije v njegovi literarnozgodovinski praksi. V tej stopijo v ozadje nekatere splošne ideje Tainovega historičnega idealizma, ki jih že teoretično ni docela pojasnil, v ospredje se pa pomakne perspektiva romantične historiografije, njena estetska kontemplacija in zlasti psihologizem, oprt na kult umetnika in umetniške subjektivnosti sploh. Značilen primer za to je Tainov znameniti esej o Balzacu (1858). Primerjava s Tainovo teorijo kaže, da Balzaca ne pojasnjuje niti iz duha rase niti iz njegovega mesta v razvoju tradicije; okolje je zoženo na nekatere značilnosti Pariza in pariškega življenja, medtem ko o socialnih, političnih in časovnih sestavinah okolja skoraj ni sledu. Pač pa je študija zgrajena na predpostavki, da je Balzacovo literarno delo izraz njegove osebnosti, duha, značaja, temperamenta in mišljenja; Balzacova osebnost je vzrok, njegovo delo posledica. Gre za kavzalno zvezo, ki seveda ni zakon niti v Comtovem niti v Tainovem lastnem smislu, saj ne predstavlja konstantnega razmerja pa tudi ne determinante, ki bi imela pomen naravne sile in bi se dala preveriti z naravoslovno metodologijo. Taine ve o Balzacovi osebnosti največ iz njegovega literarnega dela, o vzroku sklepa torej iz posledice, kar je seveda neznanstveno. Razprava se torej giblje na ravni individualnega psihologizma, njen namen je odkriti, kako se Balzacova empirična psihologija pojavlja v podobah njegovega literarnega dela. Ta psihologija je seveda hipotetična konstrukcija, ki se ne da verificirati; njen smisel je doživetje Balzaca kot edinstvene, močne, slikovite subjektivnosti. Tainov odnos do nje je sicer na videz realističen, saj je v ničemer ne idealizira, toda v svojem jedru vendarle skriva romantičen občutek za barvitost in slikovitost »notranjega« sveta izredne osebnosti; gre mu za romantično estetsko kontemplacijo subjektivnega sveta. Temu primerno je tudi Tainov pristop h gradivu izrazito doživljajski, biografske podatke in sestavine Balzacovega dela oživlja z introspekcijo, na ravni esejističnega subjektivizma.

Opisane lastnosti so zadosten razlog, da tainizma ne po teoriji ne po praktični izvedbi ni mogoče imeti za pravi pozitivizem, pač pa za psevdopozitivizem, ki je s svojimi metafizičnimi predpostavkami, s svojim nihanjem med naravoslovnim materializmom in historičnim idealizmom, predvsem pa s psihologizmom, oprtim še na romantični subjektivizem, precej daleč od načel Comtovega pozitivizma in od možnosti, ki jih ta načela odmerjajo literarni vedi. To pa ne velja samo za Taina, ampak

bolj ali manj za vso evropsko pozitivistično literarno zgodovino s konca 19. in začetka 20. stoletja, ki pridevek pozitivistična zasluži samo pogojno, dejansko pa ji je temelj psevdopozitivizem.

Wilhelm Scherer s šolo, ki je v svojem času za več desetletij obvladala nemško in tudi avstrijsko literarno vedo, z vplivi pa segla v sosedne dežele, med drugim tudi v nastajanje slovenske literarne zgodovine, je najboljši primer, kako se pod pozitivističnim videzom skriva heterogena mešanica sestavin, ki so samo na videz združene v skladno celoto.¹⁰ O tem pričuje že geneza teh prvin, saj se je Scherer oblikoval predvsem iz izročila nemške filologije, kar je njegovo šolo močno usmerilo v biografiko, bibliografiko in tekstno kritiko, nato pa še iz Herderja in Goetheja oziroma iz njunega organicizma; tem vplivom so se pridružile prvine nacionalizma in liberalizma 19. stoletja, in nazadnje še spodbude pozitivizma in naravoslovnega materializma od Comta, Milla in Taina do Buckla. V svoji teoriji literarne vede Scherer niha med spodbudami, iz katerih je izšel; kot pri Tainu se tudi pri njem pozitivizem neprestano sprevača v naravoslovni materializem ali v historični idealizem, vselej pa v smeri psihologizma. Ko je leta 1865 ocenjeval Hettnerjevo *Literaturgeschichte des 18. Jahrhunderts*, je za glavno historično kategorijo označil kavzalnost, vendar je ni opredelil v smislu Comtovega konstantnega razmerja, ampak kot motivacijo v psihološkem smislu; s tem je ostal bližji Tainovi psihologiji rase, okolja in zgodovinskega trenutka, pa vendar tako, da je psihološke zveze razumel predvsem individualno psihološko.¹¹ Na mesto običnih oblik duha (rase, naroda, obdobja) postavlja psihologijo individualnega avtorja, tako da mu ostane pravi predmet literarne vede le še individualna psihologija. Drugače je načela literarne vede zastavil v predgovoru k spisu *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, saj v njem terja, da je potrebno s stališča kavzalnega determinizma, po vzoru naravoslovnih ved raziskovati duhovne sile, ki usmerjajo razvoj, to pa zato, da bi jih obvladali v korist nacionalne politike; vse to je blizu Comtu, toda tako, da prenaša njegov utilitarni model znanosti v območje liberalnega nacionalizma s konca 19. stoletja.¹² Podobno se je v članku *Die neue Generation* v duhu Comtovih načel izrekel za agnosticizem, češ da se mora spoznavanje omejiti na ugotavljanje dejstev, te je pa treba izvesti na učinkujoče sile, ki se pojavljajo kot zakon; toda že tu Schererjev pojem zakona iz čistega pozitivizma podobno kot pri Tainu zaniha v smer naravoslovnega materializma ali celo klasične metafizike.¹³ Posebno značilna za Schererjev psevdopozitivizem je njegova znamenita formula o treh silnicah v raziskavi kakega avtorja — »Erebrtes, Erlertes, Erlebtes« (podedovano,

¹⁰ O Schererju in formiranju njegovih literarnozgodovinskih nazorov podrobno razpravlja Peter Salm v knjigi *Drei Richtungen der Literaturwissenschaft* (Scherer, Walzel, Staiger), 1970. Vendar se ne spušča v obravnavano problematiko.

¹¹ Schererjeva kritika Hettnerja je ponovno objavljena v zborniku V. Žmegač, *Methoden der deutschen Literaturwissenschaft*, 1971.

¹² Wilhelm Scherer, *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, 1868.

¹³ Schererjev članek *Die neue Generation* je bil ponovno objavljen v Žmegačevem zborniku.

naučeno, doživeto); po tej formuli je potrebno slehernega pisca raziskati najprej glede na podedovane lastnosti družine in rodu, nato iz njegove vzgoje, razgledanosti in najrazličnejših vplivov, in nazadnje s pomočjo njegovih doživljajev, življenja in subjektivnosti. Na videz spominja formula na Tainovo trojico rase, okolja in momenta, vendar so to zares splošne psihološke determinante, ki veljajo za najširše zgodovinske komplekse narodov, družb ali dob, zato so zakoni v smislu občega; nasprotno pa Schererjeva formula velja za posameznika in za individualno psihologijo. Namesto splošnih kavzalnih zvez ji ostajajo samo še posamezne, singularne in s tem naključne kavzalne zveze, ki se ne dajo empirično preveriti, pa tudi ne deduktivno izkazati kot nujne. S tem izginjajo iz literarne vede zakoni v pravem smislu, ostaja ji samo deskripcija singularnih psiholoških zvez med delom in njegovim avtorjem, med posameznimi teksti in posameznimi doživljaji avtorjeve osebnosti oziroma njegovo biografijo; ti so resda postavljeni v širši kulturni, socialni ali politični okvir, toda ta jim je od zunaj dodan, saj individualnega duha po tej metodi iz takšnega okvira ni mogoče izvesti.

Schererjeva praksa je v skladu s heterogenostjo njegovega načelnega programa, pri tem pa vendarle tudi v nji prevlada biografski psihologizem. Samo izjemoma je poskušal najti konstantna razmerja v Comtovem smislu kot osnovo za zakoniti literarni razvoj, na primer s teorijo o cikličnem razvoju nemške literature, ki da vsakih šeststo let doživlja vzpone in padce, kar omogoča čisto v Comtovem duhu predvidevati prihodnji razvoj.¹⁴ Vendar ostaja dvomljivo, ali je takšna ciklična zakonitost sploh primerljiva s konstantnimi razmerji Comtovega tipa ali pa gre tudi zdaj za iracionalne sile, ki jih je mogoče opravičiti samo s stališča naravoslovnega materializma ali pa tradicionalne metafizike. Sicer pa Scherer v svoji literarnozgodovinski praksi, zlasti v osrednjem delu *Geschichte der deutschen Literatur* uporablja večidel biografsko psihološko naracijo v smislu načel, na katerih je zasnoval Goethe avtobiografijo *Dichtung und Wahrheit*. Zato sledi avtorjevi biografiji, rekonstruira njegove doživljaje, interpretira biografska dejstva; hkrati mu literarna dela služijo kot dokument, nastal iz doživljajev, prav zato pa z njihovo pomočjo razložljiv. Podobno kot pri Tainu, vendar na pretežno individualni ravni, se tudi zdaj literarna veda oblikuje iz romantično psihologističnega podoživljanja velike osebnosti; temu se pri Schererju pridružuje upoštevanje njenega nacionalnega pomena; od tod upravičenost teze, da je Schererjev vidik nastal iz spojitve romantičnega subjektivizma in pa liberalnega nacionalizma 19. stoletja.

Ob Schererju se ustroj tako imenovane pozitivistične literarne vede s konca 19. in začetka 20. stoletja znova razkrije kot psevdopozitivizem, v katerem je pravega pozitivizma v smislu Comta malo, več pa predpozitivističnih sestavin; mednje je potrebno šteti zlasti prevladujoči biografski psihologizem, ki se je pri Tainu pojavljal sicer tudi kot širša psihologija rase, naroda, družbe in obdobja, a se že pri njem, še bolj pa pri njegovih naslednikih zožil na biografski psihologizem individua.

¹⁴ Scherer je svojo teorijo razložil predvsem na začetku svojega glavnega dela *Geschichte der deutschen Literatur*, 1883.

S svojim psihologizmom, zlasti pa z njegovo redukcijo na individualno psihologijo na introspektivno opisovanje doživljajev ob avtorjevi biografiji in njegovih delih, je takšna veda seveda docela zunaj pozitivističnih načel o bistvu znanosti, saj ne išče zakonov v smislu konstantnih razmerij, pač pa ostaja na ravni psihološke neracije ali pa biografske, bibliografske in tekstnokritične faktografije, kar že po Comtu ne more veljati za znanost.

Ustroj takšnega psevdopozitivizma je morda najnazorneje viden v programu Schererjeve šole, kot ga je Erich Schmidt formuliral v nastopnem dunajskem predavanju leta 1880, *Wege und Ziele der deutschen Literaturgeschichte*.¹⁵ Natančna analiza programa kaže, da je nastal iz spoja vsaj treh raznorodnih sestavin — najprej iz filoloških disciplin, zlasti biografike, bibliografike in tekstne kritike, ki se jim pridružujeta še deskriptivna metrika in stilistika, kot tistih temeljnih disciplin, ki naj dajo literarni vedi trdno faktografsko podlago in izhodišče, zato jim pripada v njenem okviru razmeroma veliko delovno področje; nato psihologizem z iskanjem kavzalnih zvez med literarnimi deli in osebnostjo avtorja po Schererjevi formuli podedovanega, priučenega in doživljenega, deloma pa tudi z iskanjem nadindividualnih psiholoških tvorb, kot je plemenski ali narodni duh, kar je v zvezi z Tainovo psihologijo »rase« — ta psihologizem je torej povezan z moralnimi in nacionalnimi vidiki, s tem pa aktualistično, ideološko obarvan; in nazadnje je manj važna sestavina tega programa še pozitivistično iskanje konstantnih razmerij v razvoju literarnih pojavov — podobno kot je Scherer iskal v zgodovini nemške literature ciklični ritem za vsakih šeststo let, išče Schmidt zakonito menjavanje »moških« in »ženskih« obdobj, toda tudi tu se pravi pozitivizem sprevača v naravoslovni materializem, razen tega pa je najmanj značilen del programa. In tako prevladujeta v njem prvi dve komponenti — filološka akribija in pa individualni psihologizem, ki se uveljavlja v obliki biografsko subjektivne deskripcije in podoživljajoče naracije. Tak psihologizem se v tem programu postavlja v okvir nacionalnih premis, vrednost literarne osebnosti in njenega dela mu je določena tudi s pomenom, ki ji gre s stališča narodnega »duha«. Romantične doživljajske kategorije se s tem vraščajo v realnopolitično ideologijo nacionalizma s konca 19. stoletja.

Schererjeva šola in z njo Schmidtov program sta bila posredno ali neposredno pomembna za nastajanje slovenske literarne vede, zlasti literarne zgodovine, ki je tudi pri nas polagoma obveljala za pozitivistično, čeprav jo je podobno kot v Evropi mogoče označiti kvečjemu s psevdopozitivizmom. Takšno jo predstavljajo predvsem spisi Ivana Prijateljca, Franceta Kidriča, Ivana Grafenauerja, njihovih sodobnikov in naslednikov, saj se ta smer v slovenski literarni vedi nadaljuje vse do današnjega časa. Podobno kot v evropskih različicah istega literarno-zgodovinskega toka je tudi v nji opaziti predvsem močno navezanost na filološke discipline z ene strani, z druge pa biografski psihologizem v

¹⁵ Tekst je bil v okrnjeni obliki ponovno objavljen pri K. O. Conradyju, *Einführung in die neuere deutsche Literaturwissenschaft*, 1966.

službi nacionalne miselnosti. Pozitivističnega ukvarjanja z zakoni, s konstantnimi razmerji in cikličnimi zakonitostmi je tudi v slovenski literarni vedi tega časa zelo malo; in kjer ga je najti, izkazuje enake psevdopozitivistične lastnosti kot pri Tainu in Schererju.

Zdaj že klasičen primer takšnih, vsaj na videz pozitivističnih teženj v slovenski literarni vedi je Prijateljovo delo *Janko Kersnik, njega delo in doba*, predvsem s prvimi poglavji, saj je ta spis v svojem osredju pretežno kulturnopolitičen prikaz dobe na osnovi dokumentov, časnikov in korespondence.¹⁶ Toda vsaj z začetnimi poglavji je Prijateljovo delo prav gotovo reprezentativen poskus očrtati avtorja v smislu Tainovih in Schererjevih formul o rasi, okolju, trenutku oziroma podedovanem, priučenem in doživljenem. Že na prvi pogled je seveda videti, da je Prijateljova obravnava Kersnikove osebnosti bližja Schererjevi formuli, kar pomeni, da tudi Prijatelju pri razbiranju dejavnikov, ki so oblikovali Kersnika, ne gre za splošne zakone v smislu Tainovih na videz naravoslovno materialističnih, v bistvu pa historično idealističnih determinant, se pravi za psihologijo naroda, družbe ali zgodovinskega razvoja v najširšem smislu, ampak zgolj za silnice, iz katerih naj se pojasni individualna psihologija, ne da bi se dale empirično ali deduktivno preverjati.

Prijatelj si je za prvo silnico izbral »pokrajino«, to pa tako, da v obliki impresionističnega orisa postavlja pred bralca naravno, krajinsko in zgodovinsko okolje od Domžal do Lukovice. Vendar ne samo zato, ker bi se ob njem dala razbirati motivika Kersnikovih povesti in njihova scenerija, ampak da bi iz pokrajine kavzalno izvêdel pisateljevo individualno psihologijo. To dela tako, da psihologijo realnega, »živega« avtorja enači s psihologijo pripovedovalca v njegovih delih. Na osnovi takšne predpostavke ugotavlja najprej »duhovno« vsebino krajinskega okolja: »Splošni značaj Kersnikove pokrajine je veselo-ljubek.« Nato pa sklepa: »To je pokrajina, ki se je v nji formiral duh Janka Kersnika. Paralela med splošnimi potezami tega miljeja in zunanjim obrazom duševne organizacije pisatelja je tako očevidna, da se človeku nehote vsiljuje pod pero.«

Današnjemu bralcu je seveda na prvi pogled jasno, da je Prijateljova psihološka avtopsija Kersnikovega krajinskega okolja zgolj subjektiven doživljaj, postavljen z introspekcijo in nato projiciran v Kersnikovo osebnost oziroma delo. Na tem mestu so seveda zanimivejši osnovni pojmi, s katerimi si Prijatelj pomaga, in predpostavke, iz katerih izhaja. Ti pojmi so »duh« in »duševna organizacija«, predpostavka pa, da se »duh« formira v »zunanjem svetu«, oziroma da obstaja med obojim paralelnost. S tem se odpira vprašanje, ali je torej »duh« posledica zunanjega okolja ali pa gre med njima za paralelnost v pravem pomenu besede, in zlasti, od kod vzporednost med avtorjevim duhom in pokrajino, v kateri se je rodil in zrasel. Prav v teh stvareh je Prijatelj nejasen ali negotov; sam govori o vzporednosti, kar bi kazalo, da stoji podobno kot Taine na stališču psihofizičnega paralelizma, kot da se ne more odločiti niti za

¹⁶ Ivan Prijatelj, Janko Kersnik njega delo in doba, 1910–1914. Za oznako tega dela je treba primerjati še uvod A. Slodnjaka v izdajo Ivan Prijatelj, Izbrani eseji in razprave, 1952.

idealistično niti za materialistično razlago. Sicer pa najbrž opisanega razmerja med »duhom« pokrajine in pa pisateljevo subjektivnostjo ne jemlje znanstveno preveč natančno, kaj šele da bi si ga filozofsko pojasnil, ker mu gre pač za esejistično sporočanje vtisov ob obojem, za psihologiziranje in introspekcijo. S tem se seveda Prijateljev psihologizem še bolj odmika v smer subjektivistične kontemplacije individualnega, čeprav načelno še zmeraj v okviru psihologije krajinskega ali plemenskega »duha«, na katerega je kazal že Schmidtov program.

Drugo poglavje Prijateljve monografije z naslovom »Dom in rod« ustreza bolj kot Tainovi teoriji rase Schererjevemu pojmu podedovanega, saj tudi Prijatelju ne gre za rasne ali narodne občosti, pač pa za individualno psihologijo oseb, ki šele kot vsota ustvarjajo posebno družinsko psihologijo; ta naj bi bila iztočnica za individualno posebnost Kersnikovega duha. Poglavje vsebuje raziskavo Kersnikovih prednikov, to pa tako, da jih prek njihove zunanje biografije psihološko karakterizira. Način označevanja je razviden iz Prijateljvega sklepa: »V Kersnikovi krvi so se torej blagodejno mešali najrazličnejši elementi: uglajeni aristokratizem saksonskih plemičev Höffernov in krepka volja slovenskega inteligenta s kmetov drja. Burgerja, oblagodarjena z duševno gibčnostjo njegove žene Italijanke na eni strani, na drugi pa naravoljubna idealnost sinu Prešernove ožje domovine profesorja Kersnika, čigar žena je bila zopet iz dežele, kjer je doma gracija in živahnost, iz — Italije. Pridenimo zraven še prirodni milje, v katerem je vzrastel Kersnik, in jasen nam bo oni lahkotni, fini, elegantni in čustveno navdahnjeni duh, ki sestavlja duševno fiziognomijo našega pisatelja.« Če odštejemo zunanje sestavine, ki kažejo na naravoslovni materializem s poudarjanjem fiziologije, je Prijateljva obravnava »dednosti« vseskozi psihologistična na ravni shematične nacionalne in socialne psihologije, ki se ne opira na stvarno empirično gradivo, ampak uporablja splošne krilatice, topose in klišeje (v krvi, duševna gibčnost, naravoljubna idealnost, gracija, volja ipd.). Čeprav poskuša determinirati po kavzalnih načelih, ne pride do jasnega determinizma; z rodом in okoljem samó pojasnjuje pisateljevo psiho, ne da bi jo zares izvedel iz fiziologije ali zunanje empirije. Podobno kot Taine in Scherer stoji tudi Prijatelj na stališču psihofizičnega paralelizma; izvor vseh svojih stvaritev je »duh« sam, ki se po nerazložljivih zakonih giblje vzporedno z zunanjim svetom. Namesto s pravim pozitivizmom imamo spet opravka s psihologizmom, ki poteka še iz romantičnega subjektivizma, predvsem seveda iz predpostavke, da je literarno delo izraz, ogledalo, podoba avtorjeve duševnosti; od tod tudi Prijatelju postopek psihološke naracije, ki s pomočjo biografije obnavlja pisateljeva duševna stanja; dokumenti so takšni metodi samo vzmet za psihologistične orise in za doživljajsko pripoved o nastajanju literarnih del. Ta postopek je po Prijatelju prevzel in ohranil dobršen del slovenske literarne zgodovine do novejših časov.

S tem se pa razpravljanje o pozitivizmu v literarni vedi že dokončno izteka v dvoje splošnejših ugotovitev, od katerih zadeva prva njegovo slovensko usodo, druga pa sega v najširši evropski okvir. Tudi slovenska literarna zgodovina, ki velja že nekaj desetletij za pozitivistično, je po

svojem bistvu del tistega psevdopozitivizma, ki je bolj v nasprotju kot pa skladno z načeli Comtove doktrine poskušal iz romantičnega subjektivizma ustvariti literarno vedo v obliki individualne psihologije umetnika in njegovega dela; takšen biografski psihologizem je cepil na liberalno idejo narodnega duha, ki da je vsota največjih umetniških osebnosti. Vse to pa je samo ponovno potrdilo za splošno tezo, da se pozitivizem v literarni vedi s konca 19. in z začetka 20. stoletja ne samo pri Slovencih, ampak tudi v Evropi ni uveljavil po svojih pristnih načelih. Njegovo pravo uresničenje predstavlja najbrž šele literarna sociologija, kakršno je v zadnjih desetletjih izoblikovala zlasti francoska literarna veda. Toda v tem stoletju se je stari pozitivizem Comtovega tipa že tudi bistveno spremenil in se prelevil v neopozitivizem, ki mu v literarni vedi ustrezajo čisto nove, odločilne, za bistvo pozitivizma še veliko značilnejše težnje. Te pa so za usodo sodobne literarne vede tako pomembne, da terjajo posebno raziskavo in obravnavo.

РЕЗЮМЕ

Исходным положением статьи является констатация, что литературоведение в большинстве случаев подразумевает под понятием «позитивизм» фактографию биографического, библиографического или текстологического типа и что такое понимание проблематично, так как уже О. Конт полагал, что такая фактография противоречит идеалам науки; кроме того современные теоретики указывают на необходимость установления позитивизма в литературоведении в более существенном плане литературоведения, т. е. в плане его метафизических предпосылок. На вопрос, что такое позитивизм в литературоведении, статья пытается ответить помощью анализа и сопоставления позитивистской системы Конта, философии искусства Тэна, истории литературы Шерера и программы его школы, наконец и репрезентативного примера словенской истории литературы — монографии И. Приятеля о Я. Керснике. Рассматривая Конта, статья приходит к выводу, что из его учения о сути науки, о законах и классификации научных дисциплин следует, что литературоведение не может существовать как фундаментальная наука, самостоятельно открывающая законы своей области; литературоведение как наука невозможна и на основании психологизма, так как Конт не принимает ни одной из форм субъективного и интроспективного подхода; итак, возможно с позитивистской точки зрения представить себе литературоведение лишь как секундарную науку на базе социологии, т. е. как эмпиричную литературоведческую социологию, какую пытался сформировать в 20-м веке между прочими и Р. Эскарпи. В сопоставлении с Контом показывается литературно-историческая и эстетическо-теоретическая система И. Тэна как псевдопозитивизм, уходящий от принципов Конта со своим психологизмом, традиционным пониманием законов и с историческим идеализмом, особенно заметным в его теории трех детерминант. Содержание и метод его истории литературы сближают Тэна с романтичным субъективизмом, культом искусства, созерцанием цивилизации и духовного творчества прошлого, с иррациональной романтической философией истории, что все по

своему характеру предпозитивистское или даже противоречит основным принципам позитивистской системы. Обозначение эклектичности можно с еще более полным правом употреблять в связи с литературно-историческим направлением, которому положил начало в Германии и Австрии В. Шерер со своей школой; и в его учении присоединяются элементы позитивизма и эстетствоведческого материализма психологизму, который здесь уже ограничился в рамках индивидуальной психологии и потерял амбиции открывать общие законы развития искусства. Это направление вполне оформилось в программе школы Шерера, которую разработал Е. Шмидт; он поставил литературоведение в границы филологической дисциплины и биографического психологизма, опертого на идеологию либерального национализма; таким образом он очень отдалился от подлинных принципов позитивизма. Из учений Тэна, школы Шерера и современного русского литературоведения произошла косвенным путем в начале 20-го века и словенская история литературы — ее лучший представитель И. Приятель основал свою монографию о Я. Кернике на таких же эклектичных духовных основах; вместо позитивистской теории законов он следует биографическому психологизму, субъективной интроспекции и методу психологически восприимчивой нарации. Вместо настоящего позитивизма таким образом встречается в европейском и словенском литературоведении конца 19-го и начала 20-го вв. прежде всего псевдопозитивизм. Литературоведение, вполне отвечающее позитивистским принципам, появляется только в 20-м веке с возникновением эмпирической социологии литературы и особенно с возникновением тех направлений в литературоведении, которые получают свои инспирации от неопозитивизма и которым мы в статье еще не посвятили нашего внимания.

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

TUJE GLASOVNE PRVINE V SLOVENSKEM SLOVARJU TUJK*

Verbinčev Slovar tujk je prvič izšel leta 1968. Napisal ga je neslavist, ki je »g/loboko hvaležnost /.../ dolžan /.../ Janezu Gradišniku za nesebično pomoč, predvsem za skrben pregled zajetnega rokopisa pred tiskom in številne dragocene popravke in nasvete«. Z jezikoslovne strani je avtor našel »vso podporo« pri Avguštinu Pirnatu, ki mu je pomagal pri redakciji rokopisa, Franc Pipan pa mu je rokopis lektoriral.

V uvodu slovarja je zapisano, da je v slovarju skoraj 30 000 gesel. Pri izbiri gesel se je avtor »oziral predvsem na to, katere tujke se v praksi /.../ bolj ali manj rabijo«. Ta gesla so pač tujke, zlasti iz zahodnoevropskega kulturnega območja. Poleg tega je avtor v slovar zajel še »citate in širše naravoslovne, filozofske ipd. pojme, npr. tipa Kampf ums Dasein«. Sklepati torej smemo, da tujke niso gesla kot že omenjeni Kampf ums Dasein, poleg tega pa zvemo, »da včasih ni prave meje med tujko in izposojenko«. Zvemo še za »tujke v preprostem govoru, ki se spreminjajo po naših glasovnih zakonih«, npr. dohtar.

Za našo temo so važne naslednje kritične pripombe k Verbinčevemu pisanju o tujkah.¹

1. Verbinc ni zadostno definiral osnovne enote svojega slovarja, tj. tega, kaj naj bi tujka bila in kaj ne. Svoje pojmovanje tujke opira na Breznikovo izročilo, ki pa ga je kot subjektivistično treba zavreči.² Neizčiščenost besede tujka je slovarju prineslo nejasnost v tem smislu, da ne loči tujk od citatnih besed³ in citatov (prim. beatnik -a /.../ angl. proti centrum gravitatis /.../ lat., oboje obravnavano kot citatno, a je beatnik gotovo tujka, kar dokazuje že varianta bitnik v slovarju samem). Tu homo delali s pojmom prevzeto in citatno. Prevzeta beseda je ali *tujka*, kadar v čemerkoli še ni prilagojena domačim besedam, ali v pisavi, ali v izgovoru ali v oblikoslovju (imenujemo jo

* France Verbinc, Slovar tujk, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1970.

¹ Ta del je narejen po razširjeni pisni in ustni formulaciji *Jožeta Toporišiča* iz maja 1974.

² Prim. članek *J. Toporišiča*, Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika, SRL XX.

³ Prva določna definicija pojma citatne besede je v sestavku Nekaj stališč k odprtim pravopisnim in pravorečnim problemom (JiS 1968, 185) *J. Toporišiča*, nadalje v *Toporišičevem* članku Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ I (SRL 1971, 65). Prim. tudi odgovor *Jakoba Riglerja*, H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ (SRL 1971, 452). Tu je dodano, da o statusu citatnosti besede odloča poleg pregibanja tudi stopnja vraščenosti besede v slovenski jezik z razširjenostjo in frekvenco uporabe. To je pomembno za tiste prevzete prislove, ki jih kljub temu, da niso pregibni, lahko smatramo za na pol citatne.

lahko tudi na *pol citatna*; ta izraz je zlasti primeren za tuja lastna imena; v nadaljnji obravnavi bo uporabljen ta izraz) ali pa *sposojenka*, kadar je popolnoma prilagojena slovenskemu jezikovnemu ustroju (taka beseda je npr. sputnik, pa tudi lastna imena kot Kristus ipd.). Citatne besede niso sprejete v slovenski jezik, ampak le v slovensko besedilo, ohranjajo pa vse lastnosti izvornega jezika (npr. darovi naše almae matris).

2. Kdaj je prvotno neslovenska beseda (ali besedna zveza) tujka, tj. del slovenskega slovarja, kdaj pa samo del kakega besedila? Del obrobne slovenskega slovarja postane, kakor hitro se pojavi v slovenskem besedilu, pa za pojem, ki ga zaznamuje, še nimamo ustreznega poimenovanja. Svoj status v okviru slovenskega besedišča si utrdi, ko se v besedilu pojavlja večkrat, še bolj, če je krog njenih uporabnikov širok, morda celo vsenaroden (npr. najlon). Če ima prvotno neavtohtona beseda ob vstopu v slovensko besedilo v slovenskem jeziku domačo dvojnico, se čuti kot leksikalno citatna, *izgovorno* pa ne, če v njej ni glasov ali naglasa, različnih od slovenskih. Kot stilna varianta slovenskega slovarja se čuti, če se v slovenskem besedilu pogosteje rabi (kot konkurenca domači besedi). S tem je že v statusu tujke oz. sposojenke. Citatne ostanejo samo tiste besede, ki jih pisci obravnavajo kot take. Teh je sorazmerno malo. Trden status citatnosti imajo le nepregibne besede, pregibne pa le izjemoma, tj. če ohranijo pregibanje v izvorni obliki. (Tako npr. veljata imenovalnika besede *gentleman* za citatna, če je množina *gentlemen*, in za na pol citatna, če je množina *gentlemani*; če pa imamo obliki *džentlemen -i*, je ta beseda že povsem prilagojena slovenskemu knjižnemu jeziku, torej sposojenka. Na pol citatna so tudi tuja lastna imena, pisana na tuji način, npr. *Shakespeareja*, *Mauroisa*; podomačena so npr. *Kalvin*, *Čikago* itd.)

3. Tujka teži k statusu sposojenke gotovo tedaj, če je edino poimenovanje za dano predmetnost, sicer pa tedaj, ko je v t. i. strokovnem in zlasti nestrokovnem slovarju. Že tedaj, ko je zapisana v tuji pisni podobi, si večinoma pridobi domačo izgovorno podobo, tj. status izgovorne sposojenke, kot edino poimenovanje za dano predmetnost iz pisno strokovnega in zlasti nestrokovnega slovarja pa hoče načeloma imeti tudi slovenskemu avtohtonemu besedju enako pisavo.

V nadaljnji obravnavi se omejujem samo na tiste tuje oz. na pol citatne besede, ki jim je Verbinč v slovarju predpisal neslovenski izgovor. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je o izgovoru tujk zapisano (§ 177, str. XXIV): »Izgovor tujih in narečnih besed je podan po glasovnem sistemu knjižnega jezika. Če pa velja beseda v tuji pisni podobi za citatno besedo, se lahko izgovarja tudi po glasovnem sistemu jezika, iz katerega je prevzeta.« — Za na pol citatne besede torej velja, da se izgovarjajo po glasovnem sistemu knjižnega jezika. S tega stališča sem pregledala Slovar tujk in iz njega izpisala vse tiste na pol citatne besede, katerih izgovor ne ustreza temu načelu.⁴

Najprej pa moram podati kratek pregled *slovenskega glasovnega sestava*:⁵ v knjižnem jeziku je 8 *samoglasniških* fonemov, od katerih so naglašeni /i/, /ε/,

⁴ Izpis je stremel po popolnosti, možen pa je tudi kakšen spregled.

⁵ Slovenski glasovni sestav je povzet po razpravi *Jožeta Toporišiča*, Stilna vrednost glasovnih, prozodijskih, (pravo)pisnih, morfemskih in naglasnih variant slovenskega knjižnega jezika, SRL 1973/2.

/a/, /ɔ/ in /u/ dolgi ali kratki, /e/ in /o/ sta samo dolga, /ə/ pa je kratek. Nena-glašeni samoglasniki so samo kratki, e in o sta po kvaliteti široka. V nezadnjem (ali needinem) zlogu so naglašeni samoglasniki dolgi, le izjemoma v čisto do-ločenih kategorijah kratki. Nevtralna /e/ in /o/ sta pozicijski varianti širokih /ɛ/ in /ɔ/; /e/ se uporablja pred istozložnim /j/, /o/ pa pred istozložnim /v/, tj. [ɥ]. Prosti varianti kratkih /i/ in /u/ sta /I/ in /U/. Varianta osnovnega alofona /a/, tj. [ʌ], pa je živa zlasti v zbornem izgovoru področij z narečno podstavo, ki pozna vokalno redukcijo. Redoma se pojavlja v zadnjem (edinem) naglašenem zlogu ([brʌt bra:ta]).

Soglasniki: slovenščina ima 21 osnovnih fonemov: /m/, /n/, /r/, /l/, /j/ in /v/ — zvočniki: /p/, /b/, /f/, /t/, /d/, /s/, /z/, /c/, /ʃ/, /ʒ/, /č/, /dž/, /k/, /g/, /h/ — ne-zvočniki. Načeloma imajo le položajne variante. Navajam le tiste, ki pridejo v poštev pri nadaljnji obravnavi: Fonem /n/ ima položajno varianto [ŋ], ki na-stopa pred velarnimi soglasniki, ni pa samostojen fonem. Fonem /v/ ima na-slednje variante: [v-r-a-ɥ] Pred samoglasniki je edina mogoča varianta [v] (voda, siva); [r] nastopa ne za samoglasnikom pred zvencim soglasnikom (vzeti); [a] ne za samoglasnikom pred nezvencim soglasnikom (vsak, pred-vešem). V počasnem govoru je namesto [r] in [a] dostikrat [u]. [ɥ] nastopa za samoglasnikom, in sicer na koncu besed ali pred soglasniki (siv, sivkast). Važna je distribucija nezvočnikov. Na koncu besede, kadar prva beseda ni predlog ali predpona, naslednja beseda pa se začneja s samoglasnikom ali zvočnikom, in sploh sredi besede pred nezvencim nezvočnikom so možni samo nezvenci nezvočniki. — Knjižni jezik nima diftongov.

V Slovarju tujk sem našla 186 na pol citatnih besed,⁶ katerih izgovor se ne sklada s slovenskim glasovnim sestavom. Največ jih je iz angleščine (129) in iz francoščine (45), iz nemščine je 7 primerov, iz španščine 3, iz italijanščine, švedščine, afrikanščine in norveščine pa po 1 primer. Pregled po posameznih jezikih: iz angleščine so: *alderman, badminton, banjo, barman, barrel, best-seller, bluestocking, brandy, Broadway, camp, catchup, chancellor, charleston, cherry brandy, chesterfield, Commonwealth, computer, country, covercoat, cutaway, dancing, dandy, darling, Davisov..., destroyer, digest, Downing Street, dumping, eagle, earl, Empire, engineering, esquire, explorer, ferryboat, fight, foul, freeholder, gang, garden party, gentleman, gocart, grapefruit, green-horn, handicap, hansom, happy end, hobby, jazz, jersey, jingo, jobber, joker, knight, knockout, label, landlord, landrover, laser, leader, liftboy, Lloyd, lunch, madison, management, manhattan, match, maxwell, oddfellow, Old Bailey, onestep, out, outsider, Paddy, petticoat, petting, playboy, pop-art, porridge, pound, quiz, raid, railroad, railway, ranger, run, selfgovernment, selfmademan, selfservice, show, sir, slang, sliding, slum, slump, speedway, spitfire, sportsman, squatter, squire, starfighter, steeplechase, store, stout, supermarket, swing, tailor, taylorizem, teamwork, teenager, thriller, toast, tweed, twill, twist, Wall Street, warp, watercloset, waterproof, wealden, webster, western, westinghouse, whig, yankee, yakeeizem, yeoman, yeomanry.* — Iz francoščine so: *aperçu, arrondissement, Bellevue, brumaire, calcul, camp, cercle, chanson, coiffeur, conférencier,*

⁶ Za kriterij, ali je beseda na pol citatna, sem vzela fleksijo, ki je navedena v slovarju. Obravnavam pa tudi nekaj primerov, ki so v slovarju označeni kot nesklonljivi, vendar mislim, da se že sklanjajo (prim. SSKJ), npr. *cherry brandy, grand prix, grape fruit, happy end.*

coulomb, curie, Dandin, dauphin, début, dessin, diseur, doyen, écu, enjambement, entrée, entrefilet, entrevue, etuda, fainéant, franglais, frontispice, fructidor, grand prix, grandseigneur, japon, lambris, lotion, menu, nivôse, peugeot, pluviôse, poilu, ravelin, tailleur, teint, ventôse, voyerizem. — Iz nemščine so: *blitzkrieg, führer, gauleiter, meistersang, Reichstag, Schutzbund, spiessbürger.* — Iz španščine so: *Dulcinea, estancia, sierra.* — Iz italijanščine je: *addio*, iz švedščine *ångström*, iz afrikanščine *apartheid* in iz norveščine *skikjøring*.

V uvodu Slovarja tujk (str. 13, poglavje VI) so navedena *transkripcijska znamenja*, ki so v slovarju uporabljena. Zapisano je: »Pri vseh pojmi in besednih zvezah, ki jih srečujemo v izvorni tuji obliki, je navedena v poševnem oklepaju izreka. Izreka se na splošno naslanja na naš glasovni sestav, vendar so nekateri glasovi drugačni od naših.«⁷

Uporabljena so znamenja mednarodne fonetične transkripcije. Poleg znamenj, ki so v navadi tudi za zapisovanje fonemov slovenskega knjižnega jezika, je v preglednici nekaj znamenj, ki jih v slovenskem knjižnem jeziku nimamo: *æ* za široki kratki *e* (tj. /ɛ/), *œ* za glas med *o* in *e*, *ø* in *ü* za labializirana sprednjejezična samoglasnika, *ʒ* in *θ* za medzobna pripornika. Z vijugo (~) nad samoglasnikom je označen nosnik.

V preglednici transkripcijskih znamenj je precej napak: /ɔ:/ je v standardni angleščini znak za dolgi ozki *o*, (v ameriški angleščini res za širokega); angleščina tudi nima fonema /æ/, pač pa /ɜ:/, ki nastopa pred t. i. *nemim r*; /ŋ/ v angleščini nastopa tudi sredi besede pred samoglasnikom, npr. *singing* /'sɪŋɪŋ/, in pred velari, npr. *yankee* /'jæŋki:/; v angleščini tudi ni *polglasnega r*, pač pa je *nemi r*, (mute *r*), oziroma *vezni r* (linking *r*), ki pa nastopa samo na koncu besede, če se naslednja beseda začne s samoglasnikom.

Verbinc tudi meša pojma *poudarek* in *naglas*. V istem stavku ima za naglas uporabljena oba pojma. Nerodno je tudi to, da je mesto naglasa označeno za naglašeni zlogom.

Nikjer tudi ni zapisano, ali gre v slovarju za fonemsko ali fonetično transkripcijo. Pri svojih predlogih je uporabljena fonemska transkripcija.

Neslovenske glasovne proine v slovarju so naslednje: predsamoglasniški [ɥ], labializirani sprednjejezični samoglasniki, nosni samoglasniki, angleški »*nemi*« *r*, [ɣ] kot fonem, medzobniška pripornika /θ/ in /ð/, /Δ/ namesto /a/, /ɔ/ namesto /o:/, polglasnik namesto *o*, *e* ali *a*, ali na nepravilnem mestu, napačna distribucija nezvočnikov, /ou/ namesto /o/, /i/ + *V* namesto /ij/ + *V*, diftongi.

Po vrsti navajam primere za te neslovenske izgovore; pri vsakem je pripisan izgovor, ki ga predlagam jaz (za *nam.*). Naglas zaznamujem pred naglašeni zlogom, ker je to bolj praktično.⁸

1. *Predsamoglasniški* [ɥ]: tu gre za besede iz angleščine. Slovar sicer predpisuje izgovor *u* + *V*, vendar je v angleščini na tem mestu /w/. Pred samoglasnikom je v knjižni slovensčini možen samo zobnostnični [v]. Tako so tudi sprejete besede, ki so že povsem podomačene: *vikend, trámvaj*. Vendar

⁷ V kolikor pri besedi, ki je v izvorni pisni podobi, ni podan izgovor, sem smatrala, da se beseda izgovarja po pravilih za izgovor slovenskega knjižnega jezika. Zato je npr. obravnavana beseda *addio, radio* pa ne.

⁸ V slovarju je pri večnaglasnih besedah zaznamovan samo vodilni naglas, jaz pa zaznamujem vse naglase.

je še v SP 62 mogoče najti primere s predsamoglasniškim [u]: *webster* [uébštər], *western* [uéstərn] itd. Tako je verjetno dobil Verbinč ta [u] razen iz angleškega slovarja tudi iz našega pravopisa.

Primeri: *Broadway* /brɔ:d'uej/ nam. /'brɔ:dvej/; *Commonwealth* /kɔ'mənuəlθ/ nam. /'kɔ:mɔnvelθ/; *cutaway* /kʌ'təuei/ nam. /'ka:təvej/; *esquire* /iskua'ia:/, nam. /isk'va:jər/; *maxwell* /mek'suəl/ nam. /'me:ksvəl ali 'ma:ksvəl/; *onestep* /uʌn'step/ nam. /'vɑ:nstsp/; *railway* /reil'uei/ nam. /'rɛ:jlvej/; *speedway* /spi:d'uei/ nam. /s'pi:dvɛj/; *squatter* /skuɔ'tə/ nam. /sk'vɔ:tɛr/; *squire* /skua'ia/ nam. /sk'va:jər/; *swing* /suij/ nam. /s'vi:ng-/; *teamwork* /ti:m'uək/ nam. /'ti:mvɔrk/; *twined* /tui:d/ nam. /'tvi:d-/; *twill* /tuil/ nam. /'tvi:l/; *twist* /tuist/ nam. /'tvi:st/; *Wall Street* /uɔ:l stri:t/ nam. /'vɔ:l st'ri:t/; *water closet* /uɔ:tə klɔzɪt/ nam. /'vɔ:tɛr k'lɔ:zɪt/; *warp* /uɔ:rp/ nam. /'vɔ:rp/; *wealden* /uil'dən/ nam. /'vi:ldən/; *webster* /ueb'stər/ nam. /'ve:bstər/; *waterproof* /uɔ:təpru:f/ nam. /'vɔ:tɛrpruf ali 'vɑ:tɛrpruf/; *western* /uest'ərn/ nam. /'ve:stərn/; *westinghouse* /uest'ɪghaus/ nam. /'ve:stɪŋhavs/; *whig* /uɪg/ nam. /'vi:g-/; *whist* /uɪst/ nam. /'vi:st/.

2. Labializirani sprednjejezični samoglasniki: sem so dijo glasovi *ü*, *ö* in *œ*. Ti samoglasniki niso slovenski. V knjižnem jeziku jih zamenjujemo z ustreznimi nelabializiranimi samoglasniki, to je z [i], [e] in [ɛ]. V SP 50 in SP 62 je še podan labializiran izgovor (SP) 50: *curie* [küri], *bellevue* [belvü], *menu* [mänü]; SP 62: *ångström* [ångström], *bellevue* [belvü], *führer* [fü'rer], *grandseigneur* [gransenjör]). V SSKJ so zapisani samo nelabializirani samoglasniki (npr. [ångstrem], [gransenjër]).

Primeri: *ångström* /ang'ström/ nam. /'a:ŋkstrem/; *aperçu* /apersü/ nam. /apɛr'si:/; *Bellevue* /belvü/ nam. /bɛl'vi:/; *brumaire* /brümar/ nam. /br'i:mɛ:r/; *calcul* /kalkül/ nam. /kal'kil ali kal'kul/; *coiffeur* /koafɛr/ nam. /kɔa'fɛ:r/; *curie* /küri/ nam. /ki'ri:/; *début* /debü/ nam. /dɛ'bi:/; *diseur* /dizɛr/ nam. /di'zɛ:r/; *earl* /ærl/ nam. /'ɛ:rl/; *écu* /ekü/ nam. /ɛ'kɛ:/; *entrevue* /ätrevü/ nam. /ant'revi:/; *etuda* /tudi etü'da/ nam. /ɛ'ti:da/; *fructidor* /früktidɔr/ nam. /frik'tidɔ:r/; *führer* /fü'rer/ nam. /'fi:rɛr/; *grandseigneur* /gränsenjɔr/ nam. /gransɛn'jɛ:r/; *jersey* /džæ'si/ nam. /'dʒɛ:rsi/; *menu* /mänü/ nam. /mɛ'ni:/; *peugeot* /pöžo/ nam. /pɛ'ʒo:/; *pluviöse* /plüvioz/ nam. /plivi'jo:z-/; *poilu* /poalü/ nam. /pɔa'li:/; *selfservice* /selfsɔ'vis/ nam. /'se:lf'sɛrvɪs/; *sir* /sæ/ nam. /'sɛ:r/; *skikjöring* /ši'jöring/ nam. /'ši:jɛring-/; *spiessbürger* /špis'bürger/ nam. /š'pi:s'bi:rɟɛr/; *tailleur* /tajɛr/ nam. /ta'jɛ:r/; *voyerizem* /voajɛri'zem/ nam. /vɔajɛ'ri:zəm/.

Pri besedah iz angleščine gre tu za fonem /ʒ:/ in ne za /æ/. To je srednjejezični glas, ki nastopa vedno pred nemim *r*. Po akustičnem vtisu je najbližji slovenskemu /ɛ/.

5. »Nemi *r* sredi ali na koncu besede: V angleščini je *r* na *Je* nekaj širši od našega /ɛ/. Zamenjuje se s slovenskim fonemom /ɛ/, včasih pa tudi z /e/, če je beseda že dalj časa v slovenščini. Nenaglašeni /æ/-ji pa se zamenjujejo z nenaglašenim /ɛ/.

Primeri: *badminton* /bæd'mintən/ nam. /'ba:dmɪntən/; *banjo* /bæn'dʒo/ nam. /'bɛ:ndʒo/; *barrel* /bæ'rəl/ nam. /ba're:l/; *brandy* /brændi/ nam. /b'rɛ:ndi ali b're:ndi/; *camp* /kæmp/ nam. /'kɛ:mp/; *cherry brandy* /čeri brændi/ nam.

/'tʃe:ri b're:ndi/; dandy /dæn'di/ nam. /'dɛ:ndi ali 'de:ndi/; gang /gæŋ/ nam. /'gɛ:ŋg-/; handicap /hæn'dikep/ nam. /'hɛ:ndikep/; hansom /hæn'səm/ nam. /'hɛ:nsəm ali 'ha:nsəm/; happy end /hæ'pi end/ nam. /'he:pi 'e:nd-/; jazz /dʒæz/ nam. /'dʒe:z-/; landlord /lænd'lɔ:d/ nam. /'lɛ:ndlɔrd-/; Landrover /lænd'rɒvə/ nam. /'lɛ:ndrɒvɜ:/; madison /mæ'disən/ nam. /'me:disən/; management /mæ'nidʒmənt/ nam. /'mɛ:nidʒmənt/; manhattan /mæn'hætən/ nam. /'mɛn'hɛ:tən/; match /mætʃ/ nam. /'mɛ:ʃ/; Paddy /pæ'di/ nam. /'pɛ:di/; slang /slæŋ/ nam. /'s'lɛ:ŋg-/; yankee /jæn'ki/ nam. /'jɛ:nki ali 'je:nki/; yankeezem /jæn'kiizem/ nam. /jɛnki'i:zəm/.

4. Nosni samoglasniki: Pri besedah iz francoščine predvideva slovar izgovor nosnih samoglasnikov. Slovenski knjižni glasovni sestav nima nosnikov. Nosnike v tujih besedah zamenjuje z ustnimi samoglasniki + *n/m* — odvisno od sledečega soglasnika. Če nosniku ne sledi noben glas, ga precejkrat nadomestimo samo z ustreznim ustnim samoglasnikom, vendar so včasih možne dvojice: *amandma* in *amandman*, *apartma* in *apartman*.

Če izgovarjamo nosnike, nastopijo težave pri sklanjanju. V slovarju ne piše, kdaj se mora v stranskih sklonih končni nosnik izgovoriti kot ustni samoglasnik + *n* (npr. *ravelin* -a /*ravlē*/). Ali to pomeni, da se mora beseda sklanjati /*ravlē* *ravlēja*/? Mislim, da ne, čeprav slovar pri geslu *enjambement* -a zapisuje izgovor /*āžābmā*-ja/; nujen je torej izgovor /*ravlēn* *ravlē:na*/.

Primeri: *arrondissement* /arōdismā/ nam. /arōndis'ma:/; *camp* /kā/ nam. /'ka:mp/; *chanson* /šāsō/ nam. /šan'so:n/; *conférencier* /kōferāsje/ nam. /kɔn'ferans'je:/; *coulomb* /kulō/ nam. /ku'lo:n/; *Dandin* /dādē/ nam. /dan'dɛn/; *dauphin* /dɔfē/ nam. /dɔ'fɛ:n ali dɔ'fe:n/; *dessin* /desē/ nam. /d'se:n/; *doyen* /dojē/ nam. /dɔa'jɛn/; *enjambement* /āžābmā/ nam. /anžamb'ma:/; *entrée* /ātre/ nam. /an'tre:/; *entrefilet* /ātrəfilɛ/ nam. /antrɛ'fɛ:le:/; *entrevue* /ātrəvū/ nam. /antrɛ'vi:/; *fainéant* /feneā/ nam. /fɛnɛ'a:(n)/; *franglais* /frāglɛ/ nam. /frang'le:/; *frontispice* /frōtispi:s/ nam. /frontis'pi:s/; *grand prix* /grā pri/ nam. /gran'pri:/; *grandseigneur* /grānsɛjɜ:/ nam. /gransɛ'jɜ:r/; *japon* /žapō/ nam. /ža'po:n/; *lambris* /lābri/ nam. /lamb'ri:/; *lotion* /lɔsjō/ nam. /lɔs'jo:n/; *ravelin* /ravlē/ nam. /ravlēn/; *teint* /tē/ nam. /'tɛn ali te:n/; *ventôse* /vātoz/ nam. /van'to:z/.

5. »Nemi« *r* sredi ali na koncu besede: V angleščini je *r* na koncu besede, če se naslednja beseda ne začneja s samoglasnikom, in na sredi besede, če je naslednji glas soglasnik, onemel. V slovenščini se praviloma tudi ta *r* v prevzetih besedah izgovori kot naš jezičnik. Če ne bi bil izgovorjen, bi prišlo do več komplikacij. Tako bi v imenovalniku *r*-a ne bilo, v rodilniku in naslednjih sklonih pa bi se nenadoma pojavil. Govoreči, ki ne zna angleščine, bi težko vedel, kdaj mora *r* izgovoriti, ker v slovarju ni navedeno, kdaj se v stranskih sklonih »nemi« (ali polglasni, kakor je imenovan v slovarju) *r* pojavi.

Uporabnik slovarja mora sklepati, da se beseda *sir* -a s predpisanim izgovorom /sæ/ sklanja dalje /sœa -u.../. To pa je seveda nesmiselno.

Primeri: *alderman* -a /ɔ:'ldɛmən/ nam. /'ɔ:ldɛrmən ali 'a:ldɛrman/; *barman* -a /ba:'mən/ nam. /'ba:rman/; *bestseller* -ja /best'selə/ nam. /'be:stsɛlɜ:/; *chancellor* -ja /čan'sələ/ nam. /'ča:nsɛlɔr/; *chesterfield* -a /čes'təfild/ nam. /'čɛ:stɜ:fild-/; *computer* -ja /kɔmpju:'tə/ nam. /kɔmp'ju:tɜ:/; *darling* -a /da:'liŋ/ nam.

'da:rling-; destroyer -ja /distrə'ɪə/ nam. /dist'rɔ:jer/; *Empire -ra* /em'paɪə/ nam. /em'pajər/; *esquire -ra* /iskua'ɪə/ nam. /isk'va:jər/; *explorer -ja* /iksplɔ'rə/ nam. /iksp'lɔ:rər ali eksp'lo:rər/; *freeholder -ja* /fri:'houldə/ nam. /'fri:'ho:ldər/; *garden party -ja* /ga:'dæn pa:'ti/ nam. /'ga:rdən 'pa:rti/; *gocart -a* /gou'ka:t/ nam. /'go:kart/; *greenhorn -a* /grɪn'hɔ:n/ nam. /g'ri:nhɔ:rn/; *jersey -a* /dʒe'si/ nam. /'dʒe:rsi/; *jobber -ja* /dʒɔ'bə/ nam. /'dʒɔ:ber/; *joker -ja* /dʒou'kə/ nam. /'dʒo:ker/; *landlord -a* /lænd'lɔ:d/ nam. /'lɛ:ndlɔ:d-/; *landrover -ja* /lænd'rovə/ nam. /'lɛ:ndrɔvər/; *leader -ja* /li:'dɔ/ nam. /'li:dər/; *outsider -ja* /autsai'dɔ/ nam. /aʊt'sajdər/; *pop-art -a* /pɒ'pa:t/ nam. /'po:part/; *ranger -ja* /rein'dʒə/ nam. /'reɪndʒər/; *sir -a* /sɜ:/ nam. /'se:r/; *spitfire -a* /spit'faɪə/ nam. /s'pi:tfajər/; *sportsman -a* /spɔ:ts'mən/ nam. /s'pɔ:rtsmən/; *squatter -ja* /skwɔ'tə/ nam. /sk'vɔ:tər/; *squire -ra* /skua'ɪə/ nam. /sk'va:jər/; *starfighter -ja* /sta:'faitə/ nam. /s'ta:rfajtər/; *store -ra* /stɔ:/ nam. /s'to:r/; *supermarket -a* /sju:pəma:kit/ nam. /'su:pərmarket/; *tailor -ja* /tei'lə/ nam. /'te:jlər/; *teamwork -a* /ti:m'wɜ:k/ nam. /'ti:mwɜ:k/; *teenager -ja* /ti:n'eɪdʒə/ nam. /'ti:nɛɪdʒər/; *thriller -ja* /θri'lə/ nam. /'tri:lər/; *water closet -a* /uɔ:'tə klɔzɪt/ nam. /'vɔ:tər k'lɔ:zɪt/; *warp -a* /uɔ:p/ nam. /vɔ:rp/; *waterproof -a* /uɔ:'təpru:f/ nam. /'vɔ:təpruf/.

6. /ɲ/ : V besedah iz angleščine zahteva slovar izgovor /ɲ/ v vseh položajih, kjer je v angleščini. Tak izgovor je za slovenski knjižni jezik nesprejemljiv, kajti [ɲ] v slovenščini ni samostojen fonem, pač pa je samo varianta fonema /n/, ki nastopa pred velari. Izgovor /ɲ/ pred samoglasniki je za Slovenca skoraj nemogoč. Tako so primeri kot *jingo* /dʒiŋ'ou/ za nas neizgovorljivi. Zato bi v slovarju angleški [ɲ] moral biti zamenjan z /n/ + velar.

Primeri: *bluestocking* /blu'stɔkiŋ/ nam. /b'lu:s'to:king-/; *dancing* /dan'siŋ/ nam. /'da:nsiŋ-/; *darling* /da:'liŋ/ nam. /'da:rling-/; *Downing Street* /dau'niŋ stri:t/ nam. /'da:vniŋk s'tri:t/; *dumping* /dʌm'piŋ/ nam. /'da:mping-/; *engineering* /endʒini'riŋ/ nam. /endʒi'ni:ring- ali inʒe'ni:ring-/; *gang* /gæŋ/ nam. /'geng-/; *jingo* /dʒiŋ'ou/ nam. /'dʒi:ŋgɔ:/; *petting* /pe'tiŋ/ nam. /'pe:tiŋ-/; *slang* /slæŋ/ nam. /s'leng-/; *sliding* /slai'diŋ/ nam. /s'la:jdiŋ-/; *swing* /suiŋ/ nam. /s'vi:ŋg-/; *vestinghouse* /vest'ɪŋhaus/ nam. /'ve:stɪŋkhaus/.

V slovarju sta samo dve »napaki«: pri geslih *yankee* in *yankeeizem*, kjer je v angleščini tudi /ɲ/, je zapisan navaden n: /jæn'ki/ in /jæn'kiizem/.

7. Polglasnik namesto e, o ali a : V nekaterih besedah, ki so predvsem angleškega izvora, predlaga slovar izgovor polglasnika, ki je prevzet po tuji predlogi, npr. *alderman* /ɔ:l'dɛmən/, *barman* /ba:'mən/ itd. Če bi ta polglasnik v slovenščino prevzeli, bi se pogostnost polglasnika v slovenščini zelo povečala. Mislim, da bi se bilo tu bolje držati tuje pisne podobe in namesto polglasnika izgovarjati e, o ali a.

V to skupino sem uvrstila tudi primere, ki se v angleščini končujejo samo na polglasnik, ker je končni r onemel, in ki osnovo podaljšujejo z -j-, npr. *freeholder -ja*. V slovarju je zapisan izgovor /fri:'houldə/. Če bi dodali končni r (/fri:'houldər/), bi morali sklanjati /fri:'houldra.../, ker bi polglasnik v nezadnjem zlogu pri sklanjativu izpadel (prim. *esquire -ra* /isk'va:jər isk'va:jra/). Zato predlagam izgovor po pisavi.

Primeri: *alderman -a* /ɔ:l'dɛmən/ nam. /'ɔ:ldɛrmən ali 'a:ldɛrman/; *barman* /ba:'mən/ nam. /'ba:rman/; *badminton -a* /æd'mɪntə/ nam. /'ba:dmɪntən/; *barrel*

-a /bæ'rəl/ nam. /ba're:l/; chancellor -ja /čan'sələ/ nam. /'čɑ:nsələ/; catchup -a /ke'čəp/ nam. /'ke:čəp/; chesterfield -a /čes'təfild/ nam. /'če:stəfild-/; charleston -a /čə:'lɪtən/ nam. /'čɑ:rlstən/; Commonwealth -a /kə'mənuelθ/ nam. /'kɔ:mənvelθ/; computer -ja /kəm'pjʊ:tə/ nam. /kəm'pjʊ:tər/; cutaway -a /kʌ'təuei/ nam. /'kɑ:təvej/; entrefilet -a /ātrə'fɪle/ nam. /ant'refɪ'le/; entrevue -ja /ātrəvü/ nam. /ant're'vi:/; explorer -ja /iksplə'rə/ nam. /ikspl'ləre/; freeholder -ja /fri:'houldə/ nam. /'fri:'ho:ldə/; gentleman -a /džen'tlmən/ nam. /'dže:ntəlmen ali 'dže:ntləmen/; hansom -a /hæn'səm/ nam. /'hɛ:nsəm/; jobber -ja /džə'bə/ nam. /'džə:bə/; joker -ja /džou'kə/ nam. /'džə:kə/; landrover -ja /lænd'rɒvə/ nam. /'lɛ:ndrəvə/; laser -ja /lei'sə/ nam. /lɛ:jser ali 'la:sə/; leader -ja /li:'də/ nam. /'li:də/; madison -a /mæ'disən/ nam. /'me:disən/; management -a /mæ'nidžmənt/ nam. /'mɛ:nidžmənt/; maxwell -a /mek'suəl/ nam. /'me:ksuəl ali 'ma:ksuəl/; menu -ja /mənü/ nam. /mɛ'ni:/; outsider -ja /autsai'də/ nam. /avt'sa:jdə/; ranger -ja /rein'džə/ nam. /'re:jndžə/; selfgovernment -a /self-gʌ'vənmənt/ nam. /self'gɑ:vənmənt/; selfmademan -a /selfmeid'mən/ nam. /self'mɛ:jdmən/; sportsman -a /spɔ:ts'mən/ nam. /s'pɔ:rtsmən/; squatter -ja /skuɔ'tə/ nam. /sk'vɔ:tə/; starfighter -ja /stɑ:'faɪtə/ nam. /s'tɑ:'fɑ:jtə/; tailor -ja /tei'lə/ nam. /'tɛ:jlə/; teenager -ja /ti:n'eɪdžə/ nam. /'ti:nɛjdžə/; thriller -ja /θri'lə/ nam. /'θri:lə/; water closet -a /wɔ:'tə klɔzɪt/ nam. /'vɔ:tə k'lo:zɪt/; yeoman -a /jou'mən/ nam. /'jɔ:vmen/; yeomanry -ja /jou'mənri/ nam. /'jɔ:vmenri/.

8. Nepravilno mesto polglasnika ali brez njega: V besedi *cercle* je predviden polglasnik na napačnem mestu: /ser'klə/; slovenski izgovor je /sɛ:rkəl/. V treh besedah pa ni polglasnika, kjer mislim, da bi moral biti: *eagle* /i:gl/ nam. /'i:gəl/; *label* /lei'bl/ nam. /'lɛ:jbəl/; *steeplechase* /sti:'plɛɪs/ nam. /s'ti:pəlɛɪs-/.

9. /i/ + V namesto /ij/ + V: Jezikoslovno gledanje na izgovor pisnih zvez *i* + *V* v prevzetih besedah je sicer neenotno⁹ /ij/ + *V* ali /i/ + *V* — vendar pogoste pravopisne napake potrjujejo izgovor /ij/ + *V*. Zato smatram izgovor /i/ + *V* za neslovenski. Hiat je mogoč samo na meji sklopno združenih morfemov (npr. *antialkoholen*).

Primeri: *addio* /adi'o/ nam. /a'di:jo/; *estancia* /estan'sia/ /es'tɑ:nsija/; *pluviôse* /plüviovz/ nam. /plivi'jo:z-/; *sierra* /sie'ra/ nam. /si'jɛ:ra ali 'sje:ra/; *Dulcinea* /dulsine'a/ nam. /dulsɪ'ne:ja/.

10. /ʌ/ namesto /a/: Glas [ʌ] v slovenščini ni fonem, kakor je v angleščini, je samo prosta varianta kratkega /a/ v večinoma končnih zaprtih zlogih (npr. /b'rʌt b'ra:tə/). Zato je izgovor glasu [ʌ] v sredini besede neslovenski, pa tudi v drugih položajih je primernejši izgovor [a]-ja, ki ga govorijo po vsej Sloveniji, medtem ko [ʌ] samo tam, kjer v narečju poznajo vokalno redukcijo.

Primeri: *country* /kʌn'tri/ nam. /'kɑ:ntri/; *covercoat* /kʌ'vəkoʊt/ nam. /'kɔ:vəkɔt ali 'kɑ:vəkɔt/; *cutaway* /kʌ'təuei/ nam. /'kɑ:təvej/; *dumping*

⁹ Prim. članek *Jakoba Riglerja*, H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ, SRL 1971, 440—443.

/dʌm'piŋ/ nam. /'da:mping-/; lunch /lʌnʃ/ nam. /'la:nʃ/; onestep /uʌn'step/ nam. /'va:nstep/; run /rʌn/ nam. /'ra:n/; selfgovernment /selfgʌ'vɜnmənt/ nam. /self'gɑ:vɜnmənt/; slum /slʌm/ nam. /s'la:m/; slump /slʌmp/ nam. /s'la:mp/.

11. /ou/ namesto /o:/: V nekaterih primerih iz angleščine ima slovar dvoglasnik /ou/ (oziroma /ou/), kjer bi bil po mojem občutku veliko boljši /o/. Če je /ou/ v izglasju besede, nastanejo težave pri sklanjanju. Ali se mora npr. *jingo* /dʒiŋ'ou/ sklanjati /dʒiŋ'oua/? Mislím, da ne. Zato bi bilo bolje, če bi bila že v imenovalniku končnica -o. (Tako še *San Francisco, Ohio*, kar izgovarjajo nekateri naši napovedovalci z [ou] na koncu.) V primerih, ko je /ou/ sredi besede, bi ga bilo sicer mogoče obdržati, vendar mislim, da je bolje, če take besede prevzamemo z /o/.

Primeri: *freeholder* /fri:'houldə/ nam. /'fri:'hol:dɛr/; *gocart* /gou'ka:t/ nam. /'go:kart/; *jingo* /dʒiŋ'ou/ nam. /'dʒi:ngɔ/; *joker* /dʒou'kə/ nam. /'dʒo:kɛr/; *Old Bailey* /ould beɪ'li/ nam. /'o:ld 'be:jlɪ/.

12. Medzobniški pripornik: Slovenski knjižni jezik ne pozna medzobniških pripornikov. V prevzetih besedah, ki imajo v izvorni (angleški) obliki /θ/ ali /ð/, bi morali izgovarjati glasova, ki sta jima po akustičnem vtisu najbližja, to je /t/ in /d/. — Zanimivo je, da pri besedah iz španščine slovar ne zahteva medzobniških pripornikov.

Primeri: *Commonwealth* /kɔ'mʌnuəlθ/ nam. /'kɔ:mʌnvelθ/; *thriller* /θrɪlə/ nam. /'tri:lɛr/.

13. Široki /ɔ/ namesto ozkega /o/: Dve besedi, ki imata v angleščini široki /ɔ/, ki pa sta se v slovenščini že uveljavili z ožino, imata v slovarju še vedno širino:

hobby /hɔ'bi/ nam. /'ho:bi/; *knockout* /nɔk'aut/ nam. /'no:kavt/.

14. Nepravilna distribucija nezvočnikov: Na koncu besede pred premorom in kadar prva beseda ni predlog ali predpona, druga pa se začne z zvočnikom ali samoglasnikom, in sploh na sredi besede pred nezvenečim nezvočnikom, so v slovenskem knjižnem izgovoru možni samo nezveneči nezvočniki. Tega pravila se Slovar tujk ne drži. Tako ima pri besedi *ångström* zapisan izgovor /ang'ström/ namesto /'a:nkstrɛm/. Isto napako sem zasledila tudi v SP 62 ([ångström]) in v SSKJ [ångstrem]. V SSKJ v uvodu sicer piše, da je treba upoštevati splošna pravila o izgovoru nezvočnikov, vendar ta pravila niso nikjer navedena.

To pravilo bi se dalo zelo enostavno zapisati. Lahko bi zapisali npr. *apartheid* -a /a'pa:rthajd-/ -da/. Se bolj enostaven pa je zapis /a'pa:rthajd-/ , pri čemer črtica pomeni, da se zvoneči nezvočnik izgovarja po pravilih o razvrstitvi. To pravilo bi morali zapisati v uvodu pri transkripcijskih znamenjih. Za tak način zapisa sem se odločila tudi jaz.

Primeri: *ångström* /ang'ström/ nam. /'a:nkstrɛm/; *apartheid* /apar'theid/ nam. /a'pa:rthajd-/; *blitzkrieg* /blic'krig/ nam. /b'li:ckrig-/; *charleston* /čɑ:'lɪzən/ nam. /'čɑ:rlstɔn/; *chesterfield* /čes'təfild/ nam. /'čɛ:stɛrfɪld-/; *happy end* /hæ'pi end/ nam. /'he:pi end-/; *jazz* /dʒæz/ nam. /'dʒe:z-/; *landlord* /lænd'lo:d/ nam. /'lɛ:ndlɔrd-/; *Lloyd* /lojd/ nam. /'lo:jd-/; *meistergesang* /maj'stergezang/ nam.

/ma:jstergɛzang-/; *nivôse* /nivoz/ nam. /ni'vo:z-/; *oddfellow* /ɔd'felou/ nam. /ɔ:tfɛlɔv/; *pluviôse* /plüvioz/ nam. /plivi'jo:z-/; *porridge* /pɔ:'ridʒ/ nam. /pɔ:ridʒ-/; *pound* /paund/ nam. /pa:vnd-/; *quiz* /kviz/ nam. /k'vi:z-/; *raid* /reid/ nam. /rɛ:jd-/; *railroad* /reil'roud/ nam. /rɛ:jlɾɔvɔd-/; *Reichstag* /rajhs'tag/ nam. /'ra:jhstag-/; *Schutzbund* /šuc'bund/ nam. /'šu:dzbund-/; *tweed* /tui:d/ nam. /'vi:d-/; *whig* /uig/ nam. /'vi:g-/.

15. Diftongi: Tuj element v Slovarju tujk so tudi diftongi v besedah iz angleščine. Slovenski knjižni jezik nima diftongov. Tujejezične u-jevske oziroma i-jevske diftonge zamenjuje z zvezami *V + /v/* oziroma *V + /j/*.

Primeri: *covercoat* /kʌ'vəkɔt/ nam. /'ka:vɛrkɔt/ ali /'ko:vɛrkɔt/; *Downing Street* /daunij stri:t/ nam. /'da:vniŋk s'tri:t/; *ferry boat* /fɛ'ri bɔt/ nam. /'fɛ:ribo:t/ ali /'fɛ:ribo:t/; *foul* /faul/ nam. /'fa:vɔl/; *gauleiter* /gau'lajtɛr/ nam. /'ga:vɔlajtɛr/; *knockout* /nɔk'ɔt/ nam. /'no:kɔt/; *oddfellow* /ɔd'felou/ nam. /ɔ:tfɛlɔv/; *out* /aut/ nam. /'a:vɔt/; *outsider* /autsai'də/ nam. /avt'sa:jdɛr/; *petticoat* /pe'tikɔt/ nam. /'pe:tikɔt/; *pound* /paund/ nam. /'pa:vnd-/; *railroad* /reil'roud/ nam. /rɛ:jlɾɔvɔd-/; *show* /šou/ nam. /'šɔ:v/; *stout* /staut/ nam. /s'ta:vɔt/; *toast* /toust/ nam. /'tɔ:vɔst/; *vestinghouse* /vest'inghaus/ nam. /'vɛ:stinkhavs/; *yeoman* /jɔ'mən/ nam. /'jɔ:vmen/; *yeomanry* /jɔ'mənri/ nam. /'jɔ:vmenri/.

cutaway /kʌ'təuei/ nam. /'ka:təvɛj/; *Davisov pokal* /deivisov.../ nam. /'de:joisɔv.../; *destroyer* /distɾɔ'ɪə/ nam. /dist'rɔ:jɛr/; *digest* /dai'dʒɛst/ nam. /'da:jdʒɛst/; *Empire* /em'paɪə/ nam. /'e:mpajɛr/; *esquire* /iskua'ɪə/ nam. /isk'va:jɛr/; *fight* /fait/ nam. /'fa:jt/; *grape fruit* /greip' fru:t/ nam. /g're:jp' fru:t/ ali /gre:p' fru:t/; *knight* /nait/ nam. /'na:jt/; *label* /lei'bl/ nam. /'lɛ:jbəl/; *laser* /lei'sɛr/ nam. /'lɛ:jsɛr/ ali /'la:sɛr/; *liftboy* /lift'bɔi/ nam. /'li:ftbɔj/; *Old Bailey* /ould bei'li/ nam. /ɔlt'bejli/; *outsider* /autsai'də/ nam. /avt'sa:jdɛr/; *playboy* /plei'bɔi/ nam. /p'lɛ:jbɔj/; *raid* /reid/ nam. /'rɛ:jd-/; *railroad* /reil'roud/ nam. /rɛ:jlɾɔvɔd-/; *railway* /reil'uei/ nam. /'rɛ:jlɔvɛj/; *ranger* /rein'dʒə/ nam. /'rɛ:jndʒɛr/; *selfmademan* /selfmeid'mən/ nam. /self'mɛ:jdmen/; *sliding* /slai'dij/ nam. /s'la:jd'ing-/; *speedway* /spi:d'uei/ nam. /s'pi:dɔvɛj/; *spitfire* /spit'faɪə/ nam. /s'pi:t'fa:jɛr/; *squire* /skua'ɪə/ nam. /sk'va:jɛr/; *starfighter* /sta'faitə/ nam. /s'ta:r'fa:jɛr/; *steeplechase* /sti:'plɛɪs/ nam. /s'ti:pəlɔɛ(j)z-/; *tailor* /teɪ'lə/ nam. /'tɛ:jlɔr/; *taylorizem* /teɪlɔri'zɛm/ nam. /tɛjɔ'ri:zɔm/; *teenager* /ti:'neɪdʒə/ nam. /'ti:nejdʒɛr/.

Dvojnice v pisavi in izgovoru: V slovarju sem našla 24 primerov, ko so poleg besed s tujo pisno in glasovno podobo zapisane tudi pisno podomačene variante. Tem besedam izgovor ni predpisan, zato se seveda izgovarjajo po pravilih za izgovor knjižnega jezika. Večinoma daje slovar prednost tuji pisni in glasovni podobi, samo v nekaterih primerih je na prvem mestu podomačena.

Primeri: *addio* in *adijo*; *arrondissement* in *arondismá*; *barrel* in *barél*; *chanson* in *šansón*, *šansóna*; *charleston* in *čárleston*; *conférencier* in *konferansjé*; *coulomb* in *kulón*; *dauphin* in *dofén*; *début* in *debí*; *dessin* in *desén*; *engineering* in *inženiring*; *eluda* /izg. tudi *etü'da*/; *führer* in *fírer*; *gocart* in *gókart*; *jazz* in *džéz*; *jersey* in *džêrsi*; *match* in *mèč*; *swing* in *svóing*; *tein* in *tén*; *tweed* in *tvid*; *waterproof* in *váterpruf*; *western* in *véstern*; *whig* in *víg*; *whist* in *víst*; *yankee* in *jénki*.

Vsi primeri, ki so napisani na drugem mestu, imajo v oglatem oklepaju zapisan jezik, iz katerega beseda prihaja, in za geslom »gl. tujo besedo«, npr. *swing -a m [iz angl.] gl. swing*.

Slovar dopušča dvojnice v razmeroma majhnem številu primerov. Skoraj povsod daje prednost tujemu zapisu in izgovoru (izjema je npr. *šanson*). Besede, ki imajo že podomačene dvojnice, so vse precej pogosto rabljene. Če že dopustimo tujo pisno podobo, bi morali vztrajati pri domači izgovorjavi. Od navadnega uporabnika jezika ne moremo zahtevati, da bo znal tvoriti glasove vseh različnih tujih jezikov. V praksi je podomačen izgovor že večinoma uveljavljen, vsaj kar se tiče navadnih ljudi, ki jim ni do jezikovnega snobizma in ki marsikdaj sploh niso sposobni pravilno izgovoriti tuj glas.

Pri mnogih besedah, ki so že sprejete v naše besedišče, pa ni naznačena nobena varianta. Tako je npr. pri besedi *badminton* naveden samo izgovor /bæd'mintən/, pa vsi govorimo /'ba:dmintən/. Tako tudi naslednji primeri: *Bellevue* /belvü/ namesto /be'vi:/; *brandy* /bræn'di/ nam. /b're:ndi:/; *camp* /kæmp/ nam. /'kæmp/ ali 'ke:mp/ ali 'kamp/; *cercle* /ser'klə/ nam. /'sɛ:rkəl:/; *cherry brandy* /č'e:ri bræn'di/ nam. /'šɛ:ri b're:ndi:/; *computer* /kæmpju:'tə/ nam. /kɔmp'ju:tɛr/; *enjambement* /ãžãbmã/ nam. /anžamb'ma:/; *hobby* /hɔ'bi/ nam. /'ho:bi:/; *lotion* /lɔsjø/ nam. /lɔ'sjo:n/; *maxwell* /mek'suel/ nam. /'me:ksvɛl/ ali 'ma:ksvɛl/; *menu* /mənü/ nam. /mɛ'ni:/; *peugeot* /pøžø/ nam. /pø'žø:/; *playboy* /plei'boi/ nam. /p'lɛ:jbɔj/; *slang* /slɛŋ/ nam. /s'lɛ:ng-/; *speedway* /spi:d'uei/ nam. /'spi:dvɛj/; *supermarket* /sju:'pəma:kit/ nam. /'su:pɛrmarket/.

Izgovor prevzetih besed v SP in SSKJ — Zanimalo me je, ali Slovar tujk pri izgovoru prevzetih besed sledi Slovenskemu pravopisu. Zato sem pregledala SP 50, SP 62 in SSKJ. V teh treh priročnikih sem našla zapisanih 72 besed, ki sem si jih izpisala tudi iz Verbinčevega slovarja. Ugotovila sem, da je posebno v SP 50 in SP 62 še precej tujih glasovnih prvin, vendar so nekatere, ki so še v Verbinčevem slovarju, že zamenjane s slovenskimi. Tako ne moremo reči, da se je Verbinc pri predpisovanju tuje izgovorjave na pol citatnim besedam naslanjal na Slovenski pravopis. Navajam primere, ki sem jim izpisala:

1. V SP 50 in SP 62 je še predviden *predsamoglasniški* [y]: SP 50: [bródwej], [wól strít], [wóterklozet]; SP 62: [yólstrít], [yébstar], [yéstar], [húig/yúig], [yúst].

2. Prav tako je v obeh pravopisih predviden izgovor labializiranih prednjejezičnih samoglasnikov ü in ö:

SP 50: [belvü] [küri], [mänü], toda: kalkíl, [debí].

SP 62: [ángström], [belvü] [küri], [fü'rer], [gransenjör], [menü] [šijöring], toda: kalkíl, [debí].

SSKJ nima več labializiranih prednjejezičnih samoglasnikov, namesto njih ima ustrezne nelabializirane: [ángstrem], [apersí], [brimêr], [kírí], [debí], [etída], [fírer], [gransenjêr].

3. Distribucije nezvočnikov ne upošteva poleg SP 50 in SP 62 tudi SSKJ: SP 50: [džéz], [slèng]; SP 62: [ángström], [dásing], [dáuning strít], [džéz], [šijöring], [slèng], [húig/yúig]; SSKJ: [ángstrem], [apárthajd], [hèpi ènd].

4. SP 50 predvideva *kračino sredi besede*, tam, kjer v knjižnem jeziku ni mógoča: [brèndi], [dèndi]. Tako tudi SP 62: [brèndi], toda [dèndi].

5. /æ/ je povsod zamenjan z *ê*, *è*, ponekod z *é* ali z *a*: SP 50: [brèndi], [dèndi], [džéz], [mèč], [slèng]; SP 62: badminton, [bánjo/béndžo], [barél], [brèndi], [dèndi], handikap, [džéz], [mèč], [slèng], [jénki]; SSKJ: bádinton, [béndžo], barél, [brèndi in bréndi], [dèndi in déndi], [hèndikep], [hèpi ènd].

6. Nosniki so povsod zamenjani z navadnimi ustnimi samoglasniki: SP 50: šansonéta, [kulón], [anžambmá], [tèn]; SP 62: šansón, [konferansjé], [kulón], [dofèn]. [doajèn], [anžambmá], [gransenjör], tén; SSKJ: šansón, konferansjé, [kulón], [dofèn], desén, [doajèn], [anžambmá], [frontispís], [gran pri], [gransenjér].

7. Angleški »nemi« r je povsod izgovorjen: SP 50: [líder], [áutsajder], [móterklozet]; SP 62: [bésteler], [džèrsi], [líder], [áutsajder], [uébstar], [uébstørn]; SSKJ: bárman, béstéller [-ele-], charleston [čárls-], [kompjúter], covercoat gl. koverkot, [ér], gó-cárt [-kárt].

8. [y], ki je v Verbinčevem slovarju fonem, v SP in SSKJ sploh ni: SP 62: [ángström], [dásing], [dáuning strít], [šíjöring], [slèng], [jénki]; SSKJ: [ángstrem].

Slovar tujk je delo, namenjeno najširšemu krogu uporabnikov, ki se vsak dan srečujejo z vedno večjim številom tujih besed, ki prodirajo v naš knjižni jezik. Avtor v uvodu slovarja piše, da je v njem poudarek na razlagi pojmov, jezikovna vprašanja pa da niso v ospredju. Med jezikovna vprašanja sodi tudi izgovor. Pri besedah, ki se njihova glasovna podoba razlikuje od pisne, je v slovarju podan izgovor, prepisan iz slovarjev jezikov, iz katerih besede prihajajo. Pri tem ni nobene razlike med citatnimi in na pol citatnimi besedami. To je vsekakor velika pomanjkljivost tega slovarja. Morda je tako zaradi udobnosti, kajti včasih se je težko odločiti za ustrezen poslovenjen izgovor, in to vzame nekaj časa, morda pa ravno zaradi tega, ker jezikovna vprašanja niso v ospredju. Vendar je za pravilno uporabljanje prevzete besede poleg njenega pomena potrebno poznati tudi njen pravilni, tj. slovenski izgovor. Morda je v tem, da je v slovarju podan izvirni izgovor na pol prevzetih besed, skrita tudi Breznikova misel, da bomo s tem dosegli čim manjšo uporabo tujk v slovenščini. Mislim, da to ne drži. S tem bomo dosegli kvečjemu neprimeren izgovor prevzetih besed in težave pri njihovem pregibanju. Zato moramo besede, ki so sprejete v slovenski knjižni jezik iz drugih jezikov, prilagoditi knjižnemu jeziku tudi v izgovoru. Zdaj so vsaj nekatere že trden del slovenskega besedišča in zaradi njih se slovenski glasovni sestav ne more spreminjati s tem, da bi sprejemal foneme tujih jezikov.

Marjeta Pečar
Ljubljana

LITERATURA

Joze Toporišič: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika, SRL XX, št. 3, Ljubljana 1972.

Slovenski knjižni jezik 1, 1968 (1. izd. 1965).

Slovenski knjižni jezik 4, 1970.

Slovar slovenskega knjižnega jezika I, 1970 (uvod).

TUJE PISNE PRVINE V VERBINČEVEM SLOVARJU TUJK¹

Iz Splošnih napotkov in navodil za rabo v Slovarju tujk izvemo, da je v slovarju skoraj 50 000 gesel. Ta gesla predstavljajo glede na njihov zapis v slovenskem kontekstu različne kategorije besed. Verbinc sam pravi, da je uvrstil v slovar »tudi razne citate in širše naravoslovne, filozofske ipd. pojme, npr. tipa Kampf ums Dasein«. Omenja tudi, »da včasih ni prave meje med tujko in izposojenko«.

Da je citat »navedek, beseda ali besedilo, vzeto dobesedno iz kakega spisa«, najdemo v slovarju samem. Manj jasno je, kaj pomenita Verbinca tujka in izposojenka. Sklepati moremo, da so za Verbinca tujke vsa gesla v slovarju razen citatov, izposojenk pa v slovarju torej ni. Tujke so torej gesla kot *exchange* [/'iksčei'ndž/ angl. iz nlat. excambium menjava], *cottage -gea m* /kò'tidž/ angl. in *artičoka -e ž* [iz stital. articiocco]. To pa so tri različne kategorije izvorno neslovenskih izrazov, ki jih ne moremo poimenoovati samo s »tujko«, če pa to že storimo, moramo »tujko« zadostno definirati. Tega pa Verbinca ni storil.

Iz ničesar ne moremo sklepati, zakaj so gesla kot *exchange*, *übermensch* ipd. nesklonljiva, gesla kot *cottage -gea*, *faubourg -a* ipd. pa sklonljiva. Nerazumljivo je, zakaj navaja Verbinca gesli kot *conte* in *konte* ipd. popolnoma nepovezano in z identično razlago. Ni jasno, zakaj piše *vaterpolo*, *hokej* ipd. po naše, *rugby*, *gocart* pa po tuje. Če na kakem področju, recimo športnem, pišemo *vaterpolo*, *hokej*, *boks* ipd., je pisava ravno tako pogostnih *rugby*, *gocart*, *steeplechase*, *speedway*, *rally*, pa tudi *out*, *foul*, *knockdown*, *knockout* ipd. namesto *ragbi*, *gokart*, *stiplčez*, *spidvej*, *reli*, *avt*, *faul*, *nokdavn*, *nokavt* popolnoma neumestna. Ti izrazi so na športnem področju že zdavnaj sprejeti in si svojih besed zanje pač ne bomo več izmislili.

Do te zmede je prišlo, ker si Verbinca ni zadostno definiral osnovne enote svojega slovarja, tj. tujke. Razmejiti bi moral pojma citatne besede in prevzete besede.² Citatne besede, ki ohranjajo izključno izvorno obliko, moramo ločiti od prevzetih besed, ki so lahko prevzete do take mere, da so izposojenke, npr. *artičoka*, ali pa so tujke, tj. slovenščini prilagojene le deloma: lahko jih npr. sklanjamo, npr. *toccata -e* itd., lahko imajo slovenska obrazila, npr. *wertherjanec*, lahko izražajo svojino, npr. *Kattyjin*, itd.

O pisavi tujk piše Verbinca v Slovarju tujk naslednje: »Tujke so pisane večidel fonetično, tako, kakor jih izgovarjamo. Izjema so manj rabljeni, še ne udomačeni pojmi, pri katerih se je iz kakih razlogov bolj uveljavilo etimološko pisanje. V takih primerih sta, kjer je bilo potrebno, navedeni v slovarju obe obliki, fonetična in etimološka; razlaga je navedena pri tisti, ki je bolj v rabi. Tako sem ravnal tudi pri nekaterih tehničnih pojmi, kjer sem podal razlago pri obliki, ki jo priporoča Splošni tehniški slovar, npr. *watt* : *watt*. Podobne oblikovne dvojnice (*Feak* : *Fejak*) ipd. so večinoma bolj napotilo za iskanje kot pa izraz jezikovne vrednosti te ali one oblike« (str. 10).

¹ *Jože Verbinc*, Slovar tujk (tretja izdaja), Cankarjeva založba v Ljubljani 1971.

² Prim. *Marjeta Pečar*, uvodni pasus ocene Tuje glasovne prvine v Verbinčevem Slovarju tujk spredaj v tej številki SR.

Verbinc torej piše sposojenke po naše; »še ne udomačene pojme«, nekatere strokovne izraze in še nekatere druge tuje izraze pa poleg citatnih tujk piše po tuje. To se v bistvu sklada s prakso pri sprejemanju tujih izrazov v slovenščino. Ker Verbinc v slovarju izrecno ne pove, katero geslo je citatna beseda, tujka ali izposojenka, lahko o tem sklepamo le po zapisu gesla. Zato nas lahko zaradi svojega subjektivnega stališča avtor slovarja krepko zavaja. Pri pregledu slovarja bomo ugotovili, da Verbinc mnogokrat ne upošteva dejanskega stanja v jeziku in zapisuje tuje izraze na škodo domačega zapisa, če pa le more, pa ohranja vsaj povezavo s tujo pisavo.

Za Slovar tujk kot celoto ugotovimo, da so velika večina besedja tuji izrazi, pisani po domače, v skladu s tradicijo sprejemanja tujih izrazov v slovenščino. Od skoraj 50 000 gesel jih je po tuje zapisanih nekaj čez 2600 (od tega 1100 latinskih pregovorov in citatov), okrog 500 pa je kazalk. To razmerje govori v prid domačega zapisa, če upoštevamo, da je moral Verbinc sprejeti v slovar tudi citatne besede. Ugotovimo pa, da bi lahko od 1500 izrazov, pisanih po tuje (odšteti so latinski pregovori in citati), bilo 250 zapisanih po naše, od 500 kazalk pa je 140 takih, ki napotujejo od domačega zapisa k tujemu. Najdemo še približno 300 neprimerno pisanih besed, kjer hoče Verbinc vsaj še malo obdržati stik s tujo pisavo.

I

V slovarju pogosto naletimo na izvorno pisane izraze, ki bi jih glede na pogostno uporabo in tudi že domačo pisavo v slovenskih besedilih morali pisati po naše. Da je te prvotno neslovenske izraze zajel proces podomačevanja, nam dokazuje tudi veliko število kazalk v slovarju. Verbinc je očitno dobro vedel, da za te tuje izraze že imamo domačo pisavo, toda raje se je odločal za tujo. Verjetno je mislil, da so to »manj rabljeni, še ne udomačeni pojmi«. Ko pa najdemo med njimi tako pogostne izraze kot so *kviz, konferansje, peting, vestern, šov, sleng, reli, ragbi, fer, mis, biznis, liftboj, džuboks* itd., postane Verbinčev stališče zelo vprašljivo. Prav tako ne moremo reči, da ti izrazi še niso udomačeni, saj pri 61 od 250 Verbinc sam navaja tudi slovensko pisavo, vendar napotuje k tujemu zapisu; 31 navedenih izrazov v naši spodnji preglednici pa ima obrazila, ki imajo nedvomno slovenski status.³

Besede, v Verbinčevem slovarju nepotrebno pisane po tuje, tu razvrščamo po posameznih tematičnih področjih; izrazi z zvezdico so v slovarju kazalke za tip od domače pisanega izraza k tuje pisanemu izrazu, ob katerem je podan tudi pomen, s čimer se daje prednost tuji pisavi.

³ Lista po obrazilih: - i a d a : *wertheriada*; - i s t : *baseballist, cinquecentist, duecentist, novecentist, settecentist, quattrocentist, seicentist, settecentist, surrealist, trecentist*; - i z e m : *chartizem, freudizem, jingoizem, surrealizem,aylorizem, voyeurizem, wagnerizem, yankeeizem*; - j a n e c : *voltairjanec, wagnerjanec*; - j a n s t v o : *voltairjanstvo, wagnerjanstvo, wertherjanstvo*; - j e v s k i : *dandyjevski*; - o v e c : *lassalovec, whigovec*; - o v s k i : *jazzovski*; - s k a : *hallstajska doba, leydenska steklenica*; - s k i : *charterski*; (*ničejanec, ničejanstvo* je zapisano po naše).

1. družba in družabnost

abbé — abe
 beat — bit
 apartheid — aparthajd
 beetle — bitel*
 blues — bluz
 bobby — bobi
 boogie-woogie — bugivugi*
 boom — bum
 boss — bos*
 business — biznis
 businessman — biznismen
 casanova — kazanova
 charleston — čarlston*
 chartist — čartist*
 chartizem — čartizem
 ciao — čao
 college — kolidž*
 conferencier — konferansje*
 dandy — dendi
 dandyjevski — dendijevski
 dauphin — dofen*
 doña — donja*
 donna — dona
 doyen — doajen
 duce — duče
 dueña — duenja
 fair — fer*
 fifty-fifty — fifti-fifti
 führer — firer*
 gentleman — džentlemen
 gigolo — žigolo*
 jingo — džingo
 jingoizem — džingoizem
 joker — džoker
 jour fixe — žurfiks*
 kontraktbridge — kontraktbridž
 lassalovec — lasalovec
 leader — lider
 levellerji — levellerji
 liftboy — liftboj
 madame — madam
 madison — medison
 maire — mer
 malheur — maler*
 madrileña — madrilenja
 maquereau — makro*
 miss — mis
 monseigneur — monsenjer
 monsignor — monsinjor
 outsider — avtsajder
 biti parterre — biti parter
 petting — peting
 playboy — plejboj
 quasi — kvazi*
 quiz — kviz*
 rendez-vous — randevu*
 seigneur — senjer

serenissima — serenissima
 serenissimus — serenisim
 sex appeal — seksepil
 show — šov
 signor — sinjor
 signora — sinjora
 signorina — sinjorina
 signorino — sinjorino
 slow fox — sloofoks
 squaw — skvo
 swing — sving*
 teenager — tinejžder
 teint — ten*
 twist — tvist
 volksdeutscher — folksdojčer*
 wehrmann — verman
 whip — vig*
 whigovec — vigovec*
 whist — vist
 yankee — jenki*
 yankeezem — jenkezem

2. znanost

affidavit — afidavit
 afrikaans — afrikanščina
 bas-relief — basrelief
 bokmål — bukmal
 desjatina — desetina
 einsteinij — ajnštajnij
 endecasillabo — endekasilabo
 enjambement — anžambma
 freudizem — frojdizem
 hallstatska doba — halštatska doba
 ishias — išias*
 landsmål — landsmol
 riksmål — riksmol
 patois — patoa
 slang — sleng
 taylorizem — tejlorizem
 terra rosa — terarosa*
 thesaurus — tezavrus
 volapük — volapik
 voyeurizem — vojerizem
 wealden — vilden
 mertheriada — verterijada

3. tehnika in civilizacija

cadillac — kadilak*
 chamois — šamoa*
 charter — čarter
 charterski — čarterski
 circa — cirka
 Citroën — citroen
 computer — kompjuer
 de luxe — deluks

disaggio — disažijo*
 dumping — damping
 engineering — inženiring*
 juke box — džuboks
 landrover — lendrover
 leydenska steklenica
 — lajdenska steklenica
 macheta — mačeta
 messerschmitt — meseršmit
 mignon — minjon*
 penny — peni*
 peugeot — pežo
 ratio — racio*
 sou — su
 spitfire — spifajer
 starfighter — starfajter
 volkswagen — folksvagen*

4. umetnost, kultura

bestseller — bestseler
 cinquecentist — činkvečentist
 clavicembalo — klavičembalo*
 commedia dell'arte
 — komedija delarte
 dixieland (jazz) — diksilend (džez)
 duecentist — duečentist
 fabliau — fabljo
 frontispice — frontispic
 grand prix — granpri
 intermezzo — intermeco
 jazz — džez*
 jazzovski — džezovski
 leitmotiv — lajtmotiv
 mezzosopran — mezosopran
 meistersong — majstergežang
 meistersinger — majsterzinger
 minnesinger — minežinger
 novecentist — novečentist
 ottocentist — otočentist*
 pasticcio — pastičo
 pop-art — popart
 putto — pučo
 quattrecentist — kvatročentist
 sarrusofon — sarusofon
 seguidilla — segvidila
 seicentist — sečentist
 sinica — sinika
 spleen — splin
 surrealist — sirealist
 surrealizem — sirealizem
 thriller — triler
 toccata — tokata*
 trecentist — trečentist*
 villanella — vilanela
 volfairjanec — volterjanec
 volfairjanstvo — volterjanstvo
 wagnerizem — vagnerizem
 wagnerjanstvo — vagnerjanstvo
 wagnerjanec — vagnerjanec

wertherjanstvo — verterjanstvo
 western — vestern*

5. moda in oblačenje

boutique — butik
 chic — šik*
 dessin — desen*
 japon — žapon
 jersey — džersi*
 lotion — losjon
 make-up — mejkap
 rayon — rejon
 tweed — tvid*
 twill — toil
 vichy — viši

6. šport

baseball — bejzbol
 baseballist — bejzbolist
 foul — faol
 gocart — gokart*
 handicap — hendikep*
 jiu jitsu — džiu džicu*
 knockdown — nokdaun
 knockout — nokavt
 match — meč
 out — avt
 rallye — reli
 rugby — ragbi*
 skikjöring — skijering
 speedway — spidvej
 steeplechase — stipličez
 team — tim*

7. prostor

arrondissement — arondisma*
 bellevue — belvi
 cercle — serkel*
 dancing — dansing
 foyer — fojer/foaje
 kraal — kral
 llano — ljano
 pissoir — pisoar
 vis-à-vis — vizavi

8. prehrana

brandy — brendi
 chartreuse — šartrez*
 chianti — kianti
 coca-cola — kokakola
 curaçao — kiraso
 fizz — fiz
 gin — džin
 gouda — gavda
 baby beef — bebibif
 ham and eggs — hemendeks

juice — džus
 julep — džulep
 menu — meni
 pommes frites — pomfri*

sherry — šeri*
 sherry brandy — šeribrendi
 stracchino — strakino
 tortilla — tortilja

Pravopisne kategorije, zajete v naštetih primerih (pred pomišljajem je domači zapis, za njim pa razni izvorni samoglasniki):

a — aa e ent u: afrikaans, conferencier, enjambement, rugby;

e — a ai ě ei eu ö oe: jazz, fair, citroën, teint, peugeot, skikjöring, oersted;

i — e ea ee ey ie u ue üh y ye: college, beat, spleen, jersey, dixieland, menu, bellevue, führer, hobby, rallye;

o — a å ao au av eau ot: baseball, landsmål, curaçao, fabliau, squaw, maquerreau, peugeot;

u — oo ou ue ui: boogie woogie, boutique, blues, juice.

Dvoglasniki in obratne zveze

aj — ei ey i igh: apartheid, leydenska steklenica, spitfire, starfighter;

av — ou: foul

ej — a ay: baseball, playboy;

oj — eu oy: freudizem, playboy;

ov — ow: show;

ju — u: computer.

Zapis izgovora i + j + samoglasnik

ija — ia: macchia;

ijo — io iau: addio, fabliau.

Zapis enega soglasnika z dvema črkama

b — bb: abbe;

d — dd: addio;

l — ll: college;

m — mm: pommes frites;

n — nn: penny;

r — rr: surrealist;

s — ss: business;

t — tt: putto;

z — zz: jazz.

Zapis soglasnikov in dvočrkij

c — t ts tz zz: ratio, jiu-jitsu, hertz, intermezzo;

č — c ch cci ci tch tsch: duecentist, charleston, pasticcio, ciao, match, volksdeutscher;

dž — dge g ge j: kontraktbridge, gin, college, jersey;

f — ph v: dauphine, volksvoagen;

j — kj (y): skikjöring, doyen;

k — c cch ch ck gg q que: gocart, macchia, chianti, knockdown, ham and eggs, quasi, boutique;

ks — x: jour fixe;

l — lh: malheur;

lj — ll: llano;

m — hm: ohm;

n — kn m: knockout, comte;

nj — ñ gn: dueña, mignon;

s — c ç t: *dancing, curaçao, lotion*;

š — ch s sch sh: *vichy, hallstatska doba, messerschmitt, sherry*;

t — th: *thriller*;

v — u w wh: *seguidilla, speedway, whist*;

z — s zz: *business, mezzosopran*;

ž — g gg j: *gigolo, disaggio, japon*.

V našem predlogu so tuji glasovi zapisani po slovenskih pravopisnih pravilih. Tako zapisujemo samoglasnike z običajnimi slovenskimi petimi črkami zanje, tuje soglasnike in soglasniške skupine pa glede na konkretni slovenski izgovor. Posebne težave v izgovoru povzročajo črke ali dvočrkja, ki se v posameznih jezikih različno izgovarjajo. Tako sta predvsem *j* in *ch*:

j: angl. [dž] (*jersey*), fran. [ž] (*japon*), nem. [j] (*Jäger*), špan. [h] (*jalava*);

ch: angl. [č] (*charleston*), fran. [š] (*vichy*), nem. [h] (*Wehrmacht*), ital. [k] (*chianti*).

II

So še druge nedoslednosti pri zapisovanju tujih izrazov, ki jih Verbinc zapisuje na škodo domače pisave: kakor da avtor slovarja hoče vsaj še malo obdržati stik s tujo pisavo. Take kategorije so: zapis glasbenih in tehničnih strokovnih izrazov, zapisovanje zvnečih soglasnikov, pisava skupin *sp*, *st* in *šp*, *št*, problem hiata, dvojnice in nedoslednost v oblikoslovju.

1. Glasbeni in tehnični strokovni izrazi

Za glasbene in tehnične izraze velja, da se njihovi slovenski ekvivalenti težje uveljavljajo. Glasbeni izrazi so italijanskega izvora, velika večina so prislovi za način izvajanja, nekaj pa je tudi nazivov za različne skladbe. Ti izrazi so v slovenskem glasbenem življenju nedvomno že zelo dolgo, pa nobe-nega še danes ne pišemo po slovenskem izgovoru; zato je zanje težko zahtevati slovensko pisavo. Glasbeni izrazi (v širši rabi jih je preko 200) ostanejo torej pisno citatni; tako so navedeni tudi v Slovarju tujk. Mislim pa, da bi lahko z enakim uspehom uporabljali namesto njih slovenska poimenovanja, npr. *hitro za allegro*, *silovito za furioso*, *počasi, toda ne preveč za largo*, *ma non troppo*, itd. Za točna slovenska poimenovanja bi se seveda morali dogovoriti glasbeniki.⁴ Slovenski izrazi bi bili še posebno primerni za glasbene šole, kajti če učenec vidi napisan italijanski izraz, mu ne pove prav nič, dokler se ga ne nauči na pamet.

Strokovni izrazi iz tehnike so dostikrat poimenovanja po znanstvenikih, zato jih seveda ne moremo prevesti. Tehnični izrazi pa imajo pogosto slovenske dvojnice in je stališče Splošnega tehniškega slovarja, ki daje prednost izključno tuji pisavi in po katerem se ravna tudi Verbinc, nesprejemljivo.

Oglejmo si najprej dvojnice, pri katerih pa je razlaga pri izrazu, pisanem po tuje:

⁴ Prim. Lucijan Marija Škerjanc, Glasbeni slovarček, Mladinska knjiga v Ljubljani 1962.

gaus gl. *gauss*
henri gl. *henry*
herc gl. *hertz*

kulon gl. *coulomb*
luks gl. *lux*
vat gl. *watt*

Ostali izrazi so pisani v Slovarju tujk samo po tuje, mi pa dodajamo še slovenske vzporednice:

ångström — *ongstrem*
candela — *kandela*
curie — *kiri*
dissous — *disu*
hektowatt — *hektovat*
joule — *džul*
kilohertz — *kiloherc*
kilonewton — *kilonjuten*
kilowatt — *kilovat*
mach — *mah*
maxwell — *maksvel*
megahertz — *megaherc*
megawatt — *megawat*

megohm — *megom*
mikrohenry — *mikrohenri*
mikrohm — *mikrom*
milimatt — *milivat*
newton — *njuten*
oersted — *ersted*
ohm — *om*
ohmmeter — *ommeter*
shunt — *šant*
torr — *tor*
wattmeter — *vatmeter*
weber — *veber*

2. Zapisovanje zvenečih soglasnikov

Zapisovanje zvenečih soglasnikov ne upošteva dejanskega izgovora teh glasov v slovenščini. Pri besedah, kot so *konzerva* ali *mazohist*, že dolgo več ne izgovarjamo *s*, ampak *z*, zato je pisava *s s* tuja, posebno če te besede primerjamo z nekaterimi drugimi, kjer je zapisan *z*, npr. *amanuenzis*. V slovarju se sicer pojavljajo tudi dvojnice, npr. *konzerva* gl. *konzerva*, *bizmut* gl. *bizmut*, toda Verbinč daje pri takih primerih po nepotrebem prednost tuji pisavi.

Besede, pri katerih bi morali pisati *z*, so naslednje (izrazi z zvezdico so v slovarju kazalke za tip od domačega zapisa k tujemu):

bizmut — *bizmut**
bismutit — *bizmutit*
desideratum — *deziderat**
disertacija — *dizertacija*
fazona — *fazona**
framason — *framazon*
framasonski — *framazonški*
framasonerija — *framazonerija*
framasonstvo — *framazonstvo*
glase — *glaze**
gnoseologija — *gnozeologija*
gnoseološki — *gnozeološki*
kasba — *kazba*
kerosin — *kerozin*
konzerva — *konzerva**
konserven — *konzerven*
konzervacija — *konzervacija*
konzervativec — *konzervativec*
konzervativen — *konzervativen*
konzervativnost — *konzervativnost*

konzervativizem — *konzervativizem*
konzervator — *konzervator*
konzervatorij — *konzervatorij*
konzervatorist — *konzervatorist*
konzervatoristka — *konzervatoristka*
konzerviranje — *konzerviranje*
konzervirati — *konzervirati*
konsilijarij — *konzilijarij*
konsilij — *konzilij**
konsistenca — *konzistenca**
kvisling — *kvizling*
luisdor — *luizdor*
masohist — *mazohist*
masohizem — *mazohizem**
peseta — *pezeta*
peso — *pezo*
preservativ — *prezervativ*
preservativen — *prezervativen*
transistor — *tranzistor*

3. Pisava skupin *sp*, *st*, *šp*, *št*

Pri tujih izrazih s skupinama *sp* ali *st* sta se ponekod ustalila izgovor in pisava *sp*, *st*, npr. *spekter*, *stažist*, drugod pa *šp*, *št*, npr. *štafeta*, *špirit*. Izgovor

pa se bolj nagiba v korist *šp*, *št*, zato je v slovarju preveč besed, pisanih s *st* ali *sp*. Naletimo tudi na dvojnice, kjer pa je večinoma dana prednost pisavi s *sp* in *st*, npr. *inštalater* gl. *instalater*, *špartanec* gl. *spartanec*.

Primeri, kjer bi lahko upravičeno pisali *šp* ali *št*, so naslednji (izrazi z zvezdico so v slovarju kazalke za tip od domačega zapisa k tujemu):

<i>instalacija</i>	<i>instrument</i>	<i>specialnost</i>	<i>stadion</i>
<i>instalacijski</i>	<i>pasteta</i>	<i>spedicija*</i>	<i>standard</i>
<i>instalater*</i>	<i>skribent*</i>	<i>spedicijski</i>	<i>standarden</i>
<i>instalaterski</i>	<i>spartanec*</i>	<i>spediter*</i>	<i>staniol</i>
<i>instaliran</i>	<i>spartanski</i>	<i>spiker</i>	<i>starter</i>
<i>instalirati*</i>	<i>specialen</i>	<i>spinet*</i>	<i>statut*</i>
<i>instanca</i>	<i>specialist</i>	<i>sprint</i>	<i>stoparica*</i>
<i>institucija</i>	<i>specialiteta</i>	<i>sprintati</i>	<i>storija*</i>
<i>institucionalen</i>	<i>specializacija</i>	<i>sprinter</i>	<i>straca*</i>
<i>institucionalizirati</i>	<i>specializant</i>	<i>sprinterice</i>	<i>studiozen</i>
<i>institut</i>	<i>specializirati</i>	<i>spurt</i>	
<i>institutor</i>	<i>specialka</i>	<i>spurtati</i>	

4. Problem hiata⁵

Pri primerih *i* — V, V — *i* in pri priponah *-ea* in *-oa* Verbinc v skladu s pravili Slovenskega pravopisa o pisavi tujk pri veliki večini sponjenk ne piše vmesnega *-j-*. Tako vmesnega *-j-* ne piše tudi v primerih, kot je *kolonialen*, kjer je *-j-* že v podstavni besedi: *kolonija* → *kolonialen*.

V Slovarju tujk je besed s hiatom 1611, od teh primerov z *-j-* v podstavi 325, oziroma 20 odstotkov. Od teh 325 besed jih je 225 s črkovno zvezo *io*, npr. *bakterio-*, *bakteriofag*, *bakterioiden*, *bakterioliza*, *bakteriolog*, *bakteriološki*, *bakteriostaza*, *bakterioterapija*, *bakterioza*; 102 besedi pa sta s črkovno zvezo *ia*, npr. *imperial*, *imperialen*, *imperialist*, *imperialističen*, *imperializem*.

Pri obeh primerih bi poenostavili pisavo s tem, da bi vedno pisali vmesni *-j-*; tako bi tudi poenostavili pisavo besed z istim korenem, npr. *kolonija* → *kolonijale*, *kolonijalen*, *kolonijalizem* ali pa *iluzija* → *iluzijonist*, *iluzijonizem*, ipd.

Pri navajanju besed v spodnji preglednici so izpuščeni primeri, tvorjeni iz dane podstave, npr. pri *material* so izpuščene besede *materialnost*, *materialije*, *materialist*, *materialističen*, *materializacija*, *materializirati*, *materializem*, *imaterialen*, *imaterializem*; ali pa pri *bakterio-*: *bakteriofag*, *bakterioiden*, *bakterioliza*, *bakteriolog*, *bakteriološki*, *bakteriostaza*, *bakterioterapija*, *bakterioza*. Taki primeri z *-j-* v podstavi so 105:

<i>bakterio-</i>	<i>ekspepcionalen</i>	<i>familiaren</i>
<i>beneficiat</i>	<i>ekshibicionalist</i>	<i>ferialen</i>
<i>bestialen</i>	<i>ekspanzionist</i>	<i>fotomaterial</i>
<i>biblio-</i>	<i>ekspresionist</i>	<i>frakcionaš</i>
<i>bronhialen</i>	<i>eluvialen</i>	<i>funkcionalen</i>
<i>ceremonial</i>	<i>empirio-</i>	<i>fuzionirati</i>
<i>dikcionar</i>	<i>epidemiologija</i>	<i>genialen</i>
<i>diluvialen</i>	<i>evangeljar(ij)</i>	<i>gloriola</i>
<i>dimenzionalen</i>	<i>evolucionist</i>	<i>graciozen</i>
<i>divizionar</i>	<i>fakciozen</i>	<i>helio-</i>

⁵ Prim. Jože Toporišič, Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ I, SRL 1, str. 60, 61.

<i>historiat</i>	<i>konubialen</i>	<i>prezbiterialen</i>
<i>homiliar</i>	<i>konvencionalen</i>	<i>prezidialen</i>
<i>iluzionist</i>	<i>konzistorialen</i>	<i>primiciant</i>
<i>imobiliaren</i>	<i>korupcionist</i>	<i>profesionalec</i>
<i>imperial</i>	<i>kreacionizem</i>	<i>prohibicionist</i>
<i>impresionanten</i>	<i>kurialije</i>	<i>proporcionala</i>
<i>industrialec</i>	<i>legionar</i>	<i>protekcionaš</i>
<i>infekciozen</i>	<i>lekcionar</i>	<i>radiacija</i>
<i>inflacionist</i>	<i>liniatura</i>	<i>reakcionar</i>
<i>institucionalen</i>	<i>material</i>	<i>regionalen</i>
<i>intencionalen</i>	<i>matrimonialen</i>	<i>religiozen</i>
<i>intervencionist</i>	<i>media</i>	<i>relikviarij</i>
<i>italianizem</i>	<i>melodiozen</i>	<i>revialen</i>
<i>izolacionist</i>	<i>memorial</i>	<i>revizionist</i>
<i>jeremiada</i>	<i>mesiada</i>	<i>revolucionar</i>
<i>kolaboracionist</i>	<i>mobiliar</i>	<i>secesionist</i>
<i>kolacionirati</i>	<i>nacional</i>	<i>selekcioniaran</i>
<i>kolegialen</i>	<i>oficial</i>	<i>senzorialen</i>
<i>koloniale</i>	<i>olimpiada</i>	<i>sociabilen</i>
<i>komediograf</i>	<i>opozicionalec</i>	<i>stacionaren</i>
<i>komisionar</i>	<i>ordinariat</i>	<i>stadion</i>
<i>koncesionar</i>	<i>orgiast</i>	<i>studiozen</i>
<i>konfekcioniran</i>	<i>ovarialen</i>	<i>teritorialen</i>
<i>konfucianizem</i>	<i>patrimonialen</i>	<i>tibialen</i>
<i>kongregacionalist</i>	<i>penzion</i>	<i>uniat</i>
<i>konjunkcionalen</i>	<i>perfekcionirati</i>	<i>vizionar</i>
<i>konstitucionalen</i>	<i>prepozicionalen</i>	<i>ženialen</i>
<i>kontorzionist</i>	<i>pretenciozen</i>	

5. Dvojnice

Poleg dvojníc, ki so obravnavane pri oblikoslovju, tj. ko so k že domači pisavi besede dodane kot druga možnost še tuje končnice *-um*, *-us* in *-on*, najdemo v slovarju še naslednje primere:

<i>buldózer</i> ali <i>búldožer</i>	<i>sorit -a</i> ali <i>sorites -ta</i>
<i>kakao</i> in <i>kakav</i>	<i>stažer</i> ali <i>stažist</i>
<i>komando(s)</i>	

Bolj domače oblike so *buldožer*, *kakav*, *komandos*, *sorit* in *stažist*.

V nekaterih primerih sta v slovarju obe gesli, domače in tuje pisan izraz, razlaga pa je skoraj enaka ali pa zelo podobna; npr.: *contessa -e* ž [konte'sa/ital. *grofica*, pri *k* pa *kontesa -e* ž [ital. *contessa*] *grofica*; *grofična*, *grofova* hči. Navajanje tujega izraza kot samostojnega gesla je odveč in tudi zavajajoče, saj Verbinč ob *contessa* sploh ne pove, da je v slovarju tudi *kontesa*. Primeri z bolj ali manj enakim geselskim člankom so naslednji:

<i>addio</i> — <i>adijo</i>	<i>contumacia</i> — <i>kontumacija</i>
<i>camp</i> (angl.) — <i>kamp</i>	<i>corrigendum</i> — <i>korigenda</i>
<i>carboneum</i> — <i>karbon</i>	<i>cross country</i> — <i>kros</i>
<i>compagnie</i> — <i>kompanija</i>	<i>hall</i> — <i>hala</i>
<i>company</i> — <i>kompanija</i>	<i>jury</i> — <i>žiriija</i>
<i>conte</i> — <i>konte</i>	<i>out</i> — <i>aut</i>
<i>contessa</i> — <i>kontesa</i>	<i>tory</i> — <i>tori</i>

6. Oblikoslovje

Splošna težnja ohranjanja tuje pisave se kaže tudi v oblikoslovju. Posamezne nedoslednosti obravnavam pri dvojnicah s končnicami *-um*, *-us* in *-on*, pri latinskih in grških lastnih imenih in pri latinski in grški množini.

a) Dvojnice s končnicami *-um*, *-us* in *-on*

V slovarju so nepotrebne dvojnice, ko je k že domači pisavi besede dodana kot druga možnost še tuja končnica, npr. *ehinokok(us) -a* ali pa cela beseda, npr. *ganglij -a* ali *ganglion -a*. Take tuje končnice so predvsem latinska *-um* in *-us* in grški *-on*. Ni jasno, kako Verbinc primere kot *ehinokok(us) -a* sklanja: ali *ehinokokus*, *ehinokokusa* ali *ehinokokus*, *ehinokoka*. O teh primerih zveemo v slovarju samo naslednje: »Pri nekaterih geslih je ena ali več črk v oklepaju, npr. *nefritik(um) -a m, /.../*; to pomeni, da obstojita obe obliki, *nefritik* in *nefritikum*, /.../« (str. 12).

Primeri s končnico *-um*:

<i>abortiv(um)</i>	<i>hepatik(um)</i>	<i>nefritik(um)</i>
<i>alpinet(um)</i>	<i>hidragog(um)</i>	<i>paliatio(um)</i>
<i>antibiotik(um)</i>	<i>hipnotik(um)</i>	<i>profilaktik(um)</i>
<i>antiflogistik(um)</i>	<i>Janikul(um)</i>	<i>purgativ(um)</i>
<i>antiseptik(um)</i>	<i>kardiak(um)</i>	<i>talk(um)</i>
<i>aromatik(um)</i>	<i>konfortativ(um)</i>	<i>uretik(um)</i>
<i>dekokt(um)</i>	<i>koroborativ(um)</i>	<i>vomitiv(um)</i>
<i>deminutiv(um)</i>	<i>kozmetik(um)</i>	<i>atrij ali atrium</i>
<i>dormitiv(um)</i>	<i>laksativ(um)</i>	<i>fakt ali faktum</i>
<i>hemagog(um)</i>	<i>lenitiv(um)</i>	<i>mitrej ali mitreum</i>
<i>hemostatik(um)</i>	<i>narkotik(um)</i>	<i>viatik ali viaticum</i>

Primeri s končnico *-us*:

<i>parasimpatik(us)</i>	<i>ehinokok(us)</i>	<i>streptokok(us)</i>
<i>pitekantrop(us)</i>	<i>gastald(us)</i>	<i>generalisim</i>
<i>pnevmokok(us)</i>	<i>gonokok(us)</i>	<i>ali generalissimus</i>
<i>simpatik(us)</i>	<i>kok(us)</i>	<i>grad ali gradus</i>
<i>sinantrop(us)</i>	<i>meningokok(us)</i>	<i>ovidukt ali oviduktus</i>
<i>stafilokok(us)</i>	<i>mikrokok(us)</i>	

Primeri s končnico *-on*:

<i>hipokoristik(on)</i>	<i>diptih ali diptihon</i>	<i>hiperbat ali hiperbaton</i>
<i>mezostih(on)</i>	<i>distih ali distihon</i>	<i>vibrio ali vibriion</i>
<i>poliptih(on)</i>	<i>epitet ali epiteton</i>	
<i>centurij ali centurion</i>	<i>ganglij ali ganglion</i>	

b) Latinska in grška lastna imena

Pri latinskih in grških lastnih imenih se osnova pri sklanjanju premenjuje od edninskega rodilnika dalje, npr.: *Kato Katona*, in tako se moramo, če nimamo klasične izobrazbe, vsa imena po vrsti naučiti. To pa je nepotrebno, ker že v samem slovarju vidimo, da je latinska in grška lastna imena zajel proces prenašanja rodilniške osnove v imenovalnik, in tako ne prihaja več do premen, prim. gesla *Ceres -ere* ali *Cerera -e*, *Temida -e* ali *Temis -ide*. Edino slovenska je torej posplošitev rodilniške osnove tudi v imenovalnik.

Imena, navedena tudi z roditeljsko osnovo, so naslednja:

<i>Bukefal(os) -la</i>	<i>Brut -a</i> ali <i>Brutus-ta</i>
<i>Cerber(us) -ra</i>	<i>Ceres -ere</i> ali <i>Cerera -e</i>
<i>Ganimed(es) -da</i>	<i>Erida -e</i> ali <i>Eris -ide</i>
<i>Had(es) -a</i> in <i>-da</i>	<i>Helij -a</i> ali <i>Helios -ia</i>
<i>Herkul(es) -la</i>	<i>Ikar -a</i> ali <i>Ikaros -ra</i>
<i>Herostrat(os) -ta</i>	<i>Juno, Junone</i> ali <i>Junona -e</i>
<i>Kerber(us) -ra</i>	<i>Kirka -e</i> ali <i>Kirke -e</i>
<i>Oidip(us) -pa</i>	<i>Mefisto -a</i> ali <i>Mefistofel(es) -a</i>
<i>Orest(es) -ta</i>	<i>Temida -e</i> ali <i>Temis -ide</i>

Imena, navedena samo po latinsko in grško, pa so naslednja (stolpec za pomišljajem je naš):

<i>Aheron -onta</i> — <i>Aheront -a</i>	<i>Klio -ie</i> — <i>Klia -e</i>
<i>Bakhos -kha</i> — <i>Bak -a</i>	<i>Kloto -te</i> — <i>Klota -e</i>
<i>Baucis -ide</i> — <i>Baucida -e</i>	<i>Lahesis -se</i> — <i>Lahesa -e</i>
<i>Flegeton -onta</i> — <i>Flegetont -a</i>	<i>Laokoon -onta</i> — <i>Laokoont -a</i>
<i>Kadmos -dma</i> — <i>Kadem -dma</i>	<i>Leto -e</i> — <i>Leta -e</i>
<i>Kato -ona</i> — <i>Katon -a</i>	<i>Mars Marta</i> — <i>Mars -a</i>

c) Latinska in grška množina

Latinsko in grško množino uporabljajo sedaj še redki, večinoma klasično izobraženi ljudje, zato je dajanje prednosti tej množini v slovarju nepotrebno in tuje slovenščini. Večina sedaj tudi pri latinskih in grških besedah rabi slovensko množino, npr. *fakti* namesto *fakta*. V slovarju najdemo o tej množini napisano naslednje: »Pri lat. in gr. pojmi je označena množina, če se v slovensščini rabijo tudi lat. in gr. množinske oblike, npr. *deziderát(um) -a* m, mn. *dezideráta -at* s, *shéma -e* ž, mn. *shéme -em* ž ali *shémata -at* s« (str. 12).

Po tipu *abortiv(um)* mn. *abortiva* (to je, da v slovarju niso navedene običajne množinske oblike, namreč *abortivi*) so obravnavane naslednje enote: a) mn. samo na *-a*, b) mn. nav. na *-a*, c) mn. na *-(i)je*.

a) mn. na *-a*: *abortiva*, *abstrakta*, *atona*, *dekapoda*, *deminutiva*, *dormitiva*, *eksploziva*, *ekstemporalija*, *emetika*, *fakta*, *feminina*, *fibromata*, *gravamina*, *hemagoga*, *hidragoga*, *hidrozoa*, *hipnotika*, *hipokoristika*, *indefinita*, *indeklinabilije*, *inkohativa*, *intenziva*, *interogativa*, *intransitiva*, *kardiaka*, *kefalopoda*, *kompozita*, *koroborativa*, *kozmetika*, *laksativa*, *lenitiva*, *lepta*, *makropoda*, *metazoa*, *monosilaba*, *narkotika*, *nefritika*, *nomina*, *nova*, *onomastika*, *paliativa*, *parasilaba*, *paroksitona*, *perispomena*, *profilaktika*, *pronomina*, *proparoksitona*, *properispomena*, *protofita*, *protozoa*, *pundenda*, *purgativa*, *refleksiva*, *regulativa*, *responza*, *sarkomata*, *septa*, *skripta*, *specifika*, *spermatozoa*, *stafilomata*, *substrata*, *teropoda*, *tetrapoda*, *tonika*, *transitiva*, *unika*, *uretika*, *vokabula*, *vomitiva*.

b) mn. nav. na *-a*: *adjektiva*, *antiseptika*, *apelativa*, *aromatika*, *denominativa*, *derivativa*, *diminutiva*, *dispozitiva*, *frekventativa*, *hemostatika*, *hepatika*, *memoranda*.

c) mn. na *-(i)je*: *nektarije*, *numeralije*, *ordelije*, *ordinalije*, *regalije*.

Poleg naštetih primerov so še dvojnice: *fosili* ali *fosilije*, *sheme* ali *shemata*, *variksi* in *varice*.

Na koncu pregleda Slovarja tujk lahko ugotovimo, da se avtor pri zapisu tujih izrazov prerad odloča za izvorno pisavo, če pa le more, z dvojnicami ohranja stik s tujo pisavo — v pravopisu in oblikoslovju. Očitno je, Slovar tujk je za to najboljši dokaz, da je splošna težnja pri sprejemanju tujih izrazov v slovenščino, da tuje izraze, ki postanejo del našega jezika, pišemo po naše. Tega procesa ne moremo zavreti, četudi vztrajamo na izvorni pisavi. Dosežemo le popačenost v jeziku, v našem primeru pa zastarelost in nepri- mernost slovarja pri zapisu precej tujih izrazov.

Matjaž Hofbek
Ljubljana

DVOJE NOVIH LEKSIKOGRAFSKIH DEL

Lani je izšlo dvoje pomembnih leksikografskih del: najprej Leksikon Cankarjeve založbe (v nadaljnjem besedilu Leksikon ali L), nato Mala splošna enciklopedija (v nadaljnjem Enciklopedija ali E).¹ Prvo delo je prireditev Volksbrockhausa založbe Brockhaus iz Wiesbadna, drugo prireditev Male enciklopedije Prosvete (2. izdaja iz 1968 in gradivo za 3. izdajo) založbe Prosveta iz Beograda.

Leksikon ima 52 000 gesel. Za Enciklopedijo jih je napovedanih blizu 60 000 (vendar ima prva od treh predvidenih knjig le 10 500 gesel in 1400 podgesel).² Večina besedila je bila prevedena. Po zagotovitvah izdajateljev ima Leksikon predelano tretjino gradiva oz. 10 000 novih gesel, o Enciklopediji pa se trdi, da ima predelanega oz. novega deset odstotkov gradiva. Novo v obeh knjigah se nanaša zlasti na gesla o Slovencih in Sloveniji (kultura, zemljepis, zgodovina, politika, biografije), v Leksikonu pa so spremenjene tudi razlage nekaterih drugih gesel, zlasti terminoloških. Za vsa ta dela je bilo pritegnjenih k Leksikonu poleg 20-članskega odbora še 120 strokovnjakov, k Enciklopediji pa 50 prevajalcev in 50 strokovnjakov. Leksikon so izdelovali dve leti, Enciklopedijo štiri leta.

Ker se dosedanji slovenski poskusi, da bi dobili času primerno leksikonsko delo, niso uresničili oz. posrečili³, in gre pri teh dveh izdajah pravzaprav za pionirsko leksikografsko akcijo določene vrste na Slovenskem, sta potrebni ne le priložnostnih poročil, ampak tudi večjih analiz. Čeprav se mora tudi ta pretres vsestransko omejiti,⁴ bo, upam, prikazal in ocenil opravljeno delo ter

¹ Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1973, 1081 str., 8°; Mala splošna enciklopedija, I. knjiga (A—G), Ljubljana 1973, 607 str., 4°.

² Knjiga '73, št. 11/12, 570.

³ Prim. uvod v Leksikon, str. 3, kjer je dan kratek, a tudi nekoliko pomanjkljiv pregled dosedanjih del. Manjka npr.: načrt za jugoslovansko enciklopedijo (Letopis Matice Slovenske za l. 1912, 27); H. Uhlir, Trgovsko-gospodarski leksikon I-II, Ljubljana 1955—1958; H. Uhlir, Domači vedež, Ljubljana 1952. Prim. tudi mojo oceno Priročnega leksikona (Ljubljana 1955) v Borih I, 1955, št. 5/6, 365—370.

⁴ Podrobna analiza je bila opravljena predvsem z gesli črke G, in sicer zato, ker je to zadnja črka v Enciklopediji (priložnost za popravke), ker predstavlja G slovarko nevtralno črko in ker je bila dana tako možnost trisemernih primerjav. Pri statističnih analizah mi je pomagal prof. Izidor Klemen, za kar se mu lepo zahvaljujem.

dal orientacijo, ali in koliko smo že pripravljeni za izvirno leksikografsko delo na tem področju.

Najprej moramo ugotoviti, kakšne namene in zamisli so imeli pri obeh edicijah uredniki oz. izdajatelji, in potem, kakšna so oz. kakšna naj bi bila teoretična izhodišča za izdelavo takih del.

Državna založba Slovenije sporoča v uvodu E, da ji je ob splošnem povečanju zanimanja za znanstveno-strokovne izdaje in ob izvirni leksikografski praksi pri Krajevnem leksikonu Slovenije dozorela misel »oskrbeti Slovence tudi večjo in izčrpnjšo splošno enciklopedijo, v kateri bi slovenski uporabnik razen pomembnih podatkov o svetu in iz sveta našel tudi enakovredno vključene informacije o svoji ožji in širši domovini, njeni preteklosti in sedanjosti«. Cankarjeva založba pravi, poudarjajoč kvaliteto svoje predloge in opozarjajoč na prednosti informacijskega sistema v svojem leksikonu, da le-ta »poda jedrnato, sodobno in zanesljivo informacijo o nepregledni množici pojmov, dogodkov in pojavov, ki šele povezani predstavljajo celoto sveta in delujočega človeka v njem, tudi če so že zdavnaj zatonili v neponovljivo preteklost ali če so danes šele komaj zaznavna znamenja prihodnosti«. Iz obeh uvodov se da nadalje razbrati, da je bila poglobljena skrb obeh redakcij usmerjena v čim ustrežnejši izbor predloge in zanesljiv prevod. Na drugem mestu je bilo preverjanje ustreznosti tega gradiva, čemur je sledilo izločanje nepotrebne in dodajanje novega.

O teoretičnih osnovah svojih izdaj založbi v uvodih knjig ne govorita. Zato pogledajmo, kaj trdita o njih pri ustreznih geslih. E razlaga samo sebe takole: »delo ali dela, ki vsebujejo osnove vsega znanja /.../ ali samo eno področje znanosti, umetnosti idr., zbrane ali urejene po predmetih ali abecedno po pojmih«. L pravi o enciklopediji, da je »strnjen pregled znanja z vseh (splošna e.) ali samo nekaterih področij ali strok (specialna e.) urejen po abecedi ali strokah«. O leksikonu pa pravi, da je »besedni (pojmovni) priročnik, v katerem so gesla (→ leksem) razvrščena po abecedi in pojasnjena (→ enciklopedija)«.

Iz navedenega bi se dalo sklepati, da je enciklopedija popis realij (ljudi, krajev, predmetov, pojmov terminov), leksikon pa splošni slovar z elementi enciklopedije. Že površno branje E oz. L pa pokaže, da nobeno teh del ni to, kar kaže njegov naslov. Enciklopedija in leksikon sta namreč po funkciji in zgradbi enaka, razlikujeta se v nekaterih primerih kvečjemu po obsegu. Oba, Mala splošna enciklopedija in Leksikon Cankarjeve založbe, sta kljub navidezni različenosti po tipu t.i. enciklopedična slovarja. Ta zvrst leksikografskega dela je dosežek nekako zadnjih 50 let (Larousse, Treccani, Brockhaus); za uporabnika je najugodnejša, za redakcijo pa najtežja oblika predstavitve človeškega vedenja. Tega se uredniki in izdajatelji E in L niso dovolj zavedali. Prezeli so tujo predlogo in jo prikrojevali, ne da bi globlje poznali načela, po katerih je bila le-ta pripravljena, in ne da bi si sami postavili teoretična izhodišča za delo. Posledica tega je bila: premalo pretresen izbor gesel, mešanje redakcijskih načel, neločevanje bistvenega od ne-bistvenega, seganje na obrobna področja informacij ipd.

Sicer pa te stvari tudi drugod niso povsem razčiščene. Ustaljena jezikoslovna oznaka teh del se zdi na prvi pogled jasna: slovar razlaga besede, enci-

klopedija opisuje stvari.⁵ V resnici pa tako slovarska kot enciklopedična gesla vključujejo poimenujoče znake in poimenovane stvari; v njih razlagah se stikata abstraktni pojem in materialni svet. Otipljivejša razlika med slovarjem in enciklopedijo bi se dala formulirati takole: Slovar predstavlja besedišče kot funkcionalno celoto določenega jezikovnega sistema; zato vključuje vse besedne vrste, torej besede s polnimi pomeni in gramatikalne besede. Bistvo slovarskega prikaza besede je v pomenoslovju, stilistiki in slovnici. Enciklopedija predstavlja tvorni in duhovni svet; zato vključuje v glavnem le samostalnike in pomensko prazne besede. Enciklopedija je neenotna tvorba: sestavljajo jo občne besede, ki poimenujejo vrste pojavov in stvari, ter lastna imena, ki poimenujejo enkratne danosti. Bistvo enciklopedično-leksikonskega prikaza besede je v točnosti opisa in zanesljivosti podatkov. Edina stvar, ki veže enciklopedijo s slovarjem, je razlaga. Če te ni oz. je nadomeščena z drugimi podatki ali je podana neleksikografsko, gre pri enciklopediji samo še za abecedno ali kako drugo, hitro iskanje omogočujočo registracijo človeških vednosti. Enciklopedični slovar pa je dvojni slovar; združuje namreč dve popolnoma samostojni makrostrukturi: slovarsko in enciklopedično. Zato je izbor gesel zanj težji. Zastavlja se vprašanje, katera makrostruktura naj postane vodilna oz. kako usklajati razlage, katerih ena kategorija vsebuje podatke, ki so z drugo nedružljivi.⁶

S tem nočemo reči, da so ta premalo izčiščena vprašanja značilna le za Malo splošno enciklopedijo in Leksikon Cankarjeve založbe. Ni pa mogoče opravičiti odsotnosti teoretičnih pristopov vsaj v času priprav, zlasti poglobljanja v jezikovno-leksikografske zakonitosti enciklopedičnega slovarja. Da tega poglobljanja ni bilo, kažeta tudi gesli *enciklopedija*, zlasti geslo v Mali splošni enciklopediji. Njen dokaj podroben opis tujih enciklopedij in leksikonov ni prezrl le vseh slovenskih tovrstnih del, ampak je pozabil na enciklopedične slovarje sploh, najtipičnejšega med njimi, italijanskega, pri katerem je skrbel za leksikalno stran sam B. Migliorini, pa je pomešal med ostale standardne enciklopedije in mu prisodil 35 knjig namesto 12.

Po vsem, kar smo povedali, ne bi kazalo še nadalje utemeljevati in ilustrirati oceno. Posebno zato ne, ker sta knjigi kljub spremembam in dopolnitvam ostali v bistvu zrealni podobi izvirnikov in ker založnici posredno ali neposredno⁷ zmanjšujeta svojo odgovornost za razlage. Pa vendarle — knjigi predstavljata novost za našo kulturo in iz njiju bo rasla nova veja slovenske leksikografije. Zato ju moramo natančneje pretresti, in sicer z vseh glavnih leksikološko-leksikografskih aspektov.

1. IZBOR GESEL. Glede števila gesel v enciklopedičnem slovarju ni absolutnih meril; narekujejo jih predvsem zunanji faktorji: potrebe, sodelavci, tisk, cena, kupec. Zato je mogoče ocenjevati to stran slovarja le glede na namen-skost, notranja sorazmerja in uporabnost gradiva. Glavni kriterij za potrebnost oz. nepotrebnost gesla mora biti povprečni slovenski uporabnik.

Črka G ima v Enciklopediji 1460 gesel; od tega je 480 (33 %) občnih imen in 980 (67 %) lastnih. V Leksikonu je 1170 gesel; od tega 600 (51 %) občnih in

⁵ G. Matoré, *Histoire des dictionnaires français*, Paris 1968, 22.

⁶ J. Rey-Debove, *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, Paris 1971, 32—33.

⁷ Mala splošna enciklopedija, 3. stran uvoda.

570 (49 %) lastnih imen. Ti podatki ne povedo veliko; potrjujejo kvečjemu že prej omenjene zunanje značilnosti obeh knjig: E je bolj bibliografsko-fakto-grafska, L pa teži v splošni (poučni) slovar. Razlike se začenjajo kazati, če podpremo številčne odnose s podrobnejšimi členitvami in primeri.

Pri lastnih imenih imata E in L komaj 360 skupnih gesel. E ima 620 gesel, ki jih nima L. To veliko število posebnega bi moralo vključevati vso lastnoimensko problematiko, pa je ne. V Enciklopediji je kljub izločanju ostalo veliko tega, kar se nanaša na nam tuje (zlasti Orient, Španija, Latinska Amerika) in kar bo slovenski uporabnik komajda iskal. Nasprotno pa manjka kljub prizadevanju dati čim več podatkov, npr. o ekonomistih in politikih, marsikatero znano ime. Kar zadeva Slovence oz. Slovenijo, je izbor dovolj širok, le da je notranje neuravnovešen. Prenaširoko so npr. predstavljeni upodabljaljoči umetniki. Od tod so razumljive reakcije drugih kategorij (npr. glasbenikov).⁸ L ima 210 gesel, ki jih ni v E. Med temi prevladujejo imena zahodnega sveta. Četudi je ta izbor bolj približan slovenskim potrebam, je v L marsikatero ime, zlasti krajevno, odveč.

Občna imena zajemajo, kot smo rekli, v L polovico, v E pa tretjino vseh gesel. Glede na namen izdaj bi moralo odpasti še marsikatero geslo. V Enciklopediji so npr. takale nepotrebna, tj. prespecialna ali napačna gesla: *gemidžiji*, *geminidi*, *generatrisa*, *geodepresija*, *glija*, *globoke gradnje*, *gnili jug*, *gopak*, *grejder*, *grisaille*, *gvajak*. V Leksikonu spadajo med taka naslednja gesla: *gagliarda*, *garçon*, *gazi*, *gentilhomme*, *geografska regionalizacija*, *gerenuk*, *gimnosperme*, *ginseng*, *giubba*, *grašljinka*, *greenhorn*, *Grill-Room*, *gugalna bolezen*, *guru*, *gyttja*. Obe knjigi sta v izboru besedišča močno pod vplivom tujih predlog. E ima preveč terminologije (politične, medicinske, anatomske, kemične), deloma gre tudi za neustrezne prevode oz. zapise. Besedišče L je obremenjeno s kurioznostmi, tujkami, citatnimi besedami, čeprav je v primerjavi z E mnogo bolj in širše odbrano. L ima npr. tele splošne znane besede: *galun*, *garaža*, *gavial*, *gen*, *generalisim*, *georgina*, *geranija*, *glasbilo*, *glasilke*, *glavnik*, *glicerin*, *glinica* ipd., medtem ko jih E nima. Primerjava z gradivom v SSKJ⁹ pa kaže, da obema še marsikaj manjka, tudi če se gibljemo v okvirih, ki so jih pri izboru imeli sestavljavci predlog, npr. *gamboec*, *garsonjera*, *gater* (jarmenik), *gerbera*, *glen*, *globigerina*, *gradel*, *graminger*, *grodelj*, *grosular*. Razen tega ne bi smeli izpasti izrazi, ki so tako ali drugače tesneje povezani z našim človekom, npr. *garibaldinec*, *gastald*, *germanizacija*, *glavar(stoo)*, *glavatica*, *glazuta*, *glisti*, *glistnica*, *gorica*. Številčno izraženo je pri občnih imenih odnos med E, L in SSKJ takle: E s svojimi 480 občnimi imeni in L s 570 občnimi imeni imata le 280 skupnih gesel. To je dosti premalo, saj na izbor občnih imen predloga ne bi smela toliko vplivati. Gre za pomanjkanje koncepta glede izbiranja gesel, gre tudi za premajhno uporabljanje obstoječih domačih virov. Od tega števila skupnih gesel jih v SSKJ ni 13.¹⁰

⁸ Prim. Delo 1973, št. 286, 20; št. 293, 27; št. 306, 27; št. 338, 31.

⁹ Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1. knjiga (A—H), Ljubljana 1970.

¹⁰ Od teh je nepotrebni enajst: zaradi terminološke ozkosti *galova kislina*, *geosfera*, *geraniol*, *glikokol* in *glutaminova kislina*, zaradi posebnosti ali redkosti *generalni stanovi*, *gospodarsko pravo*, *gnothi seauton*, *grillroom*, zaradi pleonastične oblike *geološka formacija* in *geotektonika*. Dopolnilo k SSKJ predstavlja *gradbena inšpekcija* in *grški ogenj*, a še ti dve imata možnost, da se bosta vključili v slovar pod samostalnikoma.

2. OBSEG ČLANKA. Sorazmerja geselskih člankov niso dovolj pretehtana oz. so preveč odvisna od posameznih avtorjev. To velja v prvi vrsti za E, kjer se razlike bolj občutijo, medtem ko je vprašanje dodatnih informacij L posrečeno rešil s sistemom vodilk. Pri tem v analizi niso upoštevana t. i. študijska gesla, ki izčrpno prikazujejo države in kontinente oz. posamezne dejavnosti, ker predstavljajo poseben, neorganski del enciklopedičnega slovarja.

V Enciklopediji odpade na lastno ime kot geslo povprečno 11 vrstic, najpomembnejši besedni umetniki pa imajo po pribl. 50 vrstic (Goethe 56, Gogolj 38, Gradnik 53, Gregorčič 44). Zato bi pričakovali nekaka sorazmerja vrstic tako za manj vidne umetnike kakor za osebnosti drugih vej kulture, znanosti in politike. Ker pa so merila o pomembnosti koga močno relativna, prihaja do anomalij: dejavnost določenih oseb je podrobno opisana, dejavnost drugih je komaj nakazana, za en vir važna osebnost v drugem včasih sploh ni omenjena. Naj to ilustriram z nekaj podatki o različnih osebnostih v obeh delih, in sicer tako, da bo omogočena enosmerna in kontrastivna primerjava (ob geslih na prvem mestu so številčni podatki o vrsticah v E, na drugem mestu pa podatki o vrsticah v L):

S. Grum 45/5, I. Grahor 11/0, I. Gruden 18/3, J. Giontini 0/2, G. H. Gallup 4/0, F. Gabelsberger 3/0, J. Gostič 13/2, B. Gigli 4/2, Z. Gjungjenac 10/0, B. Goodman 0/3, L. Goldmann 0/6, I. Gregorič 0/2, N. V. Giap 0/5, D. Ganev 0/4, D. Gruev 19/0, A. Grozos 31/0, J. Guesde 39/0.

Razlike v obsegu članka pri občnih imenih niso tako močne. Deloma zato, ker so evidentirane besede frekvenčno približno v istem pasu, deloma ker so besede predstavljene večinoma kot enopomenske tvorbe, zlasti v L. Nemotivirano izstopajo nekatere navadne besede z obsežnimi terminološkimi pojasnjevanji; v L npr. *blago* 14, *blisk* 18, *greh* 10, *kazen* 22 vrstic.

3. RAZLAGA. Ta osrednji slovarski element bomo analizirali z naslednjih vidikov: namenskost razlage, bistvo razlage, njena pomenska točnost, njen formalni ustroj, stilno-jezikovna stran razlage.

a) **N a m e n s k o s t r a z l a g e.** V uvodih obeh knjig se govori o slovenskem uporabniku, celo o študirajoči mladini. Torej je bilo za osnovno redakcijsko vodilo sprejeto načelo antropocentričnosti, se pravi, velike komunikativnosti. Slovarska realizacija v E in L pa se je precej oddaljila od tega izhodišča. Namesto da bi bile vse razlage zasnovane tako, da bi bile čim bolj razumljive, so večinoma terminološko zaprte, pa naj se nanašajo na splošno znane besede ali specialne termine. Posledica tega je, da se tudi kategorialno zelo razlikujejo med seboj: *ajda* (L) je »žitni rod (Fagopyrum) iz družine dresnovcev«; *gabez* (L) je »rod srhkolistnic s srhkimi listi in previsnimi cveti«; *glicin* (E) je »(glikokol), aminoetanova kislina (aminoocetna k.) H_2N-CH_2-COOH «. Take razlage so očitno namenjene strokovnjakom in ne splošnim uporabnikom. Pri nekaterih pojmihi so se razrasle celo v čiste terminološke definicije z ev. enciklopedičnim pristavkom. *Goljuftija* (L) je »kaznivo dejanje, ki ga stori, kdor z namenom, da bi pridobil sebi ali komu drugemu protipravno premoženjsko korist, spravi koga z lažnivim prikazovanjem ali prikrivanjem dejanskih okoliščin v zмотo ali ga pusti v zmoti in ga s tem zapelje, da ta v škodo svojega ali tujega premoženja kaj stori ali opusti; kazen je enaka kot za tatvino«. Bolj v skladu s prvotnimi nameni je npr. razlaga *gabra*: »gozdno drevo z glad-

kim, sivkastim lubjem«, čeprav je po terminoloških kriterijih napačna, ker je z njo razložen pravzaprav *beli gaber*. Da bi bilo mogoče tudi termine razložiti bolj splošno razumljivo, kaže primer *galaktoze*. Ta ima v L razlago, ki je celo sprejemljivejša, kot jo ima SSKJ: »grozdnemu sladkorju soroden enostaven sladkor«.

Problemi te vrste pri razlagah lastnih imen v glavnem odpadejo. Kriterij namenskosti razlag se realizira v pravilni usmerjenosti in bistvenosti podatkov. S tega stališča je nezadovoljiva npr. razlaga za *Gutsmana* (L), saj poudarja ne-bistveno: »sl. pisatelj, nabožne knjige, učbeniki, slovnica (Windische Sprachlehre, 1777), slovar«. Podobno razlago ima E za *Gorenje*: »gručasta vas na desnem bregu Pake vzh. od Mozirja, po kateri se imenuje velenjska tovarna štedilnikov in pralnih strojev, ker je bila tu ustanovljena«. (Drugi podatki o enem izmed največjih slovenskih podjetij ni ne v E ne L, pač pa najdemo podatke o mnogih tujih podjetjih in firmah; prim. Gallimard, Garzanti, Gruyter, General Electric Company, General Motors Corporation ipd.)

Strukture razlag kažejo, da E in L za dejansko izhodišče razlag nista sprejela značilnosti enciklopedičnega slovarja, ampak značilnosti terminološkega slovarja. Enciklopedija vpeljuje namreč razlago praviloma s formulacijo splošnega slovarja in jo potem specializira v posebnih stavkih oz. poglavjih, dodajajoč ji še druge aspekte pojma, npr. zgodovinskega, idejnega. Podobne, v zmanjšani obliki seveda, so razlage enciklopedičnega slovarja. Terminološka razlaga pa besedo izolira oz. vključi v zaprt pojmovni krog. Pri tem se ne ozira na pomene in funkcije, ki jih ima ta lahko v splošnem jeziku ali na drugih terminoloških področjih. Zaradi takih razlagalnih prijemov nobena od edicij ni slovarski organizem, ampak konglomerat lastnih imen, terminov in splošnih občnih imen.

Postavlja se torej vprašanje: če razlage ne zadovoljujejo povprečnega uporabnika, ali so potem dovolj natančne in povedne za terminologijo?

b) B i s t v o r a z l a g e označujejo elementi, kot so pravilnost, zanesljivost, izčrpnost.

Takoj je treba poudariti, da poljudno usmerjena razlaga ne izključuje teh elementov. Prej nasprotno: dobra poljudna razlaga ne more nastati brez jasne predstave opisovanega (zato je tudi njena reprodukcija v uporabniku lažja), medtem ko terminološka razlaga vedno pogojuje določeno strokovno znanje, enciklopedična pa v slovarju našega tipa ne more biti dovolj izčrpana. Ker pa sta si E in L že izbrala za izhodišče terminološko razlago, moramo vzeti za merilo pravilnosti in zanesljivosti strokovno neoporečnost. Poglejmo si npr. razlage za *Gerlahovski vrh*. E pravi: »Gerlahovka, Gerlah (Gerlach, Gerlachovka), najvišji gorski vrh na Češkoslovaškem v gorovju Tatra (2663 m)«. L pravi: »Gerlachovský štít /-xofski/, najvišji vrh v Visokih Tatrach (ČSSR, Slovaška) 2655 m.« In na drugem mestu: »Tatre, češ. Tatry /-i/, polj. Tatra, gorovje na Slovaškem, ČSSR in v Poljski, del Z. Karpatov. 1) Visoke T., gorovje na meji med ČSSR in Poljsko (ki ji pripada 1/3 gorovja). Najvišji Gerlachovski štít (2654 m)«. Iz mnogih besed ni mogoče razbrati, niti kako se vrh imenuje niti koliko je visok. Dalje: v E najdemo podatek, da ima Glasgow s predmestji nad 1,8 milijona prebivalcev, L trdi, da jih ima 900 000; rimski amfiteater (kolosej) je imel po E prostora za 5000 ljudi, po L za 50 000; Egipt je bil pod perzijsko nadoblastjo po E od 525 do 332, po L od 528 do 338. Številčni podatki

torej niso trdni. Res je, da se pri nekaterih stvareh tako rekoč sproti spremenjajo, prav tako pa je res, da so številke bistveni element strokovne razlage in da morajo biti zanesljive.

Tudi pri drugih, številkam podobno natančnost zahtevajočih razlagah, pri terminih in njim sorodnih besedah, ni potrebne preciznosti. Jezikoslovni termin *akcent* ima v E takole razlago: »poudarek, naglas na kakem zlogu; grafično znamenje zanj. Slovenski poudarek je prost in ni vezan na določen zlog. V slovenščini poznamo dvojno poudarjanje: rastoče, če glas od začetka zloga proti koncu raste, in padajoče, če pada. Mesto poudarka zaznamujemo s krativcem (˘), ostrivcem (˙) ali strešico (ˆ)«. Iz te formulacije bi bralec lahko sklepal: da so akcent, poudarek in naglas enakovredni sinonimi; da označujejo krativec, ostrivec in strešica mesto naglasa in muzikalni (tonemski) naglas ter da je le-ta splošna značilnost knjižnega jezika in da je obvezen. Tak ev. sklep je posledica slabe razlage.

Medtem ko je enciklopedična razlaga lahko opisno večaspektna in dopolnjujoča se, mora biti terminološko-leksikalna razlaga tudi morfološko-sintaktično v skladu s pojmom znakom, katerih vsak je uvrščen v eno od besednih vrst. Obe deli si dovoljujeta v tem pogledu preveč svobode. Prim. *abazija*: »bolnik ne more vstati na noge, čeprav so mišice zdrave in spodnji udje gibljivi; najpogosteje je to duševna motnja, zelo pogosta pri hysteriji«. V E najdemo pogosto opisovanje stanja, v katerem pojav nastopi, namesto da bi našli razlago. Tudi razlage filozofsko-teoloških terminov so bile deležne ostre kritike.¹¹ O nekaterih netočnostih razlag fizikalnih in kemijskih terminov bo še govor kasneje. Zato lahko podvomimo o zanesljivosti terminoloških in terminologiziranih razlag nasploh. A tudi razlage za splošne, neterminološke besede niso dovolj pomensko razčiščene. Vzemimo geslo *glava* (E). Pojasnjena je s »telesni del, ki ga vrat veže s trupom«. Razlaga je preozka, ker izključuje vsa bitja, ki nimajo vratu, glavo pa vendarle. Nekatera gesla odkrivajo leksikografski defetizem glede možnosti direktnih razlag sploh, npr. v E: *birokracija*, *črta*, *dogodek*. Skratka: v razlagah ni potrebne terminološko-enciklopedične zanesljivosti.

V posredni zvezi s točnostjo razlage je njena izčrpnost. Nobena (neterminološka) razlaga ne more biti popolnoma izčrpnost. Zato je treba vključevati vanjo samo bistvene dostavke, sorazmerno z obsegom celotnega slovarja. Zaradi boljše orientacije si oglejmo primer, ki bo vsaj do neke mere ustrezal teoretičnim razlagalnim izhodiščem za slovar knjižnega jezika in za manjše enciklopedične slovarje: *absolutna ničla*. SSKJ: »fiz. najnižja možna temperatura«, Leksikon: »najnižja možna temperatura (−273,16° C)«, Enciklopedija: »najnižja mogoča temperatura, po Celziju (−273,16). Na tej temperaturi ima sistem delcev najmanjšo možno energijo; vse snovi razen helija so na absolutni ničli v trdnem stanju; v tem stanju se gibljejo atomi v „ni elnih“ nihajih.« Semantična razlaga *absolutne ničle* je v vseh treh slovarjih enaka. SSKJ take razlage načelno ni širil, s kvalifikatorjem pa je opozoril, da ne gre za kakršnokoli najnižjo temperaturo, ampak za določen fizikalni pojem. E in L sta kot enciklopedična slovarja razlago pravilno dopolnila s številčno-terminološkim podatkom, ki fiksira situacijo, v kateri pride do razlaganega pojava. E je zaradi na-

¹¹ T. Stres, Mala splošna enciklopedija, Družina XXIII, 1974, št. 10, 6.

sploh večjega obsega dostavila tri pojasnila. (Od teh je potrebno samo prvo, druga trditev je nepravilna, ker ta temperatura ni dosegljiva, tretje pojasnilo pa je ponovitev prvega.) Takih, sorazmerno dobrih rešitev, je v obeh edicijah veliko. Pomanjkljivosti se kažejo zlasti v ponavljanju istega na več mestih, tudi če so ustrezna gesla direktno (z vodilkami) ali indirektno povezana, ali v nadomeščanju razlag s citati in drugimi h geslu ne spadajočimi podatki. Prim. v E: *gigantozaver/dinozavri*, Charles Gide, Abdulah El-Salem. Najbolj nepotrebni deli razlag so tisti, v katerih se zelo laično poučuje ali pripoveduje o tem, kako se npr. kake bolezni preprečujejo ali odpravljajo. Prim. E *garje, golša*. Nasprotno predolgim in kombiniranim razlagam so razlage citatnih besed in tujk; te so zaradi svoje omejenosti, lakoničnosti navadno napačne. *Abdikacija* je po E »odpoved čemu; odstop«. Še to: odvečna so tudi etimološka pojasnila. Predvsem zato, ker niso zanesljiva, dodana so brez sistema (*beton* in *bestseller* ga imata, *besa* in *betatron* ga nimata) in ker bralca lahko (stilno) zavajajo.

c) Semantična točnost razlage. Splošne besede v E in L imajo navadno razložen le osnovni oz. glavni pomen. Prim. *glava*. Včasih je nakazana večpomenskost besede: ali s tako razširjeno osnovno razlago, da implicira tudi pomeaske odmike (prim. *eksemplar*), ali z oštevilčenimi pomeni. Vendar tudi v teh primerih analize praviloma ne izhajajo iz sodobnega slovenskega jezika, temveč izkazujejo neka stara ali pa neslovenska semantična stanja (prim. *galanterija, galerija*). Isto velja za redke prenesene pomene oz. frazeološke pomene (prim. *galeot* v E in *goba* v L). Poudariti je treba, da so zelo redke besede, ki bi bile pomensko izčrpane.

V tesni povezanosti s pomensko točnostjo razlage je raba sinonimov. Osnovno načelo za redakcijo sinonimov je: sinonimi morajo imeti iste razlage, a tudi oznake za določanje svojih odnosov. Velika semantična napaka pa je, če se za izhodišče razlage določene besede vzame njen sinonim ter mu doda *differentia specifica*. *Ganglij* je razložen v E: »živčna zdebelina, sestavljena iz živčnih (ganglijskih) celic in živčnih vlaken, v velikih možganih«, in v L: »živčni orešek, vozle živčnih celic«. SSKJ ima takole pravilno pojasnilo: »*anaf.* skupek živčnih celic v možganih ali v obrobnem živčevju, /sinonim/ živčni vozle«. Prim. tudi *budžet* (E). Včasih sinonim nadomesti razlago; konkretne rešitve take vrste v E in L spet opozarjajo, da sta se obe deli, zlasti E, opirali na zastarele oz. nedomače vire: *encim* ni podrejen, ampak nadrejen *fermentu* in enako je z odnosom med *fermato* in *korono*. Vprašanja slovenske sinonimije nikakor ni mogoče reševati niti tako, da se dobesedno prevede članek o tujih (terminoloških) sinonimnih odnosih (prim. *borba* (E)).

Formulacija razlage je lahko idejno nevtralna ali ne. Pri tem niso mišljena samo politično-svetovnonazorska merila, marveč tudi estetska, umetnostna, strokovna. Določena barvanost razlag je v skladu s postavljenimi osnovnimi načeli oz. je sploh neizogibna. Vsako večje popuščanje v tej smeri pa zmanjšuje vrednost informacij. Povedano je že bilo, da so razlage v L na splošno bolj nevtralizirane, v E manj. K temu je treba dostaviti, da so razlage povsod preveč subjektivno ocenjevalne, zlasti v E. Prim. *R. Guttuso*: »Svoja revolucionarna družbena prepričanja prenaša v slikarstvo v okviru figurativnega koncepta, pri tem pa inteligentno izkorišča izkušnje moderne. Borec zoper

fašizem, osrednja osebnost modernega italijanskega slikarstva.« Ali *absint* (L): »žgana pijača iz pelina, škodljiva zdravju; izdelava ponekod prepovedana«.

č) **Formalni ustroj razlage.** Iz semantične zgradbe razlage izvirajo njene formalne zakonitosti: izbor najustrežnejših razlagalnih besed in določitev njihovega zaporedja ter fiksiranje kvalifikatorskih pojasnili.

Razlaga obstoji iz osnovne razlagalne (kategorialne) besede in dodatnih razlagalnih (pojasnjevalnih) besed. Naloga osnovne besede je, da razlagani leksem uvrsti v pojmovno kategorijo, naloga dodatnih besed pa, da leksem pomensko opredelijo v okviru določene kategorije in s tem tudi do drugih leksemov iste vrste. Ta razlagalna tehnika omogoča najpreciznejšo razlago z najmanjšim možnim številom besed; v že obstoječi razlagi pa pomaga odkrivati nepotrebosti ali zabrisane sinonimne odnose. Da je bilo to načelo sestavljavcem E in L znano, dokazujejo mnogi poskusi t. i. sistemskih rešitev, npr. pri imenih kemijskih elementov, vendar velja to le za pomensko lahko določljive vrste. Po večini so razlage s tega stališča neprethtane. Geslo *akcelerator* ali *pospeševalnik* je po razlagi v E »stroj, ki pospešuje gibanje delcev«. Beseda *stroj* je natančno definirana in pomensko ne ustreza kot osnovna razlagalna beseda tega gesla. Pravilna razlagalna beseda zanj bi bila *naprava*. Geslo *golaž* (L) je razloženo z »dušeni koščki govejega mesa«, *godlja* pa z »enolončnica«; prava razlagalna beseda za oba pojma je samo »jed« (prim. SSKJ). *Leksikografija* (L) ni »zapis«, ampak »veda« oz. »nauk«, ki je rabljen v razlagi leksikologije.

Razlaga se mora razvijati torej od splošnega k posebnemu, od širšega k ožjemu. To pomeni, da mora biti v enciklopedičnem slovarju osnovna razlagalna beseda po možnosti širša, če že ne splošno znana, v nadaljnje besedilo razlage pa se lahko vključujejo tudi manj znane besede oz. termini, zlasti če se z njimi razlaga bistveno skrajša. Zato ni dobra npr. razlaga *glicerola* (E): » $\text{C}_3\text{H}_8(\text{OH})_3$ 1, 2, 3-propantriol, trihidroksilni alkohol. G. je brezbarvna, gosta, sladkasta tekočina, sestavina maščob.« Važno je tudi, da se dodajajo pojasnjevalni elementi (besede, stavki) v strogem sintaktično-logičnem redu. V razlagi *amilaze* (E) se po fiksiranju osnovne razlagalne besede »encim« najprej govori o njeni razširjenosti, potem o njeni funkciji. Zaporedje bi se moralo obrniti.

V pomensko manj zahtevnih razlagah se namesto dodatnih pojasnjevalnih besed lahko uporabi tudi kaka indiferentna nadkategorialna beseda. V tem primeru postane prvotni kategorialni del razlage prilastek te besede. Polna leksikalna razlaga, npr. *bintja* »boljši krompir z rumenim mesom«, bi se v manjšem slovarju lahko poenostavila (v »vrsta krompirja«). Napačno pa je, če se obe razlagi kombinirata ali celo dopolnjujeta z variantnimi formami osnovne razlage, kot npr. pri *galaktozi* (E): »vrsta sladkorja (aldoheksosa- $\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6$), izomer glukoze, tj. grozdnega sladkorja«. Prav tako je tehnično slabo izoblikovana razlaga, v kateri se pojavi kot razlagalna beseda kak izvensistemski termin. Prim. *keramika* (L): »zbirno ime za izdelke iz žgane gline«. O tem, da kot kategorialna razlagalna beseda ne sme nastopati sinonim, smo že govorili.

Poseben problem razlage predstavljajo t. i. kvalifikatorska pojasnila. Po obliki so to prilastki razlagalnega stavka, po funkciji pa vezni členi med razlago in leksemom pojmom. V večini slovarjev so se kvalifikatorska pojasnila vsebinsko in formalno vključevala v razlagalni stavek, le v nekaterih novejših

slovarjih, zlasti v SSKJ,¹² se ločujejo od razlage in izpostavljajo. Tak način redakcije omogoča po eni strani oblikovanje sintetiziranih in objektiviziranih razlag, po drugi pa lahko v veliko večji meri kot v standardnih razlagah poudarja časovno, krajevno in vsebinsko izhodišče slovarja. Medtem ko se je E v tem pogledu ravnala večinoma po omenjeni praksi (prim. *abak*), je L skušal iskati kompromisne rešitve, zlasti tako, da so kvalifikatorska pojasnila grafično del razlage, sintaktično pa ločena od nje. Prim. *huzar*: »nekdaj pripadnik lahke madž. konjenice«. Na splošno je imela E za ta pojasnila več posluha kot L; prim. *ablacija*.

Se bolj opazno pa je, če se besede, ki bi take oznake potrebovale, predstavljajo kot pojmi iz sodobnega sveta. Prim. L: *abakus* »računska tablica«; *gazi* »častni naziv zmagovitih vojskovodij in častnikov«; *gubernanta* »vzgojiteljica«. Isto velja za na nepravo mesto postavljena kvalifikatorska pojasnila (prim. *abbe* (E)). Seveda nima kvalifikatorsko pojasnilo nobene zveze s stilnim vrednotenjem besed. Zato je predstavitev besede *hospic* (L) z znakom + napačna. Beseda ni zastarela; v pomenu »gostišče s prenočišči« je odmrli pojem. Torej bi beseda potrebovala časovno kvalifikatorsko pojasnilo.

d) Stilno-jezikovna stran razlage.

Stil razlag ni enoten. Posamezna gesla (tudi lastna imena) imajo razlage telegrafskega stila. Največ jih je, razumljivo, v Leksikonu; prim. *Gütersloh*, *Gutsman*. Pri večini gesel je rabljen nekoliko individualiziran leksikalni stil. Nevarnostim, izvirajočim iz zgoščenosti tega stila, se redakcija ni znala zmerom izogniti. Prim. *alod* (E): »v fevdalizmu popolna lastnina zemlje, brez vseh dajatev in dolžnosti lastnika; plačevati je moral le davke in sodelovati v vojnah«. Precej razlag je obremenjenih razen z vsebinsko nevažnimi elementi tudi s frazami, klišeji in ekspresijo. Prim. *Goossens Eugène* (E): »na njegovi bogati, raznoliki umetniški poti ga srečamo kot glasbenika z velikim strokovnim znanjem, ki nastopa v vlogi violinista in dirigenta v Londonu, Rochestru, Cincinnatiju in Sydneyu«. Prim. še stil uvoda v Enciklopediji. Na veliko se pojavljajo prazni stavki »Objavil je vrsto del« ali »Napisal je mnogo kritik in člankov«. Prim. E: *Andrija Gams*, *Kajetan Gantar*, *Milutin Garašanin*, *Avzug Gogala*, *Matija Gogala*. Očitna je želja po stilnem variranju. V razlagah se redno pojavljajo (brezosebni) stavki z različnimi osebki, npr.: »gvajakol pridobivamo iz katrana; z galaktometrom določimo gostoto mleka; gabez uporabljajo za čaj; galalit dobimo iz kazeina; glavnike pa delajo iz njega«. Preveč je tudi sinonimnih menjav: »njegov /cvet/ zgornji del imenujemo vrat, na prašniku razlikujemo prašno nit in prašnici, rastlinam z razvitimi pestiči pravimo kritosemenke«. Vendar je ta gostobesednost in pisanost nekaterim všeč.¹³

Nasploh je vprašljiv odnos redakcij do stilne vrednosti besed, zlasti sinonimnih. Pri *granulacijskem tkivu* (L) je pripomba, da se odvečno granulacijsko tkivo pogovorno imenuje »divje meso«. V resnici je *divje meso* nevtralna zveza oz. termin. Geslo-termin *galimatias* (E) ima dodan sinonim *vezanje otrobov*, ne da bi bilo določeno, kakšna je njegova stilna vrednost. Geslo *hohštapler* v L ima (morda z željo nadomestiti tuj izraz z domačim) tri sinonime: *nastopač*, *važič*, »promenadni lev«. Ali naj to pomeni, da sta besedi *nastopač* in *važič*

¹² Prim. SSKJ, str. XXII, § 158–159.

¹³ R. Rožek, Mala splošna enciklopedija, Prosvetni delavec XXIV, 1973, št. 21, 10.

nevtralni? Sicer pa si obe knjigi (bolj Leksikon) prizadevata puristično odbirati besedje. Ob tej tendenci seveda še bolj bodejo v oči napake, ki jih ni mogoče prišteti k tiskarskim, npr. *autocesta* (E 490), *greipfrut*, *črnobebe ilustracije* (E, 5. stran uvoda), *dekle z gosli* (L 925), oz. s puristično smerjo neujemajoči se izrazi: *proučiti*, *vnaprej*, *dozoreti zamisli*. Razlage za botanične termine imajo v L veliko neustaljenih (univerbiziranih), včasih tudi nepravilno narejenih besed: *zelika*, *posodovka*, *gorenjski slapeči nagelj*.

4. USKLAJENOST. Ni dovolj, da se leksikograf posveti samo izboru gesel in izdelavi razlag. Spoprijeti se mora tudi z najnehvaležnejšim in najzamudnejšim leksikografskim delom — z usklajevanjem. Delimo ga na vsebinsko, stilno in formalno. V prvi okvir spada: primerjanje redakcij podobnih besed, odkrivanje sinonimnih in polsinonimnih odnosov, preizkušanje ustreznosti osnovnih razlagalnih besed v določenih pojmovnih skupinah. V drugi okvir spada: globalna primerjava besed oz. slovarskih enot, ki predstavljajo v slovarju določeno stilno plast ali terminološko kategorijo, in izenačevanje slovarja glede na kvalifikatorska pojasnila. V tretji okvir spada: slovarska registracija še neregistriranih razlagalnih besed, kontrola kazalk in vodilk,¹⁴ kontrola (abecedne) razvrstitve gesel in njihove grafične oblike ipd. Natančna koordinacija da slovarju ne le večjo strokovno vrednost in zanesljivost, ampak omogoči tudi lažjo orientacijo po njem; razen tega vzbuja v uporabniku občutek preprostosti in lahkode dela. Vse to pa so bistveni elementi za dober slovar.

Na nekatere aspekte koordinacije smo zadeli že v dosedanjem razčlenjevanju, zlasti v zvezi z razlagami. Zato le še dva primera. Leksikon¹⁵ govori o *gaussu* na štirih mestih: pod črko *g* in pod gesli *gauss*, *magneten*, *testa*. Če bi se po končani redakciji primerjali podatki s teh mest, bi se odkrila naslednja neskladja: a) v razlagi *tesle* je nakazana etimologija besede, medtem ko je pri *gaussu* ni; b) na enem mestu se za isti pojem uporablja *magnetna poljska gostota*, na drugem *magnetna indukcija*; c) *magnetna indukcija* slovarsko ni registrirana oz. razložena; č) terminološke značke B, G, T se imenujejo ponekod *okr.*, potem *znak*, drugod *kratica*; d) na treh mestih je grafični znak za fizikalni termin, pri *tesli* ga ni; e) pri geslu *b* je uporabljena kazalna puščica, pri geslu *g* v enaki poziciji je ni, ipd. Tehtanje teh navidezno zunanjih neenotnosti bi moralo odkriti tudi dve vsebinski napaki: a) *magnetna indukcija* je nedefiniran oz. zastarel termin, ki ga danes v fiziki nadomeščata *gostota magnetnega polja* ali *magnetna poljska gostota*; b) *magnetna poljska gostota* ni enota za jakost, ampak enota za gostoto. — V razlagi gesla *honan svila* sta uporabljena strokovna izraza *taft vezava* in *tussah svila*. Če bi bila koordinacija temeljito opravljena, bi bila v razlagi ta izraza nadomeščena z opisom ali bi bili sprejeti še dve gesli oz. stalni zvezi in ev. razloženi.

5. PRAVOPIS IN PRAVOREČJE. Praksa je bila, da enciklopedična dela ne dajejo podatkov, ki jih uporabniki v njih praviloma ne iščejo, ali bolje, da ta ne rešujejo vprašanj, ki zanje niso kompetentna. Izdajatelji ocenjevanih del so šli svojo pot: E podira pravopisno-pravorečno normo najbrž iz površnosti, L pa zavestno, čeprav se skuša v uvodu zavarovati, češ da ne želi »kakorkoli

¹⁴ Prim. SSKJ, str. XIII, § 23—24.

¹⁵ Primera sta bila vzeta iz L, ki je sicer bolj koordiniran kot E, ker je ta omogočal popolne, vsestranske primerjave.

posegati v ustaljene, slovenščini prirejene zapise in izgovarjave; takoj namreč pripominja, da daje s svojim zapisom izvirnega izgovora uporabniku »dodatno, bistveno /podčrtal S.S./ informacijo«. Prakso bi bilo seveda možno spremeniti in enciklopedični slovar še bolj približati tipu enozvezkovnega slovarja knjižnega jezika. V tem primeru bi lahko rekli, da je koristno, če dobi uporabnik v L tudi podatke o pisavi in izgovoru iskane besede (lastnega imena), zlasti če mu je neznana; in da je v redu, če je za to uporabljena t. i. modificirana mednarodna transkripcija. Škodljivo pa je, če se podaja samo tuja pisava oz. izgovarjava tam, kjer je rabljena in kodificirana podomačena oblika. Danes v slovenščino vdirajo elementi tujih fonetičnih sistemov, zlasti angleškega,¹⁶ in podirajo, kar je bilo izoblikovano v prvi polovici tega stoletja. Zdaj se je radiu in televiziji, ki na široko odpirata vrata tem vplivom, pridružil še Leksikon Cankarjeve založbe. Pri tem mislimo na zapise tipa *Gdańsk* /-njsk/, *Göteborg* /jə:təb'orj/, *Gandhi*, *Gevelija*; *Derdap* (E). Če ima npr. *Genova* sicer nepotreben, a sprejemljiv dostavek, da se to ime v italijanščini izgovarja dž'e-, ali *Gibraltar* podatek o španskem in angleškem izgovoru, bi morali biti prikazani na podoben način tudi *Gershmīn*, *Goldsmith*, *Gomulka* ipd., ne pa samo s tujim, izvirnim izgovorom. Sploh si obe knjigi — po nepotrebem — prizadevata, da ne bi pozabili pri kakšni domači obliki lastnega imena dodati tuje ime. Tako nimamo samo zapisa *Grenlandija*, dan. *Grønland* />Zelena dežela/, marveč tudi *Gorica* it. *Gorizia* /-cia/, *Gospa Sveta* (*Maria Saal*), *Graz* (slov. *Gradec*).

Težnja potujevanja sega celo na področje občnih imen. Zato srečamo razen izvirnih zapisov malo znanih besed tujo oz. neknjižno pisavo tudi pri besedah, ki so se v knjižnem jeziku že asimilirale, npr. *grandezza*, *gauda*, *gostüovanje* (E 569), *konserva*. V Enciklopediji je nekaj zapisov besed, ki mejijo že na nerestnost: *galeot* (it. *galeotto*), *ljud. tudi galjot*.

6. RAZNO. Ažurnost edicij je bila že ugotovljena,¹⁷ zato tega vprašanja ne bi obravnavali.

Zanimivo bi bilo dognati, kakšen je dejanski prispevek slovenske znanosti in kulture k obema edicijama, zlasti v pogledu razlag. Vendar je to nemogoče: deloma zaradi nedostopnosti nekaterih virov, deloma zaradi preobsežnosti naloge. Sondiranje v E potrjuje samostojnost člankov, ki zadevajo Slovence. Razlage tujih lastnih imen imajo le manjše spremembe; največ sprememb se nanaša na avtorska dela in na prevode v slovenščino. Med občnimi imeni so doživele večje spremembe razlage terminov in terminoloških besed (*glukoza*, *gluma*, *gonada*, *gnajs*, *golf*), razlage za splošne pojme, citatne, kulturne besede in tujke pa so v glavnem samo prevedene (*gneздо*, *gnitje*, *gnoj*, *gol*; *gondola*, *gnoma*, *gnoza*, *gnostiki*, *gnothi seauton*). Grobo rečeno — originalna slovenska gesla so boljša od prevedenih oz. prilagojenih.

Negativen vpliv izvirnika je čutiti predvsem v E, kjer je šlo gradivo, če sklepamo po seznamu sodelavcev, skozi premalo strokovnih rok. Tako je *tomasova brašno* prešlo iz srbskega izvirnika v slovensko besedilo kot *Thomasova moka* (E 560). Prvi del zveze bi se dal zagovarjati glede na stališče Splošnega tehniškega slovarja in deloma Slovenskega pravopisa 1962 (čeprav je korektura iz *Tomaževa* čisto nepotrebna), *moka* namesto *žlindre* pa nikakor ne.

¹⁶ J. Toporišič in J. Rigler na več mestih.

¹⁷ Prim. M. Čepič, Večer 1973, št. 139, 5.

Geslo *gadolinij* je razložen s »kemijski element iz skupine ,kovin redkih zemelj' oziroma iz skupine lantanidov«. Splošno terminološko poimenovanje elementov od cerija do lutecija je *lantanidi*. Kot kalk se uporablja izraz *redke zemlje* oz. *zemljine*, v razlagi uporabljena zveza pa je rezultat slabega prevoda.

Kar se tiče ilustracij, opreme in tiska samo ena misel: Leksikon je na zavirljivi višini, Enciklopedija je napravila opazen korak k tehnični evropeizaciji predloge. Zaradi hitrice ali kaj pa je ostalo v knjigi veliko neuporabnih reprodukcij (prim. 100, 173, 371, 387). Marsikaj se je zamešalo. Prim. sliko Balkanski polotok (E 125 in izvornik Prosvete 119) ali reprodukcijo grba Alžirije (E 42 : L 25) ali Avstralije (E 102 : L 51). E ima geslo *Gérard P.*, L pa geslo *Philipe G.* V Enciklopediji manjka seznam kratic, a tudi napotilo za rabo bi bilo koristno. Tiskarskih in abecednih napak je za deli, ki naj bi bili »zanesljiv informator«, preveč.

Leksikon Cankarjeve založbe in Mala splošna enciklopedija sta obogatili slovensko kulturo s prodorom na doslej neobvladano področje in dali vsaka svoj prispevek k razvoju slovenske leksikografije, zlasti njenih pomožnih elementov kot bio- in faktografije. Žal sta redakciji pri izdelavi teh knjig premalo izkoristili podatke v obstoječih domačih virih, zlasti v SSKJ, pa tudi leksikografsko teorijo in izkušnje, ki so ta slovar izoblikovale. Ediciji sta znova potrdili, da dober slovar ne more biti zbirka s kartotečnih listkov in slovarjev prepisanih podatkov niti skupek prevedenih in prikrojjenih člankov, ampak le iz vsega tega nastala nova, višja kvaliteta, v katero pa je treba vložiti veliko znanja, dela in časa. Na osnovi vsega, kar smo o obeh knjigah povedali, se za sedaj ne moremo pridružiti optimističnemu gledanju na možnost skorajšnje izdelave t. i. velikega projekta,¹⁸ vsaj v zastavljeni smeri ne.

Stane Suhadolnik
SAZU, Ljubljana

TRETJI ODZADNJI SLOVAR RUSKEGA JEZIKA¹

Zanimanje za odzadnje² slovarje (dalje: OS) in njihovo uporabo v sodobnem jezikoslovju se je v zadnjih dveh desetletjih vidno stopnjevalo, saj so

¹⁸ C. Zlobec, Na poti do velike enciklopedije?, Sodobnost XXII, 1974, št. 5, 288—289.

¹ *Obratnyj slovar' russkogo jazyka*. Naučno-redakcionnyj sovet izdatel'stva »Sovetskaja Enciklopedija«. Vyčislitel'nyj centr Akademii nauk SSSR. Naučnye konsul'tanty A. A. Zaliznjak, R. V. Baxturina, E. M. Smorgunova. Moskva 1974. Str. 944.

² Strokovni izraz za takšen slovar pri nas še ni ustaljen; razen najbolj razširjenega termina *odzadnji* so razširjeni še izrazi: *obrnjeni slovar*, *slovar a tergo*, *slovar po končnicah*. Pri Poljaki se je ustalil izraz *a tergo* (kot nasprotje navadnim, odspretnim slovarjem — *a fronte*), v češčini in slovaščini je tak slovar *retrográdnýj*, v ruščini se je uporabljal termin *invercionnyj*, zdaj pa ga navadno nadomešča *obratnyj*; nem. *rückläufig*, ital. *retrogrado*, *inverso*, franc. *inverse*, angl. *reverse*, rom. *invers*. Ločevanje izrazov za slovar in indeks ni povsod dosledno upoštevano; *indeks a tergo* naj bi bilo obrnjeno besedje samo enega slovarja, medtem ko ima OS navadno več virov.

v tem času izšli OS ali indeksi za številne indoevropske in druge jezike³; prvi slovanski odzadnji indeks sta v svojem starocerkvenoslovanskem slovarju sredi petdesetih let objavila L. Sadnik in R. Aitzetmüller,⁴ čez nekaj let pa sta mu sledila skoraj istočasno kar dva ruska OS: vzhodnoberlinskega⁵ so pripravili Bielfeldtovi sodelavci, zahodnoberlinski⁶ pa je izšel v redakciji M. Vasmerja. V šestdesetih letih so izšli štirje slovanski OS: indeks k staremu poljskemu slovarju S. B. Lindeja,⁷ indeks k staroruskemu slovarju Sreznjevskega,⁸ indeks k slovarju makedonskega knjižnega jezika⁹ in OS za srbohrvaščino.¹⁰ Leta 1971 je v Odesi začel izhajati OS ukrajinskega jezika,¹¹ lani je izšel odzadnji indeks k poljskemu slovarju Doroszewskega¹² in letos tretji OS sodobnega ruskega knjižnega jezika. Pred izidom ali v pripravi so tudi OS za druge slovanske jezike, med njimi tudi za slovenščino.¹³

Pobude za pripravo OS niso nastajale slučajno in brez jezikoslovne utemeljitve, ampak so tesno povezane z razvojem točnejših metod v strukturalnih obravnavah jezika in s strojno obdelavo jezikovnega gradiva. Pri reševanju besedotvornih, oblikoslovnih, morfonoloških in akcentskih vprašanj so OS naravnost nenadomestljivi.¹⁴ Kljub začetnim pomislekom glede smotrnosti sestavljanja OS se je njihova uporaba razširila od teoretičnega jezikoslovja na področja praktičnih jezikovnih obravnav, npr. pri pisanju jezikovnih priročnikov in vadnic za materinščino in za tuje jezike, pri sestavljanju vaj za učence ipd.

Ko uporabljamo OS, njihovim informacijam ne smemo zmeraj slepo zapupati, temveč jih moramo preveriti še v normalnem slovarju; OS knjižnih jezikov namreč razvrščajo gesla po abecednem redu besednih koncev in pri tem navadno ne uporabljajo kvalifikatorjev, ki bi besedi natančneje določili

³ Precej starejših OS in indeksov (tudi rimárije) omenjata R. V. Baxturina in I. A. Mel'čuk v oceni italijanskega OS. Gl. Voprosy jazykoznanija (1965), 5, str. 128—135. Seznam važnejših OS, ki so izšli po letu 1900, navajata tudi OSRJ, str. 9—10.

⁴ *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*. The Hague — Heidelberg 1955.

⁵ *Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart*. Unter Leitung und Redaktion von H. H. Bielfeldt. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1958.

⁶ *Russisches rückläufiges Wörterbuch*. R. Greve, B. Kroesche — unter der Leitung von Max Vasmer. Berlin — Wiesbaden. I — 1958, II — 1959.

⁷ *Indeks a tergo do Słownika języka polskiego S. B. Lindego*. Red. Witold Doroszewski. Warszawa 1965.

⁸ *Indeks a tergo do Materiałów do słownika języka staroruskiego I. I. Srezniewskiego*. Pod kierownictwem A. Obrębskiej-Jabłońskiej. Warszawa 1968.

⁹ Vladimir Miličič, *Obraten rečnik na makedonskiot jazik*. Skopje 1967.

¹⁰ I. Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*. 1—4. Wiesbaden 1967.

¹¹ *Inpersionnyj slovar' ukrajinskogo jazyka*. Vypusk 1. Odesa 1971.

¹² *Indeks a tergo do Słownika języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego*. Opracował zespół pod kier. Renaty Grzegorzczkovej i Jadwigi Pużyniny. PWN. Warszawa 1973.

¹³ Ze več let ga pripravlja B. Pogorelec, nastaja pa tudi ob Slovarju slovenskega knjižnega jezika v Inštitutu za slovenski jezik SAZU. Rokopisno je leta 1971 izšel na Češkoslovaškem obrnjeni Pleteršnikov slovar.

¹⁴ Podrobneje o uporabnosti OS gl. v VJa (1965), 5, str. 128—131 in v uvodnem delu OSRJ.

njen položaj v jeziku glede na zemljepisno, časovno in slogovno razširjenost. Pri besedotvornih analizah bi nas npr. lahko zavedle zastarele in narečne pripone, če bi jim zaradi njihove pogostnosti v OS pripisovali večjo ali manjšo produktivnost za celoten knjižni jezik.

Če postavimo omenjene tri ruske OS drugega ob drugega, kaj hitro ugotovimo med njimi nekaj temeljnih razlik. Medtem ko sta prva dva po količini informacije še zelo skromna, spada najnovejši OS gotovo med najbolj izpopolnjene slovarje tega tipa. Vasmerjev OS je po obsegu največji (dve knjigi s približno 260 tisoč gesli), vendar je njegovo besedišče zaradi stoletnega časovnega razpona in različne narave virov (ki pa ob geslih niso navedeni) zelo raznorodno in neenakovredno. Bogastvo leksike gre večinoma na račun Daljevega slovarja,¹⁵ ki mu je bil poleg slovarja Ušakova glavni vir, zato ni čudno, da je spričo neoznačene množice zastarelega in narečnega besedja ta OS z vidika strukture današnjega ruskega knjižnega jezika nezanesljiv in težko uporaben. Precej gradiva so sestavljavci Vasmerjevega OS nabrali tudi iz nekaterih dvojezičnih terminoloških (tehniških, vojaških) slovarjev, kar seveda ne zmanjšuje notranje neuravnovešenosti OS. Kot dopolnilnemu informatorju pa se bo ob najnovjšem OSRJ vrednost tega slovarja zelo povečala.

Bielfeldtov OS je po številu besed kar trikrat skromnejši (80 tisoč gesel); glavna vira sta mu bila slovarja Ušakova in Ožegova, gradivo pa je dopolnjeno še iz akademijske slovnice¹⁶ in pravopisnega slovarja.¹⁷ S tem se je ta OS veliko bolj približal stanju besedišča v sodobnem knjižnem jeziku, vendar pa tudi v njem, razen naglasnih, ob besedah ni drugih informacij. Oba OS sta pravopis sicer prilagodila veljavnim normam, toda ostalo je še precej neskladnosti, ki so v novem OS odpravljene.

Avtorji novega ruskega OS so ob pretresu petnajstletnih izkušenj pri sestavljanju OS spoznali večino pomanjklivosti tujih OS (obeh ruskih, italijanskega, nemškega, francoskega in dr.), z uvedbo računalniške tehnike tudi v tem območju pa so se jim povečale možnosti za statistično obdelavo podatkov in urejanje drugih informacij. Slovar so sestavljali od leta 1965 pod znanstvenim vodstvom jezikoslovca A. A. Zaliznjaka. Za vire zbiranja besedišča so uporabili štiri znane slovarje ruskega knjižnega jezika: akademijski slovar v 17 knjigah (1948—1964) — okrajšava B, slovar Ušakova 1935 do 1940) — okr. U, slovar Ožegova, ki pomeni pravzaprav strnjene in posodobljenega Ušakova — okr. O, (uporabili so 4. izdajo iz leta 1960), in slovar E. P. Evgen'eva v štirih knjigah (1957—1961) — okr. M (Evgen'eva je uredila prvo knjigo, sicer pa je bila predsednica uredniškega odbora).

Med najpomembnejše novosti Zaliznjakovega OS moramo nedvomno prišteti označbo vira ob geslu; za vsako izmed približno 125 tisoč besed, kolikor jih OS vsebuje, zvemo, v katerem od gornjih štirih slovarjev se nahaja; okoli 50 tisoč gesel najdemo v vseh štirih slovarjih (takšen je tudi besedni zaklad Ožegova, saj skorajda ni primerov, da bi imela beseda samo oznako O, kar bi pomenilo, da besede v drugih slovarjih ni), zato imajo oznako BUOM (npr. *нахвата' BUOM*, medtem ko so druge izpeljanke samo v treh ali celo v samo

¹⁵ Tretja dopolnjena izdaja (Baudouin de Courtenay), 1903—1911.

¹⁶ *Грамматика русского языка I. Фонетика и морфология*. Moskva 1953.

¹⁷ *Орфографический словарь русского языка*. Moskva 1957.

enem slovarju: *obxvatať* B.U.M., *podxvatať*. U..., *ponaxvatať* B...). Razumljivo je, da odpade največ »nepolnih« oznak na gesla iz slovarja B, deloma tudi iz Ušakova, kar pomeni, da pokriva slovar v 17 knjigah največ besedja in da je marsikateri izraz iz Ušakova že zastarel. Te oznake imajo neprecenljivo vrednost, tudi čisto praktično, saj uporabnika, ki išče pomenske in druge podatke o besedi, brez zamudnega brskanja po različnih pripomočkih takoj napotijo k pravemu slovarju.

Nekaterih besedotvornih tipov so se posamezni od štirih slovarjev očitno izogibali: tako najdemo pridevniških pomanjševalnic na *-en'kij*, ki jih je v OS 327, v vseh štirih slovarjih le devet (*horošen'kij*, *maxon'kij*, *maljusen'kij*, *sinen'kij*, *milen'kij*, *kruglen'kij*, *malen'kij*, *moloden'kij*, *noven'kij*), nekaj si jih delita B in U, večinoma pa so ti pridevniki zastopani samo v slovarju B. Podobno razmerje pokažejo tudi prislovne pomanjševalnice na *-en'ko*, medtem ko se pri dvojnih pomanjševalnicah na *-ëxon'ko* slovarji niti pri enem geslu ne ujamejo. Samostalniških pomanjševalnic na *-iško*, ki so v ruščini večinoma moškega spola, je v OS 127: v vseh štirih slovarjih so od njih zastopani le *domiško*, *pal'tiško*, *moločiško* in *žit'iško*, nekaj si jih spet delita B in U, najštevilnejša pa je tudi tu oznaka B, vendar nas preseneča dejstvo, da je v Ožegovu (ena knjiga) več samostalnikov na *-iško*, kot jih je v slovarju Evgen'eve (štiri knjige).

Precej stanovitne kriterije pri odbiranju gesel zasledimo tudi pri glagolih: večino glagolov z dvojno ali celo trojno predpono srečamo v slovarju B, npr. *po-oy-toptat'*, *po-oy-brosat'*, *po-ras-suždat'*, *po-na-vertet'*, *po-ot-vertet'*, *po-ob-teret'*, *pere-za-pisyvat'*, *pere-pro-kidyvat'*, *pere-za-krepit'*, *ne-do-sidet'*, *ne-do-slušat'*, *ne-do-oy-ručat'*, *ne-do-igryvat'*, *ne-do-oy-rabatyvot'* itd. V istem slovarju B je tudi še največ t.i. brezpredpinskih frekventativov, ki imajo v današnjem ruskem knjižnem jeziku nadih starinskosti, se hitro umikajo iz rabe, in jih v Ožegovu srečamo le poredkoma, npr. *siživat' B*, *rugivat' B*, *begivat' B*, *derživat' B*, *makivat' B*, *zvanivat' B*, *penivat' B*, *pivat' B*, *parivat' B*, *tračivat' B*, *kučivat' B*, *kašivat' B*, *šivat' B*, *dumyvot' B*; precej jih je najti tudi še v Ušakovu: *malivat'*, *tačivat'*, *strelivat'*, *tačivat'*. V treh največjih slovarjih so npr. glagoli *kurivat' B.U.M.*, *smatrivat' B.U.M.*, *slyxivat' B.U.M.*, *plačivat' B.U.M.*, *saživat' B.U.M.*, medtem ko najdemo v Ožegovu le redke glagole tega tipa, npr. *bivat' BUOM*, *haživat' BUOM*, *život' BUOM*, *leživat' B.O.* V OS je pri vsakem glagolu označen tudi njegov vid; tu velja omeniti, da naštejemo v njem tudi 826 dvovidskih glagolov, pri 430 pa oznaka omahuje med dvovidskimi, dovršniki in nedovršniki. Ti glagoli so skoraj v celoti tujega izvora in se končujejo na *-izirovat'*, *-irovat'* in *-ovat'*, npr. *šablonizirovat'*, *assimilirovat'*, *arendovat'*, *lokalizovat'*. Med slovarji so prav v teh oznakah precejšnje razlike, iz česar lahko sklepamo, da glede tega vprašanja stališča leksikografov niso bila enaka in trdna.

Pri vsakem geslu je označena besedna vrsta; tudi tu opazimo precej razlik med slovarji, posebno kadar gre za števnik in zaimke, členke in prislove. Sestavljalci OS so zvesto prenašali podatke iz štirih slovarjev, tako da se zdaj ob besedi naenkrat soočijo bolj ali manj splošno priznane in objektivno veljavne oznake. Deležnike sprejema OS le v primerih, ko so rabljeni pridevniško ali samostalniško; razumljivo je, da se slovarji tudi v tem vprašanju občutno razhajajo. Koristni so seštevki besed po zadnjih štirih, treh, dveh

in zadnji črki, npr. ob zadnji besedi s končno črko *p*: *golovotjap B U O M m 1/2/3/274*, kar pomeni, da je v OS 274 besed na *-p*, tri na *-jap*, (*ja* je ena črka), dve na *-tjap* in ena na *-otjap*.

Posebno in samostojno vrednost imajo v slovarju dodatki (str. 887—944), ki se delijo na dva dela: prvi del obsega sezname besed, ki so bile zaradi svojih specifičnosti izločene iz splošnega slovarskega fonda, v drugem delu pa so nanizane številne statistične tabele. Na prvem mestu srečamo seznam izrazov, ki vsaj v enem izmed štirih izvornih slovarjev ne nastopajo samostojno, temveč le v stalnih zvezah, npr. *bit' bakluši, nesvarenie* želudka, *sbit' s pantalyku, tvoritel'nyj padež, prjast'* ušami, *kišmja kišet', dvenadcatiperstnaja kiška* ipd. Tudi te zveze so zmeraj označene glede na slovarski vir. V posebnem seznamu so zbrana gesla, ki v slovarjih ne nastopajo v izhodiščni obliki (samostalnik v imenovalniku, glagol v nedoločniku, ipd.), npr. *izvol'te, kažetsja, ponimaeš', spitsja* itd. V posebno skupino so izločena vsa lastna imena in iz njih izpeljani pridevniki, npr. *Molčalin, molčalinskij, Xlestakov, xlestakovskij, Reomjur, Rubikon, Pegas* ipd. Kar obširna sta seznama, v katerih so zbrani vsi t. i. prefiksoidi in sufiksoidi s svojimi gnezdi; v prvem primeru gre za začetne nepravne predpanske sestavine, ki se v manjšem ali večjem številu gesel ponavljajo, npr. *belo ... — beloborodij, belolicyj, beloderevščik, belobandity* ipd., pri sufiksoidih pa gre za nepravne priponske dele besed, ki se ponavljajo, npr. ... *ved — vostokoved, kraeved, literaturoved, počvooved, jazykoved; ... valentnyj — dvovalentnyj, odnovalentnyj, polivalentnyj*. Število prefiksoidov je približno štirikrat večje (okoli 600) od števila sufiksoidov (okoli 150), močnejša pa so tudi prefiksoidna gnezda.

Nedvomno pa je najzanimivejši seznam vseh pravopisnih in naglasnih različic, ki se jih je iz štirih slovarjev nabralo blizu pet tisoč. Že sama zbirka pomeni velik dosežek, preko slovarskih virov pa omogoča nadaljnjo zgodovinsko in stilistično interpretacijo; zato ne bo mogel mimo tega seznama niti slovanski akcentolog niti ruski jezikovni normavec, z zadovoljstvom pa se bo na ta seznam oprl tudi slovníčar in učitelj ruskega jezika na vseh stopnjah. Samo bežen pogled na drobno tiskane kolone nas npr. seznanja s pravopisnimi vprašanji, ki so bila aktualna v desetletjih po Ušakovu (npr. pisava *e:o* za šumniki), tako da začetno dinamiko jezikovne norme v zadnjih petdesetih letih. Očitno je, da sta *B* in *U* v marsičem konzervativnejša od *O* in *M*.

Prva med tabelami prikazuje statistični pregled števila besed po zadnji črki. Najmočnejše so na koncu zastopane štiri črke: mehki *znak* (-ь), -j, -ja (ena črka!) in -a; tako podoba ustvari pač glavnina nedoločnikov, pridevniki in a-jevski samostalniki. V tisočih se giblje število besed s takšnim končajem okrog 85 (50, 25, 16, 14), v odstotkih pa okrog 68 (24, 20, 15, 11). Naprej sledijo končaji na črke -e, -k, -o, -t, -r, -n, -i, -m; število besed pade v tem okviru od deset tisoč na 1200, odstotki pa od osem do enega. Vse nadaljnje črke (19) zajamejo skupno komaj kakšnih šest tisoč gesel ali okoli pet odstotkov; po številu so v ruščini najšibkejše besede s končnim -šč in -ě (skupno 26 gesel). Druga razpredelnica prikazuje število besed po zadnjem dvočrkju; tu prednjačijo konci na -tb s 27 tisoč besedami, na -yj s 17 tisoč in na -sja s 14 tisoč besedami. Čez tisoč besed dosežejo še končna dvočrkja -ie, -ka, -ij, -ca, -ija, -oj, -vo, -lb, -ok, -na, -ec; te že dokaj izrazito kažejo na določene besedotvorne formante; še izraziteje se pokažejo pri najpogostejših tričrkovnih končajih: -bsja, -atb, -nyj,

-nie, -itv, -stv, -kij, -vyj, -ica, -nik, -ščik, kjer gre za tri najbolj produktivne skupine glagolov, za pridevnike, za glagolnike in za samostalnike, ki pomenijo delujoče osebe ženskega in moškega spola.

Na tabeli 5 A so preštete besede glede na število zlogov (gre seveda samo za izhodiščne oblike); celotni besedni zaklad OS je najprej razdeljen na skupino s samoglasniškim koncem in na skupino na soglasnik in na mehki znak; v okviru prve skupine dosežejo največje število (15 700) štirizložnice, medtem ko so v besedni skupini s soglasniškim koncem številčno najmočnejše trizložnice (26 600). Enozložnic je razmeroma malo: komaj 146 samoglasniških in 2200 soglasniških. Deset ali več zlogov ima le 32 samoglasniških in 30 soglasniških gesel; najdaljša beseda ima dvanajst zlogov.

Iz tabele o naglasu razberemo, da skupina besed z naglasom na predzadnjem zlogu (nad 50 tisoč) daleč prekaša skupino z naglasom na predpredzadnjem zlogu (51 tisoč) in tej skoraj enako močno skupino (nekaj čez 28 tisoč) z naglasom na končnem zlogu; na četrtem zlogu od konca je naglašanih še okoli 7 tisoč besed in na petem približno pol toliko; tu je zarezaja najostrejša, saj je na šestem zlogu naglašanih komaj še 51 in na sedmem le še 7 besed. Iz statistike je tudi razvidno, da je na začetnem zlogu naglašena vsaka sedma beseda, vse druge so naglašene na enem od nezačetnih zlogov.

Med najzgovornejše spadajo zadnje tabele, na katerih so izhodiščna gesla sešteta in razvrščena po besednih vrstah in njihovih značilnostih; vredno je omeniti, da se pri glagolu število dovršnikov in nedovršnikov skoraj popolnoma ujema (vsakih je okoli 17 tisoč); pri samostalniku je zanimivo razmerje spolov: moški in ženski se domala številčno ujemata (po 21 tisoč), medtem ko je samostalnikov srednjega spola komaj dobra polovica moških oz. ženskih (11 tisoč). Prvič so natančno prešteti tudi t.i. nesklanjavni samostalniki vseh treh spolov (454), saj so doslej podatki precej omahovali.¹⁸ Zanimivi so tudi podatki o »šibkih« besednih vrstah: števnikov je v OS 117, predlogov 141, veznikov 110, medmetov 341, členkov 149; 157 besed glede besedne vrste nima oznake, 72 pa jih štejejo k različnim. Zadnja preglednica prikazuje ta razmerja v odstotkih: glagolov je nekaj čez 30 odstotkov, samostalnikov 41 odstotkov, pridevnikov čez 20 odstotkov; če k njim prištejemo še prislove, znaša fond »močnih« besednih vrst čez 99 odstotkov vsega besedja.

Razumljivo je, da temelji celotna statistika samo na izhodiščnih oblikah gesel, s tem pa ostaja zunaj obravnave vsa druga množica oblik pregibnih besednih vrst, ki bi velikokrat bistveno spremenila osnovna razmerja glede besednega konca, števila zlogov, naglasnega mesta itd. Idealna rešitev bi seveda bila, če bi OS sprejel in uvrstil vse oblike, vendar bi takšna zahteva vsaj za zdaj bila tehnično še težko izvedljiva. Podobne težave bi nastopile tudi v primeru, če bi se sestavljavci odločili, da sprejmejo v OS vsaj minimalno število nujnih kvalifikatorjev. Zaradi nehomogenosti besedišča je ta zahteva gotovo upravičena, saj stojijo na pol mrtve ali lokalne besede enakovredno ob živih, osrednjih knjižnih besedah. Toda avtorji OS lahko prenašajo v slovar samo oznake iz izvornih slovarjev, ne smejo jih pa spreminjati, čeprav so jih novejša dognanja že presegla ali ovrгла; ker gre v

¹⁸ Prim. B. Unbegaun, *Les substantifs indéclinables en russe*. RÉS XXIII (1947), str. 130—154.

našem primeru za štiri po kvalifikatorjih neuskajane vire, bi se avtorji OS znašli pred nepremagljivo oviro in nevarnostjo, da ne bi namesto jasne informacije o vrednosti besede navedli večkrat nasprotujoče si oznake.

Novi ruski OS pomembno leksikalno delo, ki združuje številne informacije in omogoča raznovrstne osvetlitve ruskega besedišča in drugih jezikovnih področij.

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta v Ljubljani

ROCZNIK SLAWISTYCZNY, XXXIV, 1975, št. 1

Prva številka prinaša poleg kritičnega dela, kjer so ocene v zadnjem času izdanih del in posamezna pregledna poročila, tudi zanimive samostojne prispevke, med katerimi številčno prevladujejo bolgaristični.

F. Slawski (Nad pierwszym tomem Słownika prasłowiańskiego) razlaga načela, po katerih je slovar sestavljen. — H. Leeming (Spostrzeżenia nad terminologią dotyczącą pisma w języku prasłowiańskim) ugotavlja tri stopnje v razvoju pisanja. Na prvo kaže leksem *psati*, ki je dobil »pisati« iz »krasiti, slikati« ob stiku Slovanov z Iranci, na drugo *buky/bukurb* (ob stiku z Germani) in na tretjo *kzniga/kznigzčii* (ob stiku z azijskimi plemeni na Balkanu ali v Panoniji). — W. Kuraszkiewicz (Ruskie końcówki *-t'*, *-t*, *zero* w formach 3. osoby praes.) se opira na statistično ugotovitev, po kateri so pogosteje uporabljane oblike preprostejše in krajše, in pa na ugotovitev, da se *-t* ponekod izgovarja brez eksplozije, ter tako pojasni odpad *-tb* v nekaterih vzhodnoslovanskih narečjih. Izguba palatalnosti pa naj bi bila posledica onemitve polglasnikov oz. stabilizacije polmehkih soglasnikov. — B. Simeonov (Strukturno-fonologična i distributivna interpretacija na bulgarskiteme sonantni fonemi) določa njihova medsebojna razmerja in poudarja njihovo posebno mesto v bolgarskem fonološkem sistemu. — Sledita dva dialektološka prispevka: V. Koseska, Uwagi o wymowie psł. *ě* w gwarach zachodniobulgarskich, in M. Mladenov, Infinitivni formi v govora na s. Cerovo, Blagoevgradsko. — W. Budziszewska (O niektórych slawizmach w dialektach nowogreckich) se je lotila ugotavljanja tistih slavizmov v jeziku grških kolonij na Poljskem, ki so jih priseljenci prinesli še z Balkana. — W. Boryś (Prasłowiańskie prefiksy imienne *pa-*, *pra-*, *so-*, *o-* w języku serbochorwackim) obravnava pogostnost in produktivnost predpon v posameznih obdobjih. — J. O. Dzendzelivskij (Listuвання K. Niča z O. O. Saxmatovim) priobčuje nekaj v leningrajski knjižnici ohranjenih pisem med velikima jezikoslovcema. Posebej bi omenila še članek H. Orzechowske (Spójnikowe zastosowanie przyimka *ot* — przeoczony bałkanizm w historii bułgarskiego języka literackiego), ki opozarja na sestavljeni veznik *ot da* (poleg znanih *za da*, *bez da*) za uvajanje podrednih stavkov. Prvi opaženi primeri so iz leta 1753, zadnji pa iz leta 1907. Avtorica meni, da je vzrok treba iskati v prehodu s sintetizma na analitizem (predlog dobi vlogo veznika, pri tem pa ne izgubi svoje prisamostalniške rabe). Ta razlaga je prav gotovo mogoča, bolj pa bi bilo treba upoštevati, ali pa pojasniti, čemu so taki zgodnejši primeri pogostnejši v prevodni literaturi, kasneje pa se pokažejo v izvirnih bolgarskih besedilih. Morda ne bi smeli popolnoma izločiti tujega vpliva.

Po mojem mnenju je najbolj novatorski članek V. Mažiulisa Proisxoždenie balto-slavjanskix tematičeskix form instr. pl. Zato bi ga bilo treba nadrobneje pregledati. Pisec je že leta 1970 v Vilniusu izdal knjigo z naslovom Baltu ir kitu indoeuropiečiau santykiai, v kateri je na vzhodnobaltskem narečnem gradivu skušal na novo osvetliti nekatera glasoslovna vprašanja, vprašanje sklon-skih končnic in razmerij med skloni. Največ novega je pri tematski sklanjatvi; njegove ugotovitve se večkrat ločijo od dosedanjih, ki jih srečujemo tudi v naj-novejši literaturi, in se dotikajo prav vprašanj ievr. dialektologije. Omenjeni prispevek je le izvleček iz te njegove knjige, v njem pa se omejuje na končnice balt. oz. slov. mestnika in orodnika. Pridružuje se mnenju jezikoslovcev, ki zavračajo osemsklonsko ievr. rekonstrukcijo, češ da skloni še niso bili vsi paradigmatični. V. N. Toporov to trdi za lokativ, Mažiulis tudi za instrumental. Kot je znano, je litovska končnica za instr. pl. *-ais* (*oilk-ais*; letščina ima tu inovacijo); doslej so jo povezovali s slov. instr. pl. na *-y* (*volk-y*) in jo kljub fonetičnim težavam izpeljevali iz ievr. instr. pl. **-ōis* (Szemerényi, Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft, 1970, 171; Endzelin, Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Language, 1971, 137, paragr. 189; Bagmut, Vstup do porivnjalno-istoričnogo živčennja slovjanskix mov, 1966, 262). Mažiulis je pritegnil lit. narečno *prie ežer-ais* (predlog + instr. pl.: **prei ežer-aisu*) s čistim lokativnim pomenom; to se popolnoma ujema s slov. lokat. *pri jezer-ěxъ* (doslej so končnico *-ěxъ* pojasnjevali iz pronom. **-oi-* + *-su*). Mislim, da bi bilo treba omeniti tudi krajevni in časovni pomen slov. instr., npr. rus. *polem, nočami*, le da je nagnjen k pomenu okoliščin. Pisec meni, da je treba izhajati iz starega lokat. **-ois* + *-u* (iz **-su*). Ob tem trdi, da je končnica **-ōis* za instr. pl. nastala šele po indoiranskem, in ne po ievr. vrddhiju. O tem vprašanju bo verjetno treba še spregovoriti, že zato, ker iz tega **-ōis* izpeljujejo tudi mikensko končnico za instr. pl. Ob tem tudi ni povsem razvidno, ali je in v kakšnem razmerju je ta lokat. končnica **-ois* do lokat. sg. (prim. drugo končnico **-ōs*, ki jo izvaja iz lokat. sg. **-ō* + pluralni *-s*).

Nasprotno pa so pri vzhbalt. lokat. pl. (lit. *-uosè*, let. *-uós*) skoraj vsi izhajali iz akuz. pl. **-ōns* + *-en*. Le Stangu (Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 1966, 186) — ta navadno strogo upošteva tudi pomen — se je zdelo primerneje domnevati ievr. **-oisu*. Mažiulis pa izhaja iz dejstva, da je v drugih sklanjatvah lok. pl. iz lok. sg. + *-en*, in upošteva težave pri izpeljavi inesivnega pomena iz ilativnega, zato sklepa, da gre za končnico instr.-lokativ. **-ōs* + *-en*. Končnica **ōs* naj bi dala tudi slov. *-y* v instr. pl.

Prav gotovo je ta preprosta in duhovita razlaga sprejemljiva, izpeljevanja pa vsaj s slov. in balt. stališča fonetično prepričljiva. Škoda le, da pisec ni posvetil dovolj pozornosti pomenski plati takega neparadigmatičnega instr.-lok., saj ima zlasti instr. več pomenov. Neskladja z doslej upoštevanimi mnenji, ki pa se v nadrobnostih tudi razhajajo, bodo vsekakor prispevala k oblikovanju naše predstave o ievr. dialektologiji.

Alenka Sivic-Dular
Filozofska fakulteta

AŠKERČEVA PISMA ČEHOM

III. EDVARDU JELÍNKU

Češki pisatelj in publicist Edvard Jelínek (1855—1897), o katerem je bilo govora v zvezi z Aškerčevim prvim potovanjem v Prago l. 1885,⁵⁸ je bil v 80-ih in 90-ih letih preteklega stoletja ne samo avtor vrste znanih knjig, črtic, povesti, medaljonov, člankov, potopisov, bibliografij in dr. (Črty kozácké 1885, Ukrajinské dumy 1888, Slovanské črty 1889, Jasem a síněm 1890 in 1894 in dr.), prevajanih v vse slovanske jezike,⁵⁹ ampak tudi vnet pobornik slovanske, zlasti češko-poljske vzajemnosti. V letih 1881—1887 je izdajal in urejeval revijo Slovanský sborník, ki je bila znana po vsem slovanskem svetu. Tudi nekateri slovenski rodoljubi so bili naročeni nanjo. A. je zvedel o njej iz slovenskih časnikov in revij.⁶⁰

1

Velečeščeni gospod!

(:Erlachstein:)

S. B.

Blagovolite mi pošiljati *novi letnik* (1888) Svojega »Slovanskega Sborníka«. Naročnino Vam pošljem, kadar zvem, koliko stoji na leto.

Z odličnim spoštovanjem

Vam udani

A. Aškerc, kaplan

Pošta:

Šmarje p. Jelšah, Južna Štajerska.

Na ovojnici je žig 3. XII. 1887. Ker je Slovanský sborník z letom 1887 prestal izhajati, je Aškerčev namen, »da bo primoran čitati redovito kaj češkega« (prim. pismo Legu od 29. XII. 1887), padel v vodo.

⁵⁸ Prim. tudi pripombi 5 in 6.

⁵⁹ V slovenščini so izšle l. 1888 najprej v SN, nato pa še v ponatisu Ukrajinske dume v prevodu Podvidovskega (Antona Berceta). Še prej, leta 1884, pa je prevedel -kl- (Peter Miklavec) Potovanje po slovanskih deželah (Popotnik, 5/1884, str. 119—120) in l. 1887 Dragoljub Czartoryští v Puljavih (Ljudska knjižnica, 3/1886, str. 47—53).

⁶⁰ Npr. Kres 2/1882, str. 656 in l. 4/1884, str. 375—376, Sn 2/1885, str. 296 in dr.

IV. Dr. JOSEFU KARÁSKU

Slavist dr. Josef Karásek je našim mlajšim rodovom malo znan, čeprav si je na začetku stoletja pridobil za poznavanje slovenske literature na Češkem in v ostalem svetu velikih zaslug. Aškerčevim dopisnikom se je pridružil v začetku decembra 1900, verjetno po posredovanju svojega svaka dr. Antona Dolarja. Na urednika LZ se je obrnil s prošnjo za Prešernov album in za neke podatke, ki jih na Dunaju ni mogel dobiti. Nato sta v letu 1901 izmenjala nekaj pisem, zadnje februarja 1902. Zakaj je njuna korespondenca tako naglo prestala, nisem mogel ugotoviti. Dr. Jaromír Doležal v svojem zelo podrobnem Karáskovem življenjepisu⁶¹ njegovih stikov s slovenskim pesnikom sploh ne omenja.

Karásek se je rodil 2. junija 1868 v mestecu Miletínu na severovzhodnem Češkem, od koder pohaja tudi slavni češki pesnik, narodopisec in slavist Karel Jaromír Erben (1811—1870). Že na gimnaziji v Jičínu se je učil vseh slovanskih jezikov in sodeloval s članki o ruski literaturi v znanem dnevniku *Národní listy*. Na praški univerzi je študiral poleg zgodovine češkega slovstva tudi svetovne literature, najbolj pa se je posvetil slavistiki. Že po dveh semestrih je odšel na Dunaj k slavnemu Vatroslavu Jagiću, v čigar seminarju se je sprijateljil s številnimi pozneje znanimi slavisti vseh slovanskih narodov, kakor npr. s Slovencema Vatroslavom Oblakom in Matijo Murkom, Ukrajincema Ivanom Frankom in Oleksandrom Kolesso, z Rusom M. Spearskim, s Hrvati Ant. Radićem in Nikolo Andrićem in dr. Predvsem od njih se je dokaj dobro naučil vseh slovanskih jezikov. Kot visokošolec se je zanimal predvsem za stare spomenike češkega slovstva (*Památky reformace české*. I. Petr Chelčický. I—II. Praha 1891—1892), pozneje pa slovanskih literatur sploh. Ob prostem času je obiskoval hrvaške in češke vasi ob Donavi, Moravi in na Gradiščanskem ter preučeval narečja in narodopis njihovih prebivalcev. Leta 1893 je doktoriral na podlagi disertacije »Die Würdigung des Lehrgebäudes von Dobrovský«. Istega leta je obiskal Lužico, kjer se je pri starem pisatelju Michalu Horniku osebno seznanil s poznejšim urednikom Slovenskega pregleda Adolfom Černým. Gradivo, ki ga je našel v tamkajšnjih knjižnicah in muzejih, je kmalu nato uspešno izkoristil v svojih znanstvenih delih, objavljenih v čeških in nemških revijah. Ob štiristoletnici prve srbske tiskarne v Črni gori je izšla v reviji Zlatá Praha njegova razprava »Cetyňský oktoich«, še prej pa je sodeloval v zborniku »Jan Kollár. 1793—1852«. Leta 1894 je preko Ljubljane⁶² in Zagreba potoval v Srbijo in

⁶¹ Dr. J. Karásek. Ve Vídni 1926, A. Machat. 196 str. — Pregled Karáskovega dela je izšel tudi v priročniku *Češko-slovenské práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760*. Praha 1972, str. 221—222. — Od slovenskih člankov o Karásku naj navedem Ilesičev nekrolog: † Dr. Josip Karásek v LZ, 36/1916, str. 450—452 in članek Simona Dolarja: Josef Karásek, idealni gojitelj češkoslovenske vzajemnosti v Njivi 1/1921, str. 181—182. Prim. tudi moj članek Ivan Cankar v čeških prevodih in v luči češke publicistike v SR 17/1969, str. 371—372, 380.

⁶² O svojem prvem obisku Ljubljane v juliju leta 1894 piše v članku »Lublani« v dnevniku *Pražské noviny*, 1896, št. 70 (24. III.), str. 2—4.

in Bolgarijo, nato pa nekaj časa deloval v uredništvu Wiener Zeitung. V začetku leta 1895 je prešel v knjižnico dunajskega ministrstva za notranje zadeve, v prostem času pa je posvečal veliko truda urejevanju »Sborníka Čechů dolnorakouských«, v katerem je izšlo bogato gradivo iz življenja češke manjšine na Dunaju in v njegovi okolici. Ko je dobil službo v uredništvu Pražskih novin, se je poročil z dunajsko Čehinjo Melanijo Horovo. Pri poroki mu je bil za druga naš rojak Matija Murko. V Pražskih novinah je Karásek posvetil veliko pažnje tudi kulturnemu življenju slovanskih narodov. Zaradi pljučne bolezni, ki si jo je nakopal še v srednji šoli, je moral prestopiti z delom. Poleti 1897 se je zdravil v Piranu in Portorožu, pozneje pa še v Grinjanu in v Gorici. Tu se je seznanil tudi z Andrejem Gabrščkom. Konec leta je odpotoval na Mali Lošinj, kjer je med trimesečnim zdravljenjem preučeval tamkajšnje hrvaško narečje. Ker se mu je po vrnitvi na Dunaj zdravje zopet poslabšalo, je odpotoval novembra 1898 v Rivo ob Gardskem jezeru. Po vrnitvi se je seznanil s pesnikom Jaroslavom Vrchlickim in postal sotrudnik Česke revue, ki jo je ta urejeval. Vrchlický mu je velikodušno ponudil za njegove prispevke v vsaki številki revije eno polo. Tako je Karásek lahko v letih 1898—1902 objavil vrsto člankov in razprav, med drugim tudi o našem Prešernu. Poleti 1899 se je Karásek preselil iz Prage nazaj na Dunaj, kjer je nato živel vse do svoje smrti. S pomočjo raznih štipendij je iz zdravstvenih razlogov obiskoval južne kraje. Pozimi 1899—1900 je živel nekaj mesecev v Dubrovniku, kjer je preučeval stare rokopise in knjige. Že takrat je pripravljaval svoje delo »Dubrovačke legende«, ki je izšlo šele leta 1913 v Pragi. V Dubrovniku se je spoznal tudi z zaslužnim švedskim slavistom, pesnikom in prevajalcem prof. Alfredom Jensenom (prijateljem našega Aškercera), ki je tu prav tedaj zbiral gradivo za svoje delo o Gunduliću in njegovem Osmanu. Srečaval pa se je tudi s pisateljem Iv. Vojnovičem. Na Malem Lošnju, kjer je ponovno iskal zdravja, pa je preučeval tudi glagolske rokopise. V novembru 1900 je moral zopet odpotovati v zdravilišče v Arco, kjer je ostal skoraj pol leta. Od tod si je začel dopisovati tudi z Aškercem. Nekako v tem času, po vrnitvi na Dunaj, so se začeli zbirati pri Karáskovih v XII. okraju slovanski, zlasti slovenski slavisti in pisatelji, med njimi Rajko Nahtigal (Solovej), Ivan Prijatelj, Karol Glaser, Anton Dolar, Ljud. Pivko in dr., ki so češkemu prijatelju prinašali slovenske knjige in revije in ga obveščali o kulturnem in političnem dogajanju na Slovenskem, o katerem je ta potem poročal v čeških časopisih in časnikih. Po zaslugi osebnih stikov pa je Karásek sodeloval tudi v nekaterih slovanskih revijah. Tako ga je nekdanji tovariš v Jagičevem seminarju Jovan Radonić naprosil, naj napiše za novosadsko revijo Letopis Matice srpske, ki jo je sam urejeval, obširen pregled češke literature (1902). To delo, ki je izhajalo pozneje nekoliko predelano tudi v Österr.-Ung. Revue (1903—04), je pripomoglo, da je znana leipziška založba Göschen na Jagičevo priporočilo naročila pri dunajskem »Privatgelehrterju«, kakor se je Karásek sam rad nazival, pregledno zgodovino slovanskih literatur. Čeprav je posvetil temu delu veliko truda in izkoristil svoje bogato znanje in zveze s slovanskim svetom, ima njegova Slavische Literaturgeschichte I—II (Leipzig 1906), ki je izšla pozneje v predelani izdaji

tudi ruski in poljski, veliko pomanjkljivosti.⁶³ Kljub temu pa je dosegla svoj namen in desetletja nudila zlasti neslovanskemu svetu osnovne podatke o literaturah slovanskih narodov. Kljub težki boleznii je Karásek leta 1906 prevzel souredništvo kulturne rubrike brnskega dnevnika staročeške stranke Moravská Orlice, v kateri je do svoje smrti leta 1916 objavil lepo število člankov o slovanskih literaturah. Prav tu je v feljtonu izšel tudi njegov obširni nekrolog Aškercu,⁶⁴ ki je za nas v marsičem zanimiv. Iz njega lahko razberemo, kako dobro je poznal Karásek ne samo Aškerca, marveč tudi razmere, v katerih je pesnik živel. Po njegovem mnenju je bil A. »poleg Župančiča, delikatnega toda žalibog premalo produktivnega poeta, največji slovenski pesnik... Po svoji ljubezni do preteklih časov, po načinu mišljenja in pesnikovanja, je zelo podoben našemu Macharju; nesrečna usoda ga je bolj po zaslugi drugih kakor pa po njegovi lastni volji privedla v tabor Svobodne misli. Njegova nesreča je bila, da je bil katoliški duhovnik v okoliščinah, ki so pozneje nastale. V slovanski literarni zgodovini imamo v tem oziru žal še eno paralelo — Gornjeluzičana Čišiúskega. Oba pesnika sta si bila podobna po nadarjenosti, izobrazbi, simpatijah, talentu in žalibog tudi po Usodi. Če bi bilo Aškercu sojeno službovati pod tolerantnim, literarno izobraženim škofom, kakršen je bil domoljub Slomšek, bi bil obogatil slovensko poezijo s pesniškimi biseri, ki bi jih bili Slovencem lahko zavidali vsi ostali Slovani. Zgodilo pa se je nasprotno. Škofa Mahnič in Jeglič, ki sta domnevala, da literatura ne sme odstopati od načel katoliške etike..., sta preganjala pesnika Aškerca. Posebno ultramontanec Mahnič. Ravno v času, ko je pesnik najbolj potreboval miru..., ga je tepla vsemogočna škofova roka. Kot kaznjenca so ga prelagali iz kraja v kraj. V mladosti je bil A. bojevite narave — saj pomeni že njegovo ime vojaka in je turškega izvora (ašker) — in se ni dal, toda vsemogočni škof je zmagal.« Nato Karásek pripominja, da ga je imel nemški škof Stepišnik rad in nadaljuje: »Prve Aškerčeve pesmi (in to najboljše) so nastajale v času, ko se je na Slovenskem razvnela nespametni, bratomorni klerikalno-liberalni boj, ki je povzročil toliko nesreče majhnemu narodu, kjer celo znanost presojajo s političnega vidika. To seveda zelo škoduje tako literaturi kot Slovenski matici...« Nato omenja, da je A. dobil po Hribarjevi zaslugi mesto knjižničarja v Ljubljani ter vrednoti pesnikovo delo, »o katerem je vedno pisal s spoštovanjem«. Pravi, da sta si z Aškercem dopisovala, srečala pa da se nista nikoli. »Lani sem bil štirinajst dni v Mariboru, nato sem se samo peljal skozi Ljubljano, ne da bi se ustavil. Danes mi je žal. Človek mora biti povzdignjen nad malenkosti...« Na konec še dodaja, da je svetoval svojemu prijatelju Angležu Paulu Selverju, naj v antologijo slovanskih pesnikov, ki jo pripravlja, uvrsti poleg Prešerna, Jenka, Gregorčiča in Župančiča tudi nekaj pesmi iz Balad in romanc A. Aškerca.⁶⁵

⁶³ Prim. tudi kritike Ivana Grafenauerja, Drag. Prohaske in Jar. Sutnarja v *AslPh*, 29/1907, str. 140—142, 143—148, 581—610.

⁶⁴ Antonín Aškerc. — *Mor. Orlice*, 50/1912, št. 136 (15. VI.), str. 4—5.

⁶⁵ P. Selver je na Karáskovo pobudo prevedel Aškerčevi pesmi List iz kronike Zajčke (A Page from the Chronicle of Zajc) in Brodnik (The Ferryman) in ju z beležko o pesniku uvrstil v svojo *Anthology of Modern Slavonic Literature in Prose and Verse*. London 1919, Kegan Paul, French Trubner et Co. XX, 348 str. na str. 313—317 in 317—319. AB ne pozna.

Iz tega članka in seveda tudi iz nekaterih drugih spisov češkega slavista lahko sklepamo, da je poleg svobodomiselnih in naprednih Čehov (Lego, Černý, Borecký in dr.) visoko cenil Aškerčeve pesmi tudi zavedni katoličan dr. Josef Karásek in pripomogel, da je o slovenskem pesniku zvedel ne samo slovanski, marveč tudi ostali svet.

1

V Ljubljani, dne 13. XII. 1900

Velectěný pane!

Ich werde Ihnen sehr dankbar sein, wenn Sie die Güte haben werden, über meine Festausgabe des »Zvon« — über das »Prešernov album« — in der Česká revue einen Artikel zu schreiben. Ich schicke Ihnen mit Vergnügen ein Exemplar »Prešernov album«; dasselbe geht heute an Ihre werthe Adresse nach Arco ab.

Herr Penížek hat in dem Album nicht schreiben wollen, obwol ich ihn gebeten habe. Wol aber hat Herr Jarom. Borecký einen Bericht veröffentlicht. Die »Česká Revue« bekommen wir leider nicht in Umtausch für Zvon u. daher konnte ich nicht wissen, was Sie, Herr Doctor, darin über unsere Literatur geschrieben haben. Ich werde mich dieser Tage an die Česká revue bezügl. des Umtausches für »Zvon« wenden. Wollten auch Sie, Herr Doctor, ein Wort für mich einlegen?

Dolar hat mir einen Bericht über Ihren Murko-Oblak-Artikel eingesendet. Selbstverständlich will ich ihn sobald als möglich veröffentlichen.

Prof. Kušar lebt nicht hier in Laibach. Ich kenne nur einen *Advokaten* dr. Kušar hier...

Oprostite, gospod doktor, da sem Vam napisal té vrste v nemškem jeziku! A ker ste mi pisali Vi po nemško, odgovoril sem tudi jaz v tem jeziku.

Jaz razumem češki jezik *popolnoma*, kadar *čitam*, pisati pa mi je težko. Prosim, pišite mi zanaprej samo po češko, lahko *čitljivo*, ali pa po *rúski* — kakor Vam drago, a jaz bom odgovarjal po slovenski!

Arco je raj! Letos m. avgusta sem se vozil mimo Riva. —

Srčno se Vam zahvaljujem, da hočete pisati o Prešernu in o »albumu«, s katerim sem imel veliko truda. —

Prosim, naznanite mi, gospod dr., če ste prejeli album in moje pismo. — Z odličnim spoštovanjem in z bratovskim pozdravom Vam udani A. Aškerc, redaktor »Lj. Zvona«.

To in vsa nadaljna pisma imajo tiskano glavo Uredništvo »Ljubljanskega Zvona« (20,5 × 14,5 cm). — Česká revue (1897—1930), znanstveno polit. mesečnik mladočeške stranke, ena od glavnih čeških revij na prelomu stoletja. — Arco, znano zdravilišče na reki Sarca v tridentinski pokrajini v Italiji (do l. 1919 v Avstriji), kjer se je bolehní K. nekajkrat zdravil. — Josef Penížek (1858—1932), češki novinar, prevajalec Prešerna v češčino (Básně Františka Prešerna. Jičín 1882). V čeških revijah in časnikih je objavil nekaj člankov o Prešernu in o Slovencih, zato ga je A. povabil k sodelovanju v Prešernovi štev. LZ. Prim. tudi Janko Pretnar: Josip Penížek, LZ 24/1904, str. 191. Aškerčevo pismo Penížku ni v razvidu. — Jaromír Borecký (1869—1951), češki

pesnik, prevajalec Prešerna, Aškerca in naše moderne. Prim. SR, 12/1959—60, str. 249—258. — Anton Dolar (1875—1953), takrat visokošolec na Dunaju, pozneje prof. klas. filologije, Karáskov svak. Poročila, ki mu ga je poslal A. Dolar o Karáskovi oceni Murkove razprave Dr. Vatroslav Oblak (Knezova knjižnica, VI 1899), ki je izšla v Česki revue 3/1899—1900, str. 1244—48, 1370—74, A. ni objavil. Pač pa je izšel že v števil. 8 (str. 520—521) 20/1900 letnika LZ članek K. o tem Murkovem delu in dve leti pozneje (1902, str. 208) še Ilesičevo poročilo. Karásek je vprašal Aškerca za prof. Marcela Kušarja (1858—1940), ki je študiral na Dunaju germanistiko in slavistiko, nato pa služboval v Zadru, Kotorju, Dubrovniku in Sibeniku. Karásek je najbrž mislil, da je Kušar Slovenec. — Riva, mestece na sev. bregu Gardskega jezera v j. Tirolski v Italiji (do 1919 v Avstriji).

2

V Ljubljani, dne 17. I. 1901

Čislani gospod!

Prejel sem korekturo Vašega krasnega članka o Prešernu in o Preš. albumu. Hvala lepa!

Ali je to za »Česko revue«?

Prosim naznanite mi to na dopisnici.

Ivan Trinko je pravo imé in *ne* psevdonym!

Don Ivan Trinko je beneški Slovenec, on je svečenik (kněz) in profesor bogoslovja v Vidmu (*Udine*). Pod pseudonymom »Zamejski« je bil izdal pred par leti zvezek *slovenskih* (původnych) pesmij (»Poezije«).

On je jako talentiran pesnik in šteje okoli 35 let.

Izvolite to popraviti v korekturi.

Ali je dr. Musoni kdaj kaj slovenskega pisal, ne vem. —

Dr. I. Zmavc je sedaj uradnik v univerzitetni biblioteki v Pragi.

Ivan Prijatelj ni psevdonym prof. Hostnika, ampak je *pravo* ime. *Ivan Prijatelj* je stud. phil. na Dunaju, jako nadarjen slavist in dober poznavalec slovanskih jezikov, posebno ruščine. Doma je na Kranjskem.

Zastran »České revueje« sem bil pisal m. decembra na uredništvo (drju Škardi) no nisem še dobil nikakega odgovora in zatorej ne vem, če bi hoteli pošiljati »Č. r.« v zameno za »Zvon«.

Bog Vas živi tam v solnčnem in toplem Arcu! Da kmalu popolnoma okrevate!

Srečno novo leto in stoletje!

Z vsem spoštovanjem in s slovanskim pozdravom

Vaš Aškerc

Karáskov članek »František Prešeren«, v katerem poroča tudi o »Prešernovem albumu«, je izšel v Česki revue 4/1900—01, št. 4—5, str. 393—401, 546—554. Podrobno poročilo o njem je A. objavil v LZ 21/1901, str. 218—219.

Francesco Musoni (1863—1926), italijanski etnograf in zgodovinar. Izdal je nekaj knjig in razprav o beneških Slovencih in o balkanskih narodih (Le sedi umane in Serbia a nei paesi slavi 1906, Problemi etnografici e politici della Penisola Balcanica 1918, La Jugoslavia 1923 in dr.). Kar. je potreboval podatek v zvezi s svojim poročilom o Musonijevemu delu *La lotta delle nazionalità in Austria* (Česká revue 3/1900, str. 614—617). — Dr. Ivan Zmavc (1871—1956), filozof in knjižničar. O njegovih stikih z Aškercem prim. MB: A in MB Aškerčeva pisma Zmavcu, LZ 56/1956, 20—36, 137—144, 244—254, 615—616. —

Dr. Vladimír Škarda (1863—1930), češki pravnik, pisatelj in prevajalec, v začetku stoletja urednik České revue.

3

Ljubljana, dne 29. III. 1901

Cislani gospod dr.!

Vašo prijazno karto sem prejel.

Hvala Vam za prijazne vrstice!

»Česká revue« je res krasen časopis, in, kakor sem omenil v »Zvonu«, se lahko meri s francoskimi in nemškimi revijami.

Priporočam se Vam še nadalje, da tudi v bodoče seznanjate Svoje rojake z našimi literarnimi razmerami. Saj je živa resnica, da ste Vi Čehi najboljši Slovani, ki se najbolj brigate za druge Slované.

Najslabši so pa dozdej še Rusi, ki bi morali po svoji moči, po svojem številu stati Slovanom na čelu. Ali inteligencija je tam nesamostojna in kar ni «дозволено цензурой» to ne sme na dan!

Žalostne razmere!

In najnovejši dogodki pričajo, da zapadno misleča ruska inteligencija že ne mara več prenašati anahronistnega despotizma.

Kje je zapisano, da sta slovanstvo in sužnost identična pojma?! —

Moj prijatelj g. Jensen je tudi meni pisal, da je prevedel nekaj svojih balad in da jih izda v kratkem.

Tisti članek o Jensenu, ki ga je, kakor mi pišete, prevedla Vaša gospá soproga — za »Č. revue?« —, sem bil sestavil po temeljitih informacijah samega Jensena, potem grofa Snoilskega, po pokolenju Slovencev in po drugih virih.

Apropos! Seveda bode boljše, če dobivate Vi, g. dr., naš »Zvon« direktno v Arco, ali, da bode administracija vedela, kaj ji je storiti, in da ne nastane kaka zmešnjava, Vas prosim, da pišete o tem uredništvu »České revue«. In »Česká revue« naj nam potem naznani, da naj se pošilja »Zvon« direktno Vam. Tako so mi rekli v administraciji. —

Želim Vam veselo in zdravo velikonoč!

Христосъ воскресъ, когда же воскреснемъ мы — Славяне?

Z vsem spoštovanjem in s pozdravom Vaš

Aškerc

A. je napisal članek »Česká revue« v LZ 21/1901, str. 218—219. V njem trdi, da se Česká revue »lahko meri z najuglednejšimi evropskimi revijami sploh« (str. 218). — Najnovejši dogodki (v Rusiji), ki jih ima A. na misli, so splošna nezadovoljnost, ki je dosegla vrhunec z atentati na osovražene predstavnikove režima. 27. II. 1901 je bil ubit minister notranjih zadev Bogolepov. — Alfred Jensen (1859—1921), švedski pisatelj in prevajalec, gl. SBL, I. str. 405 in A.: Alfred Jensen LZ 19/1899, str. 28—33. — Carl Snoilski (1841—1903), švedski pesnik in diplomat, od 1876 član švedske akad. znanosti, od 1890 višji bibliotekar Kralj. knjižnice v Stokholmu. Baje potomec slovenskega protest. Znojilkega. Gl. dela pesniške zbirke Smadikter (1862), Dikter (1869), Sonetter (1871), Dikter (1887). Žlasti v baladah in v epskih slikah glasnik duh. in polit. svobode. Prim. A. A. Sestdesetletnica švedskega pesnika grofa Karla Snoilškega, LZ 21/1901, str. 650 in OSN 23/1905, str. 552—553.

Ljubljana, dne 4. XII. 1901

Blagorodni gospod dr.!

Hvala za posebni odtisk »Prešerniana«.

Jaz sem čital v »Česki Revueji« Vaš članek in sem imel notico že spisano za »Zvon«, ali, žal, da sem vsak mesec v zadregi s prostorom.

Naznanim Vaš članek prihodnjič.

Z razpošiljanjem lista se peča administracija, ki je popolnoma ločena od uredništva. »Zvon« se torej pošilja, kakor drugim listom, tudi naravnost »Česki Revuji« v Pragi. Ako bi, g. doktor, želeli, da se list pošilja Vam, potem bi to morali stipulirati z uredništvom »Česke R.« —

Vašega članka o Oblaku, žal, ne moremo več objaviti v »Zvonu«, ker stvar ni več aktualna.

Moje imé je res lahko turško, kakor pravite v šali (žertu). »Ašker« pomeni v turškem jeziku *vojaka*. V neki drami, ki jo je spisal črnogorski knez Petrovič Njegoš (»Ščepan Mali«) je jedna dramatič. oseba »Ašker-aga«!

No, pa jaz sem dober Slovan, verjemite mi!

Apropos! Lani, ali predlanskim mi je bil obljubil gosp. Jaroslav Kamper, urednik »Politik«-e, da mi napiše članek o najnovejši češki književnosti. Obljubil mi je za *gotovo*, ali poslal ni ničesar. Obračal sem se na gospoda Černega, urednika »Slov. Přehleda«, da bi me priporočil kakemu češkemu pisatelju [prečrtano: preskrbel kakega češkega pisatelja], ki bi mi spisal tak članek, — ali brez uspeha.

Ali veste Vi, g. dr., koga, ki bi mi spisal *kratek essay* o najnovejši češki literaturi (novelistiki in poeziji)?

Pred vsem bi rad imel članek o *Svatopluku Čechu* in o *Vrchlickem*. Oba ta dva velika pesnika bi se lahko opisala v enem članku, n. p. »*Čech in Vrchlický*«. Potem pa bi se opisali drugi važni in najvažnejši češki beletristi. Ali mi morete svetovati, kam naj se obrnem?

Z odličnim spoštovanjem

Vam udani A. Aškerc

P. S.: Češke članke dam tukaj *prevesti*.

S veškerou úctou! Aškerc

Karáskov članek »Prešerniana« s pregledom liter. ob stoletnici Prešernovega rojstva je izšel v České rev. 5/1901—02, str. 66—69. — Aškerčevo poročilo o Kar. članku Prešerniana je izšlo v L.Z. 22/1902, št. 2, str. 142. O Aškerčevem priimku gl. 21 pismo Černemu (30. IV. 06) — Dramska pesnitev Petra Petroviča Njegoša (1813—1851) Lažni car Ščepan Mali je izšla 1851. — Jaroslav Kamper, gl. pripombo k 6 Aškerčevemu pismu A. Černemu (25. 4. 1900).

Ljubljana, dne 7. XII. 1901

Čislani gospod in prijatelj!

Jaz se Vas nisem upal naravnost prositi, da bi mi Vi napisali članek o češki najnovejši književnosti.

Seveda sprejemam z velikim veseljem Vašo ponudbo, da mi napišete essay o Vrchlickem Samí ter da mi pošljete dotični članek o Čechu, ki ga je pred leti napisal prof. Vobornik.

Ker je Svat. Čech medtem izdal že več *novih* del — »Písně otroka« itd. — bi bilo potrebno, da bi g. Vobornik svoj članek izpopolnil.

Prosim Vas, gospod doktor, da bi mu (g. Voborniku) mojo prošnjo sporočili Vi, *potem* mu pišem še jaz sam, kadar izvem njegovo mnenje in njegovo addresso.

»Ljub. Zvon« plačuje sotrudnikom seveda skromen — »slovenski« — honorar.

Honorar iznaša za *tiskano* stran (garmond) po najmanj 16 gld (32 kron). Malo je, žalibog, ali princip je »Narodne Tiskarne«, da svoje sotrudnike honorira...

Druga vaša naročila sporočim.

Priporočam se Vam z vsem spoštovanjem in z lepim pozdravom
udani

A. Aškerc

PS: Za *januarsko* št. »Zvona« še ne potrebujem rokopisa, pač pa za pozneje.

Na ovojnicí naslov: Dr. J. Karásek, pisatelj, Wien XIV, Hollochergasse 7. Tu je stanoval Kar. do maja 1902, ko se je preselil v XII. okraj, Gatterholz-gasse 26. —

O Janu Voborníku gl. dalje. — Honorarji sotrudnikom LZ niso bili tako skromni in »slovenski« kot je mislil A. Približno enake honorarje so plačevale tudi češke revije. Prim. J. K. Doležal: Dr. J. Karásek, str. 163.

6

Ljubljana, dne 17. XII. 1901

Čislani g. dr. in prijatelj!

Ravnokar sem bil pri tajniku »Slov. Matice« in mu naročil, naj Vam pošlje letošnje knjige in pa statist. pregled društva. Tajnik mi je obljubil, da Vam pošlje vse.

Tudi Gabrščeku sem pisal v Gorico, da Vam naj pošlje »Rusko antologijo«, da jo ocenite v »Česki Revue«.

Co Vám psal pan prof. Voborník? Pošle li článek o Čechovi?

A Vi, velectěný příteli, myslíte již táke na Vrchlického pro náš »Zvon«?

V Lublani mnoho Čechů mužského a ženského pohlaví, mnoho se mluví česki, a tak se stalo, že jsem se i já trohu »počešil«.

Želim Vam vesele božične praznike ter uspešno [prečrtano veselo] novo leto! Da bi bilo za nas avstr. Slovane srečnejše nego je bilo potekajoče »01«. Pravzaprav bi se moralo to leto pisati tudi »00«, ker nismo mi Slovenci, *ničesar* dosegli — niti univerze.

Z odličnim spoštovanjem in z lepim pozdravom!

A. Aškerc

Andrej Gabršček (1864—1938), publicist, prevajalec iz slovanskih literatur, politik, najprej učitelj, potem zaslužni založnik v Gorici. Izdal je tudi Vese-lovo Rusko antologijo v slovanskih prevodih (1901), pri kateri je sodeloval. A. Karásek jo je ocenil v Česki revue 5/1900—02, str. 534—535. — Članka o Vrchlickem Karásek ni napisal. Sam pravi o tem v že omenjenem nekrq-

logu Aškercu v Moravski Orlici, da je takrat bruhal kri in ni mogel pisati. Zato je članek mesto njega napisal njegov prijatelj Jan Vobornik.

7

Ljubljana, dne 3. II. 1902

Čislani gospod in prijatelj!

Gospod Voborník mi je ravnokar poslal svoj članek »Svat. Čech«, ki sem ga že dal prevoditelju. Hvala tudi Vam za posredovanje!

»Matici« izročim tisti prevod Vašega članka o Oblaku.

Prav kratak članek o Jirasku bi rad sprejel od Vas za »Zvon«.

Jirasek je pri nas malo znan, kar je naravno, ker obdelava specifično češko zgodovino v svojih romanih.

Par njegovih povestij je izšlo že v feljtonih. Jaz sem lani napisal o njem notico v »Zvonu« povodom njegovega jubileja.

»Zvon« si bode štel v posebno čast, ako dobi izpod Vašega peresa kratak (kake tri strani) članek o Jirasku.

Prosil bi, da bi poudarili posebno, kako važne so zgodovinske snovi za beletristiko nesamostalnih narodov. —

Z vsem spoštovanjem in z željo, da se Vam zdravje popolnoma povrne, bivam Vaš udani

Aškerc

P.S.: Poklon Vaši gospé soprogi, ki je bila tako prijazna, da mi je dvakrat pisala v Vašem imenu zastran g. Vobornika. —

Prevod že omenjenega Karáskovega članka o Oblaku v publikacijah SM ni izšel. — Članek o češkem pisatelju Aloisu Jirásku (1851—1930) Kar. Aškercu verjetno zaradi bolezni ni poslal. Čudno, da se ni Aškerc obrnil za članek na Vobornika, ki je leta 1901 izdal o Jirásku, kakor smo videli, odlično monografijo. Ni vedel o njej? Prav tako ni Aškerc poznal niti Jiráskovih prevodov v slovenščino. Ni namreč izšlo samo »par njegovih povestij v feljtonih«, temveč dve knjigi (Gardist. Poslov. A. Gabršček 1895 in v Tujih službah. Poslov. Drag. Příbil 1900) in samo v Ljudski knjižnici (I—II; 1885) pet povesti, poleg tega pa še nekaj romanov (Pasjeglavci, SS, 1/1888) in povesti v časopisih in časnikih. — Aškerčeva notica »Alojzij Jirásek« je izšla anonimno v LZ 21/1901, str. 722. AB ne pozna.

V. JANU VOBORNÍKU

Kakor smo videli, se je Aškerc kot urednik LZ ves čas trudil, da bi — verjetno po vzoru SPř — v svoji reviji »redno objavljaj pregleda iz vseh slovanskih literatur«. Članek o najnovejši češki književnosti ne bi bil po njegovem mnenju zmožen napisati nihče od Slovencev, zato bi ga bil najraje imel od kakega češkega strokovnjaka. V ta namen se je v začetku aprila 1900 obrnil na Adolfa Černega s prošnjo, naj mu svetuje, na koga naj se obrne. Černý mu je, kakor smo brali, priporočil Jaroslava Kamperja,⁶⁶ ki je članek Aškercu najprej obljubil, potem pa mu ga ni nikoli poslal. Zato se je urednik LZ obrnil na Karáska z isto prošnjo kot prej na Černega in mu omenil, da bi

⁶⁶ Prim. 6 pismo Ad. Černému od dne 23. IV. 1900 in pripombo.

v svoji reviji rad objavil tudi članek o J. Vrchlickem in Svat. Čechu. Karásek mu je takoj sporočil, da bi mu članka o najnovejši češki književnosti in o J. Vrchlickem lahko napisal sam, o Sv. Čechu pa mu je priporočil Voborníkov članek, ki ga je le-ta napisal že pred nekaj leti. Toda Karásku se je prav tisti čas ponovno odprla jetika, zato je naprosil Voborníka, naj on napiše tudi članek o Vrchlickem in je to sporočil Aškercu. Pregleda češke literature, ki si ga je Aškerc tako želel, torej tudi od Karáska ni nikoli dobil. Karásek je bil sicer Voborníkov zaupni prijatelj,⁶⁷ toda Aškercu ga je priporočil kot enega res najboljših poznavalcev češke literature.

Jan Voborník (1854—1946), po poklicu srednješolski profesor, je služboval najprej v Domažlicah, nato v Litomyšlu in v Pragi. Čeprav je napisal vrsto dram, zlasti zgodovinskih (Levja nevesta 1887, husitska trilogija Jan Hus 1905, Jeronym Praški 1916, Smrt kralja Václava IV. 1921 in dr.) in celo roman iz starogrškega življenja, je znan predvsem kot odličen poznavalec češke književnosti. Že v osemdesetih letih je bil literarni kritik dnevnika *Národní listy*, tri leta preden ga je Karásek priporočil Aškercu, pa je izdal obširno delo Petdeset let češke literature. Poleg tega je napisal vrsto razprav in monografij, od katerih so najbolj znane Jaroslav Vrchlický in Legenda o sv. Prokopu (1890), O poeziji Jul. Zeyerja (1897), Alois Jirásek (1901), Svato-pluk Čech (Osvěta 1906), K. H. Mácha (1907), Julius Zeyer (1907), O romantismu Svato-pluka Čecha (1908), Josef Holeček (1913) in dr. Njegovo literarno kritično delo nosi obeležje predrealističnega obdobja češke književnosti, odlikuje ga pa bogastvo gradiva, novi pogledi in stremljenje po nepristranosti vrednotenja. Za Slovence in slovensko literaturo se ni, kolikor mi je znano, nikoli posebej zanimal.⁶⁸

1

Ljubljana, dne 28. XII. 1901

Čislani gospod profesor!

Gospod dr. Jos. Karásek, moj č. prijatelj, mi je pisal, da imate Vi, g. profesor, neki članek o Svato-pluku Čechu, ki bi bil primeren za naš »Ljubljanski Zvon«.

Kot urednik tega mesečnika sem si namreč postavil program, da podajam slov. čitateljem redno pregleda iz vseh slovanskih literatur.

Že pred dvema letoma obljubil mi je neki praški žurnalist, da mi napiše kratek pregled najnovejše češke književnosti, a dotični gospod še danes ni izpolnil svoje obljube. Zadnjič sem poprašal g. dr. Karáska, kdo bi mogel spisati essay o češki literaturi (beletristiki!) in on mi je povedal o Vas.

Predvsem bi jaz sam namreč rad imel jeden [prečrtano dva] članek o Čechu in jednega o Vrchlickém. O Čechu ga imate že Vi, g. profesor, a o Vrchlickem, pravi g. Karásek, da ga spiše sam. Relata refero. Češki pisane članke dam tukaj *prevesti* na naš slovenski jezik, imamo tu zdaj dosti ljudi, ki razumejo češki. Tudi jaz sam razumem češki, samo *pisati* ne znam. —

⁶⁷ Gl. Jaromír K. Doležal: Dr. J. Karásek, str. 51 in 112.

⁶⁸ O Janu Voborníku gl. V. Novák in Arne Novák: Přehledné dějiny literatury české... Olomouc 1936—1939, str. 1075; Jar. Kunc: Slovník soudobých českých spisovatelů. Praha 1946, str. 918—919.

Ako mi Vi sami napišete oba članka — o *Čechu* in *Vrchlickem* — mi je tudi ljubo; samo da članka imam. Vsak članek naj bi ne znašal več nego kakih 5—8 tiskanih strani takega formata, kakor je n.pr. »Česká Revue«. Takov format ima tudi naš »Zvon«.

Honorarja »Zvon« ne more plačevati visokega. »Narodna Tiskarna«, ki je lastnica »Zvona«, plačuje po dve kroni za tiskano stran. —

Oprostite, da Vam pišem kot neznanec, a gospod dr. Karásek mi je po svoji gospé soprogi, ker je sam bolan, sporočil, naj Vam pišem.

Z odličnim spoštovanjem

udani A. Aškerc
redaktor

Ovojnica (tudi vseh ostalih pisem Voborniku) iz rjavega papirja s tiskano glavo Uredništvo »Ljubljanskega Zvona«. Naslov: Blagorodni gospod Jan Voborník, c. kr. gimnazijski profesor Litomyšl (Leitomischl), Čechy (Böhmen). Vsa pisma Voborniku imajo isti pisemski papir kot dr. Karásku (z glavo LZ). — Neki praški žurnalist — Jaroslav Kamper, gl. pripombo k 6. pismu A. Černemu od dne 23. IV. 1900. — V 5 pismu Karásku trdi A., da znaša honorar za članke v LZ 16 kron za stran. Očividno je mislil za *polo* in tako so bili honorarji Nar. tiskarne v primeri s češkimi res »slovenski«.

2

Ljubljana, dne 4. I. 1902

Čislani gospod prof.!

Hvala Vam lepa, da ste pripravljeni napisati mi članka o *Čechu* in o *Vrchlickem*!

Ako Vam torej smem postaviti termin (rok), potem bi prosil članek o *Čechu* do 1. februarja, a o *Vrchlickem* do 1. marca tekočega leta, če je mogoče.

Priporočam se Vam z odličnim spoštovanjem

udani A. Aškerc
redaktor

3

Ljubljana, dne 1. II. 1902

Čislani gospod profesor!

Ravnokar sem prejel Vaš rokopis »Svatopluk Čech«.

Srčna Vam hvala!

Ker ste združili v svojem članku životopisni, literarni in psihološki moment, sem prepričan, da je Vaš spis jako dober.

Razume se, da se mora govoriti v takem članku nekaj o življenju pesnika in potem se mora narisati njegov umetniški profil, saj pokazati treba, kaj je ustvaril dotični pesnik, kakšen pomen imajo njegova dela v dotični literaturi in v koliko je dotični pesnik pospešil razvoj literature.

Potrebno je, omeniti in oceniti poglobljena dela pesnikova ter pokazati, kakšne ideje, kakšni ideali prešinjajo njegovo mišljenje in čutjenje pesnikovo in po čem stremi, kaj hoče?

Na to ste gotovo pokazali v svojem članku, ki našim čitateljem dobro dojde, ker jim pokaže i — našega Svatopluka Čecha!

Vaš članek dam prevesti te dni in izide kmalu v »Zvonu«. Slava Čechu!

Ravno toliko, kakor ste napisali o Čechu, prosim napišite tudi o *Vrchlickem*. Do 1. marcija.

Ako Vam kaže, smete seveda tudi *par* stranij več napisati. Tu se ne gre za matematično enako število (číslo). Da! Svatopluk Čech — nomen omen: Čech, narodni pesnik. Vrchlický — kozmopolit, nekaj pendant, nekaj dopolnek Svat. Čechu. Ali ne?

Veliko sem čital že iz obeh. Iz Vrchlickega pa *več*, nego iz Čecha.

Sploh Vam lahko povem, da sem se tudi od čeških pesnikov marsikaj »naučil«.

Jaz čitam češki, ali pisati ne morem. Laže pišem ruski.

Gospod Svatopluk Čech mi je letos poslal svoje »Písň otroka« z dedikacijo in s svojim podpisom — *na kar sem jako ponosen!*

Rokopis Vam vrnem, kadar izide članek v »Zvonu«.

»Ljubljanski Zvon« se Vam pošlje.

Zahvaljujem se Vam presrčno za Vaš trud ter pričakujem do 1. marca še *Vrchlickega*.

Z odličnim spoštovanjem

Vam udani A. Aškerc
redaktor

Med vrsticami je s svinčnikom napisanih več besed, prevedenih iz slovenščine v češčino, iz česar je razvidno, da si je Vob. dal pismo prevesti v češčino. — Veliko sem čital... Ker je bilo do leta 1902 prevedeno v slovenščino zelo malo del Vrchlickega (Barvaste črepinje, Lj. 1893, in samo nekaj pesmi), je Aškerc bral nekatera dela češkega pesnika v izvornikih.

4

Ljubljana, dne 12. III. 1902

Čislani gospod profesor!

Vaš članek o Svat. Čechu je že preveden na naše narečje, a ga v aprilski številki nisem mogel še natisniti, ker moram poprej dokončati nekaj drugih že začelih člankov. Pač pa uvrstim »Čecha« v majskem zvezku.

To Vam naznanjam, da se boste vedeli ravnati glede časa zastran članka o *Vrchlickem*, za katerega se Vam znova priporočam!

Tiskarna mi je obljubila, da Vam bode letos pošiljala »Zvon«; upam, da ste dosedanje zvezke prejeli.

Z odličnim spoštovanjem

udani A. Aškerc
redaktor

P. S.: Do Vel. noči, t.j. do 1. aprila bi mi morebiti mogli poslati članek o *Vrchlickem*,

Vobornikov članek »Svatopluk Čech« je izšel v LZ, 22/1902, str. 325—351, 376—382.

5

Ljubljana, dne 13. III. 1902

Čislani gospod profesor!

Včeraj sem Vam pisal — in danes sem prejel Vaš članek o *Vrchlickem*. Srčna Vam hvala!

Naši čitatelji Vam bodo vedeli veliko hvalo, da ste za naš »Zvon« orisali umetniška značaja dveh največjih čeških pesnikov. Vaš novi članek dam prevesti te dni.

Članek o Čechu je, kakor sem Vam že včeraj pisal, že preveden, in pride maja na vrsto. Prosim, naznanite mi po karti dopisnici, če Vam tiskarna pošilja letošnji »Zvon« — kar mi je bila obljubila.

Ještě jednou: děkuji Vám srdečně a uctivě!

S veškerou úctou a slovanským pozdravem

Vaš Aškerc

6

Ljubljana, dne 30. VII. 1902

Čislani gospod prof.!

Od 1. do 27. julija sem bil na potovanju po južni Rusiji (Krim in Kavkaz — Tiflis) pa sem še le včeraj dobil Vašo karto.

Naročil sem že, da Vam dpošljejo »Zvon«. Ne vem, kako se je zgodila potota. »Svat. Čech« je seveda že izšel, »*Vrchlický*« pa izide septembra in oktobra.

Pri tej priliki se Vam, g. profesor, še enkrat presrčno zahvaljujem za Vaša dva krasna članka, na katera sem ponosen, da dičita naš »Zvon«.

Zanimalo Vas bode morebiti, če Vam povem, da je Vaša članka prevedel neki Čech, ki slovenski tudi dobro piše. —

»Narodnih listov« ne dobivamo v zameno za »Zvon«, ker *polit.* listov sploh ne zamenjavamo, a »Slovanský Přehled« včasí omenja naš »Zvon«. Ako pa g. profesor hočete Samí kaj storiti, da bi se Čehi še bolj brigali za nas in za »Zvon«, bode to seveda velika čast za nas in korist.

Živela slovanska vzajemnost!

Obenem Vam naznanjam, da ostanem jaz urednik Zvona samo do 1. decembra t.l.

Vzrok, zakaj odložim uredništvo, Vam povem pozneje. Ljubljanske razmere so namreč takšne, da bi Vam in še marsikomu gotovo ne ugajale...

Z odličnim spoštovanjem in srčnim pozdravom

Vaš slovenski brat

Aškerc

Članek Jaroslav Vrchlický je izšel v LZ 22/1902, str. 587—595, 661—667. — Članek je prevedel neki Čeh — t.j. Antonín Zavadil (1866—1920) pod šifro — dil, prevajalec, publicist, avtor Češkoslovenskega slovarja (Praha 1908, Otto) in Slovenskočeškega slovarja (Praha 1907, J. Otto). V istem članku LZ kot Voborníkova članka je izšlo v njegovem prevodu nekaj proz Sv. Čecha. — Zakaj je Aškerc odložil uredništvo LZ prim. M. B.: A., str. 334—335.

Velecenjeni gospod prof.!

Na Vašo željo Vam vračam sedaj, ko je v oktob. zvezku natisnjen tudi konec »Vrchlickega« oba rokopisa. Pri tej priliki, dovolite, gospod prof., da se Vam še enkrat srčno zahvalim za oba krasna članka, katera sta posebna dika našega mesečnika!

Živeli!

S srdečnim pozdravenim a s veškerou úctou

ves Váš A.

Ljubljana, 29. 9. 02.

VI. JAROSLAVU VRCHLICKEMU

Prve vesti o znamenitem češkem poetu Jaroslavu Vrchlickem so se pojavile v slovenskem tisku šele v osemdesetih letih, ko je pesnik izdal že vrsto knjig in ko ga je iz številnih člankov in prevodov poznala že vsa kulturna Evropa. Osrednja slovenska revija LZ⁶⁹ ga menda prvič omenja leta 1882 v poročilu o slavnostnem večeru, ki so ga v čast Vrchlickega priredili v avgustu v Parizu živčiči Slovani, zlasti Čehi in Poljaki. Na tej proslavi, ki se je je slavni pesnik, ki je prav tedaj z ženo potoval po evropskih mestih, osebno udeležil, je bil glavni govornik znani češki slikar Ant. Chittussi, v imenu Slovencev pa je pesnika pozdravil naš slikar Jurij Šubic, ki je tiste čase živel v Parizu. Nekaj pozneje so tako kot drugod po svetu tudi slovenski časniki in revije prinašali vesti o genialnem češkem pesniku, zlasti o njegovi čudoviti plodovitosti.⁷⁰ Ob priliki pesnikove štiridesetletnice pa je izšel poleg člankov⁷¹ in vesti tudi prvi slovenski knjižni prevod iz njegovih del.⁷² Zanimanje za Vrchlickega je vse bolj in bolj raslo, zlasti med mladino, kakor lahko sklepamo iz Lahovega članka v Sn,⁷³ v katerem ta pravi: »Vrchlickega smo dijaki poznali že na gimnaziji; vedeli smo o njegovi plodovitosti; prišle so nam v roke njegove Balade in Pesniški profili. Čitali smo in ugajalo nam je, da smo čitali velikega pesnika.« Med najboljše poznavalce slovitega pesnika med slovensko literarno mladino pa je nedvomno spadal Fran Gastrin, ki se je pri njem tudi učil⁷⁴ in ki je prevedel poleg Barvastih črepinj tudi nekaj njegovih dramskih del. Prvo od njih, enodejanko Nad prepadom, je uprizorilo slovensko gledališče v Ljubljani 6. I. 1891, drugo, veseloigro V Diogenovem sodu, 6. XI. 1894 in še trikrat pozneje. Deželno gledališče v Ljubljani je uprizorilo tudi Vrchlickega dramo Osveta Katulova (5. I. 1897) v prevodu Vl. För-

⁶⁹ Slovansko življenje v Parizu. LZ 2/1882, str. 771—772.

⁷⁰ Prim.: Sn 1/1884, str. 39 in 193; 2/1885, str. 30 in 145; SS 2/1889, str. 158; DiS 2/1889, str. 68 in 3/1890, str. 31.

⁷¹ Naj omenimo od njih zlasti članek Fr. Štingla »Svatopluk Čech in Jaroslav Vrchlický« v SS 6/1895, str. 72—73, ki je izšel skoro deset let prej kot Vobornikova članka v LZ.

⁷² Barvaste črepinje. Zbirka povestij in pesmi. Prel. J. Skalar [= Fran Gastrin]. Lj. 1893, J. Giontini. 85 str.

⁷³ Ivan Lah: Jaroslav Vrchlický. — Sn 10/1912—13, str. 371—374.

⁷⁴ Prim. Zgodovina slov. slovstva. IV. Lj. 1963, str. 21 in 270.

stra in A. Funtka in veseloigro Noč na Karlštejnu (25. in 26. II. 1911).⁷⁵ Leta 1903, ko je pesnik slavil petdesetletnico rojstva, pa je izšla v slovenskem tisku o Vrchlickem vrsta člankov, toda nikogar ni bilo, ki bi bil prevedel vsaj nekaj njegovih pesmi. Niti v vrstah slovenske vikokošolske mladine v Pragi, ki je v čast pesniku priredila lepo uspeli večer, na katerem so Vrchlickemu, ki se je proslave osebno udeležil, izročili diplomo častnega člana.⁷⁶ Ko je pesnik v juniju leta 1912 umrl, je bil med Slovenci sicer najbolj znani, toda zelo malo prevajani češki pesnik.

O J. Vrchlickem sodijo nekateri literarni zgodovinarji, da ni bil »slovan-sko orientiran« kot večina čeških pisateljev tedanjega časa. Očitajo mu kozmopolitizem, zapadnjaštvo in slabo poznavanje slovanskih narodov. Pa ni tako. Te nazore je ovrgel že Jaromír Borecký v svoji razpravi Jaroslav Vrchlický a jeho poměr k slovanství⁷⁷ zlasti s podrobnim prikazom njegovega zanimanja za Poljake in Lužičane, mi bi ga pa lahko dopolnili s številnimi, manj znanimi dokazi o njegovem odnosu do južnih Slovanov. Naj omenim samo njegove simpatije do Strossmayerja,⁷⁸ njegov obisk v Črni gori leta 1893 in dr. O stikih Vrchlickega s Slovenci, zlasti z Aškercem, pa smo zbrali nekaj podatkov, ki zgovorno pričajo, da se je pesnik zanimal za Slovence in njihovo književnost in da je občudoval lepoto naših krajev.

Predvsem naj omenim, da je že leta 1885 izšel v zbirki Výbor cizojazyčných děl básnických, ki jo je urejeval J. Vrchlický, Ad. Heyduka prevod Baumbachovega Zlatoroga,⁷⁹ ki se dogaja v našem alpskem svetu. Njegove lepote in pravljíčna zgodba niso mogle pustiti pesnika hladnega. Leta 1895 je prav Vrchlický prevzel urejevanje zbornika Lublani, ki so ga po potresu pripravljali češki pisatelji v korist prebivalcev nesrečnega mesta.⁸⁰

Sodeč po vsem je Aškerc prvič bral o Vrchlickem že nekje okrog leta 1880 in si kmalu nato nabavil vsaj eno ali dve od njegovih knjig. Kakor smo videli, omenja v 3. pismu Voborníku (1. II. 1902), da je veliko bral Čeha in Vrchlickega, »iz Vrchlickega pa v eč nego iz Čeha.« Seveda je tudi on občudoval pesnikovo plodnost, o kateri je pisal ves svet, zlasti pa vsebinsko in formalno bogastvo njegovih del. Zato ni nič čudnega, da je tako vztrajno iskal med Čehi nekoga, ki bi mu bil napisal eseja o njem in o Sv. Čechu, vse dotlej, dokler ju naposled ni dobil izpod najbolj poklicanega peresa prof. Voborníka.

Kakor je znano, sta se slovenski in češki pesnik prvič srečala v Ljubljani v začetku septembra leta 1905 ob odkritju Prešernovega spomenika.

⁷⁵ Prim. D. Moravec: Vezi med slovensko in češko dramo. Lj. 1963, SM, str. 171, 175—176. Še prej kot te drame je Gestrin prevedel zgodovinsko dramo Pregnanci, ki pa ni bila uprizorjena.

⁷⁶ Ivan Lah, op. c. str. 371.

⁷⁷ SPř 15/1912—13, str. 2—3, 63—68, 119—124, 170—176, 231—235, 296—301, 354—360, 407—414, 444—450.

⁷⁸ Napisal je o njem pesem Strossmayerovi (Podřípan 21/1890, št. 37, str. 1) in predaval o njem v Slovanskem klubu (Hlas národa 18/1904, št. 17, str. 2 in Nár. listy 34/1904, št. 1, str. 13).

⁷⁹ Zlatoroh. Pověst alpská. Praha 1885, J. Otto.

⁸⁰ Lublani. Cestí spisovatelé Slovincům. Spořádal Jaroslav Vrchlický. V Slovanské Praze 1896, nákl. vl. 40. 36 str. V zborniku so izšli dotlej še neobjavljeni prispevki (večinoma pesmi) 52 čeških pisateljev. Vrchlický je objavil pesem Vzpomínka z cest.

Vrchlický je bil član češke delegacije, v kateri so bili poleg njega še praški župan dr. Vlad. Srb, poslanec dr. J. Herold za klub čeških poslancev, univ. prof. dr. Jaromír Hlava za univerzo, pisateljica Gabriela Preissová za Umělecko Besedo in dr. Vrchlický je zastopal Češko akademijo znanosti in umetnosti in v njenem imenu položil k spomeniku Iovorjev venec. Češki gost je bil ginjen, ko je videl, kako majhni slovanski narod ljubi in spoštuje svojega pesnika. Ze med potjo v Ljubljano je bil očaran od lepote slovenskih krajev, ki jih je videl z vlaka in zložil štiri pesmi: Mangart, Alpsko pokopališče (Alpský hřbitov), Pesem o Alpah (Píseň o Alpách) in Osoje (Oževy), ki jih je kmalu nato uvrstil v svojo zbirko Slak na ledini (Svlačce na úhoru),⁸¹ ob slovesnem dnevu pa je napisal sonet Prešernu (Prešernovi), ki ga je Aškerc takoj prevedel v slovenščino in izdal v SN 16. septembra. V izvorniku in v Aškerčevem prevodu pa je pesem izšla v SPř.⁸² Slovenski pesnik se je seznanil z Vrchlickým na slavnosti pri spomeniku. Oba moža sta si bila simpatična in Aškerc se je zelo trudil, da bi bil češki pesnik na Slovenskem kar najbolj zadovoljen. Pokazal mu je Ljubljano in Tivoli, zvečer pa je Vrchlický obiskal v Mestnem domu Prijateljstvo predavanjske Drama Prešernovega duševnega življenja. Dan ali dva nato je spremljal Aškerc gosta na Bled. Tu mu ni pokazal samo »nebeškega kinča«, marveč mu je odprl tudi svoje srce in mu povedal, kaj ga teži. Vsekakor sta se tu oba poeta zbližala, kakor najbolj dokazuje Vrchlickega pesem Causerie na Bledském jezeře, ki jo je posvetil svojemu novemu slovenskemu prijatelju. V tej pesmi, ki vsebuje 19 kitic po 4 verze, opeva Vrchlický lepoto alpskega kraja, predvsem pa je v njej izpovedal svoj odnos do slovenskega prijatelja:

5 Tak plně, cele, dechem jedním
vzlát, žítí jednom ve mžiku,
ký div, že číše douškem sledním
vzpomínám tebe, básníku!

6 Jsi při mně zde, jak všichni milí,
jež v duchu kolem sebe mám,
na rodné půdě tvé v té chvíli
na tebe nejvíc vzpomínám!

7 Víš, jak podali jsme si ruce
tam pod Prešerna pomníkem?
Jak zabušila srdce prudce,
já cítil, že's ty slavíkem.

8 Slavíkem s notou bohatýrů,
jak rána v štít zní tvůj zpěv,
v budoucnost svého lidu víru,
jenž hlásá v bojů spor a řev.

9 A tak jsme podali si dlaně,
bloudíce v svěžím Tivoli,
po dlouchých lukách u Lublaně,
na obrů zřice vrcholy.

⁸¹ Svlačce na úhoru. Nová lyrika 1904—1905. Praha 1906, J. Otto.

⁸² SPř, 8/1905—06, št. 1, str. 15—16.

- 10 V tvé krásné vlasti vše jest básní,
tam lehkó býti básníkem,
tam v jasot se a v radost zjasní,
co bylo bolu výkřikem.
- 15 Když otčině, jež v moří svarů
se zmítá proudy štvany trám,
můž býti hvězdou spásy, zdaru
a pevný ku přívozu trám;
- 19 Nad Bledem jitra čarokrásné
mi v srdci bude věčně plát,
ve vzpomínce vždy budu jasné
Tvůj kraj i Tebe objímat.

Tudi to pesem, ki je nastala že na Bledu, je Vrchlický takoj objavil, najprej v reviji *Květy*, nato pa še v omenjeni zbirki *Svlačce na úhoru*.⁸³ Če si predstavimo, v kakšnih razmerah in v kakšnem duševnem razpoloženju je tiste čase Aškerc živel, si lahko domislamo, kaj je pomenilo zanj srečanje s tedanjim največjim češkim pesnikom. Ne samo, da se je lahko izpovedal velikemu umetniku, ki mu je bil človeško in tudi po svojih nazorih zelo soroden,⁸⁴ marveč je od njega slišal tudi priznanje za svoje delo in sprejel obljubo, da bo preložil kakih 50 pesmi obsegajoči izbor iz njegove poezije in Zlatoroga. Od časov F. L. Čelakovskega, ki je prevedel nekaj Prešernovih pesmi, se ni zgodilo, da bi bil kdo od največjih čeških pesnikov prevajal kakega slovenskega pesnika. Aškerc se je tega zavedal, zato ne preseneča tisto, kar je napisal Vrchlickemu: »Kar je bil svoje dni storil za Prešerna Čelakovský, to boste storili za mene Vi med Čehi in tudi med drugimi Slovani.« Toda kakor sicer, ni imel Aškerc niti tokrat vse sreče. Vrchlický je sicer držal besedo in takoj po vrnitvi v Prago prevajal Aškerčeve pesmi, toda huda bolezen mu je preprečila, da bi bil svoje delo končal in objavil prevode v izdaji tujih pesnikov, ki jo je urejeval za praško založbo J. Kočí, kakor je nameraval. Prevedel in objavil je (v *SPř* in v *Květi*)⁸⁵ samo osem pesmi, po njegovi smrti pa je pesnik Jaromír Borecký našel v njegovi zapuščini še 26 prevodov iz Aškercia in jih šele po 1. svetovni vojni objavil skupaj z že natisnjenimi pesmimi v znani zbirki *Sborník světové poesie*, ki jo je izdajal J. Otto v Pragi.⁸⁶

Naj omenimo še to, da je Vrchlický po svoji vrnitvi v Prago napisal tudi podrobno poročilo o poteku Prešernovih slavnosti, ki ga je objavil v isti številki *SPř* kot svoj sonet Prešernu. Poleg priznanja, ki ga daje prirediteljem proslave, je v njem tudi nekaj zanimivih pripomb. Všeč mu je bilo, da se je slovesnosti udeležilo toliko ljudi, predvsem podeželskih, toda »mluvili politikové a zástupci veřejného života — a mluvili významně a dobře, ali mlčeli literáti a umělci, jimž tu bez odporu patřilo také slovo. Nejpopovlanější dědic Prešer-

⁸³ *Květy* 27/1905, 2. pol., str. 577—579 in J. Vrchlický: *Svlačce na úhoru*, str. 143—146 (AB ne pozna).

⁸⁴ Tudi Vrchlický je bil nekoč bogoslovec, tudi njega je napadala klerikalna kritika, pa tudi po svojem prepričanju sta si bila sorodna.

⁸⁵ *SPř*, 8/1905—06, str. 197—198 in *Květy*, 28/1906, str. 145—147.

⁸⁶ *Výbor básní Ant. Aškerce. Přel. Jaroslav Vrchlický. Praha 1923, J. Otto. 8° 80, [1] str. Sborník světové poesie, č. 143.*

nova duha i vlohy, Anton Aškerc, sedel na konci doluge tabule jako kterýkoli prostý účastník a nebyla mu dána příležitost k slovu, které mohlo zajisté být zajímavé. Rádi bychom byli slyšeli soud básníkův o básníkovi.«⁸⁷

Prijateljstvo med češkim in slovenskim pesnikom je trajalo vse do njune smrti, toda ni se razvilo tako, kot so kazali blejski dnevi. Oba pesnika sta bila že v letih, mučile so ju razne nadloge in bolezni. Poleg tega pa — sodeč po vsem — z Aškerčeve strani le ni bilo tako nesebično: na tihem je vedno računalo, da ga bo slavni pesnik prevajal. Tudi Aškerčeva pisma pričajo o tem. Kljub temu je Aškerc bolnega prijatelja iskreno pomiloval in ko se je ta leta 1910—1911 zdravil v Opatiji, je šel za dva tedna tudi on tja, da bi mu delal družičino. Vrchlický je stanoval v sanatoriju dr. Landra⁸⁸ in večkrat sta skupaj zahajala v park poslušat promenadne koncerte. »Strašno se mi je smilil pesnik, ki ga čislam že od nekda, odkar čitam češko. Imam celo vrsto njegovih pesniških zbornikov; nekaj svojih knjig mi je bil svoj čas tudi podaril,« piše Aškerc Boreckemu nekaj mesecev pred pesnikovo smrtjo.⁸⁹

Smrt češkega prijatelja je Aškerca pretresla, čeprav ga ni mogla preseñetiti. Čutil je, da se tudi njegova življenjska pot bliža h koncu. Napovedal je, da bo umrl v treh dneh kakor Vrchlický. In zares: ni ga preživel niti za pol leta in slovo ni trajalo več kot tri dni.⁹⁰

Naj navedemo za zaključek odlomek iz članka dr. Vinka Zupana Jaroslav Vrchlický, ki je izšel ob pesnikovi smrti.⁹¹ »Ne da bi hotel primerjati našega Aškerca z velikanom Vrchlickým, a par paralel je, ki se vsiljujejo kar same po sebi. Aškerc je bil lirično-epična natura, najboljši v baladah in romaneh, isto lahko trdimo o Vrchlickem. Oba sta v prvi vrsti pesnika misli, refleksivni naturi; seveda Vrchlický je tudi vroč senzualistični erotik, kar Aškerc ni. Oba sta v svojih sujetih segla daleč preko mej, ki so do takrat bile v navadi v domači poeziji, odprla sta poeziji ves široki svet. Oba sta v obledeli pesniški jeziki prinesla nove, sveže krvi. Oba sta vedno in povsod poudarjala svoje svobodomiselno svetovno naziranje modernega človeka 19. stoletja. Oba sta pri svojih prvih nastopih naletela na hud odpor. Vrchlický od strani stare rodoljubne šole zaradi kozmopolitizma in od moralistov zaradi antičnega senzualizma, Aškerc zaradi svoje svobodomiselnosti. A takoj po nastopu ju je pozdravila mladina kot prava velika pesnika. Oba pa je zadela tudi tragika konflikta med mlado in staro generacijo.«⁹²

⁸⁷ Večji del članka J. Vrchlickega je ponatisnil v češčini Sn 3/1904—05, str. 381 s pripombo: »Tej kritiki nimamo dostavljati ničesar, saj izraža J. V. le to, kar so mislili in čutili pač enodušno vsi slovenski literati in umetniki.«

⁸⁸ Prim. Vitězslav Tichý: Jaroslav Vrchlický. Život. Praha 1942, V. Hrach, str. 380. To delo je doslej še vedno najboljši življenjepis J. V. — Pa tudi: Jos. Šimánek: Jaroslav Vrchlický v Opatii v Máj 9/1910—11, str. 48—59.

⁸⁹ SR, 17/1959—60, str. 257.

⁹⁰ Prim. MB: A, str. 408.

⁹¹ LZ 32/1912, str. 555—559.

⁹² LZ, 32/1912, str. 556.

1.

Ljubljana, 27. XII. 05

Velecenjeni gospod in prijatelj!

Hvala Vam lepa za prijazno Vaše pismo in za čestitke k novemu letu.

Zelo ste me razveselili s poročilom, da izdate celo knjigo prevodov (50) iz mojih pesnitev.

To bode zame posebna čast, da ste se ravno Vi lotili prevajanja. Med Čehi in češkimi literati sem že od početka svojega pisateljstva nahajal toplih simpatij. Češke revije so vsikdar prijazno in priznalno pisale o mojih spisih. Upam, da sprejme češki literarni svet tudi moje »Mučenike« s simpatijami. Založnik Schwentner je poslal po jeden eksemplar »Slovanskem Přehledu« in »Maju«, drugam ne vemo, kateremu časopisu bi še kazalo poslati, ki se zanima za nas.

»Květom?«

Pričakujem »Květy« ter ukázky tištěných překladů mych básní, katerim dajem z največjim veseljem svojo avtorizacijo. Kdo bi mogel boljše prevesti nego baš Vi, čislani gospod? Ako boste želeli kakih pojasnil, Vam vse napišem, kjerkoli bi bilo treba.

Zdravo, srečno in uspešno novo leto 1906. Vam in narodu Vašemu. Z odličnim spoštovanjem in z najlepšim pozdravom

udani Aškerc

Niti SPř niti Maj nista objavila ocene Mučenicov. — Vrchlickega prevodi petih Aškerčevih pesmi so izšli v reviji Květy 28/1906, 1. pol.; str. 145—153.

2

Ljubljana, 7. II. 06

Velečislani gospod profesor, častiti prijatelj!

Ravnokar sem prejel lepi mesečnik »Květy« ter prečital Vaše prevode mojih pesnitev.

Vaši prevodi so natančni in pričajo, da že popolnoma razumete naše južno narečje.

Hvala Vam lepa za izredno čast, da ravno Vi, častiti gospod, prevajate moje verzle!

»Mutec Osojski« — »Němý z kláštera Oževského« — spada med moje *prvence*. Ker sem jo spisal v nibelungah, se mi čez nekaj let ni več dopadala, tako da je niti v I. zvezek »Balade in romance« nisem hotel sprejeti. Šele leta 1896. je našla milost pri meni.

Opomnja »řada I.« mi obeta veliko. Z največjim veseljem pričakujem nadaljevanje, ker vem, da si boste izbrali samo najboljše stvari.

Vaši prevodi pa opominjajo tudi mene k — revanchi. Čim dovršim neko daljše delo, ki ga imam ravnokar pod rokami, lotim se prevajanja Vaših poezij.

Še enkrat ad interim srčna hvala za čast, ki ste mi jo naklonili s tem, da seznanjate Svoje rojake z mojimi pesnitvami.

Z odličnim spoštovanjem in srčnim pozdravom bivam

Vaš udani A. Aškerc

Pripomba řada I. (1. vrsta), ki jo je Vrchlický pripisal v zaglavje svojih prevodov, je Aškercu vzbujala upanje, da bodo sledile nadaljnje »vrste« prevodov njegovih pesmi. — Aškerc se ni nikoli revanřiral in ni prevajal pesmi Vrchlickega.

3.

Ljubljana, 15. II. 06

Velečislani mojster in prijatelj!

Danes sem prejel obenem dva »Slovanska Přehleda«, jednega od Vas, jednega pa iz tukajšnje knjigarne, kjer sem aboniran nanj že več let.

Srčna hvala Vam za čestitko, ki ste mi jo napisali s svojo rokoj za mojo abrahamovino!

Takisto se Vam najuljudneje zahvaljujem za Vaše točne, krasne prevode mojih treh epskih pesnitev v »Sl. Přehledu«!

Za danes samo toliko: kar je bil svoje dni storil za Prešerna Čelakovský, to boste storili za mene Vi med Čehi in tudi med drugimi Slovani.

Bog Vas ohrani zdravega!

Ves Vaš hvaležni

Anton Aškerc

Prevodi so izšli v SPř 8/1905—06, str. 197—199. — Aškerc ima na misli Čelakovskega članek in njegove prevode Prešernovih pesmi v Časopisu Českého museum 6/1832, str. 433—454.

VII. SVATOPLUKU ČECHU

O slovitem avtorju Pesmi sužnja in številnih drugih pesnitev in pesniških zbirk Svatopluku Čechu (1846—1908) smo v zvezi z Aškercem govorili v opombah k njegovim pismom J. Legu,⁹³ ki je skušal pridobiti pesnika, da bi prevedel Aškerčevega »Zlatoroga«. A. bi bil že tedaj (leta 1904) rad pisal Čechu, toda bal se je, da bi to pesnik »utegnil smatrati z moje strani za ne-skromno vsiljivost in nekakšen pritisk nanj.«⁹⁴

1.

19. II. 06

Veleccenjeni gospod!

Dovolite mi, proslavljeni mojster in predragi kolega, da Vam med neštevilnimi drugimi domačimi in tujimi gosti čestita iz vsega srca tudi moje slovensko pero ob Vaši šestdesetletnici!

Želim, da bi Vas častiti Vaš jubilej našel zdravega in čilega. Želim, da Vas usoda ohrani češki literaturi in češkemu narodu pa tudi Svojim bratom Slovanom do skrajne meje človeškega življenja!

Z odličnim spoštovanjem

Vaš udani čestitelj

A. Aškerc
arhivar⁹³ Prim. opombe k pismom 8, 15, 16, 17.⁹⁴ Pismo 16 J. Legu.

AVTORJEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (50 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z ».....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г h	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ d	Srbohrvatski	џ dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ѐ è	Bolgarski	шт št
Ukrajinski	э je	Ruski	ъ ' /
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ь ' /
Ruski	й j	Ruski	ѣ ě
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	э è
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	ћ ć	Ruski	я ja
Ruski	х x		

Rokopis razprave naj ne presega 30 avtorskih strani, kritike 15, poročila 2—4. Jezikovno nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o temi, uporabljene metode in rezultatih razprave.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (le-to tudi ob vseh eventualnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje Založba Obzorja).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede. Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- Meletij Smotryčkyj*, Hramatiki slavenskija pravilnoe syntagma. Jevje 1619. Kirchenslavische Grammatik (Erstausgabe). Herausgegeben und eingeleitet von Olexa Horbatsch. Frankfurt am Main, 1974. 281 str. Auslieferung: KUBON & SAGNER, München.
- Adelphotos*. Die erste gedruckte griechisch-kirchenslavische Grammatik. L'viv-Lemberg 1591. Herausgegeben und eingeleitet von Olexa Horbatsch. Frankfurt am Main, 1973. 219 str.
- Zaliv*. Junij 1974 — štev. 46—47. Revija za književnost in kulturo. Trst, 160 str.
- Umjetnost riječi*. Časopis za nauku o književnosti. God. XVII/1973, broj 3 + broj 4. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb. Str. 149—304.
- Terje Mathiassen*, Studien zum slavischen und indoeuropäischen Langvokalismus. Universitetsforlaget. Oslo-Bergen-Tromsø. 1974. 267 str.
- Rocznik Slawistyczny*. T. XXXIV, cz. 1. 1974. 80 str.
- Rocznik Slawistyczny*. T. XXXV, cz. II. Str. 81—425.
- Studia Slavica Pragensia*. Akademiku Bohuslavu Havránkovi k osmdesátinám. Universita Karlova. Praha 1973. 254 str.